

hymnologi

Hymnologi – Nordisk tidsskrift

2/2024

ISSN 2984-5033

Udgivet af Nordhymn og Sällskapet för hymnologi och liturgik

Indhold

Forord

Sofija Lazić Pedersen

Contemporary hymns in the 21st century: Traditions and processes 1

Artikler

Kristoffer Garne

Den evangelisk-lutherske salmegudstjenestes undfangelse i 1524 og den første danske
gudstjenesteordning fra 1529 4

Leander Franke

Psalmkompositören och den egna församlingen – Maria Löfberg i fokus 26

Anmeldelser

Samuli Korkalainen & Leena Lampinen (eds): *Encounters at borders and across borders*
(Sofija Lazić Pedersen) 46

Nathan Myrick & Mark Porter: *Ethics and Christian musicking*
(Susanne Wigorts Yngvesson) 49

Bryan Cones et al. (eds): *Queering Christian worship: Reconstructing liturgical theology*
(Samuli Korkalainen) 53

Kommentarer till Psalmer och Sånger med tillägg (psalmerochsanger.se)
(Andreas Nordanstig) 56

*Finnish heritage hymnbook: Hymns and worship songs of Finnish North America in Finnish
and English* (Samuli Korkalainen) 60

Iben Krogsdal: *Midt i mysteriet – Salmedigte om evigheden og det evige liv*
(Kerstin Hesslefors Persson) 63

Essays

Gaute Grimeland

Både her og hisset – Et liv med salmer 65

Helen Rossil

Fornylsens processer i nutidens danske salmeproduktion: en salmeskriver-double 72

Marta Holgersson

En psalm för dagen – om Carolyn Winfrey Gillette och hyperaktuellt psalmskrivande 80

Rapporter*Helen Rossil*

Rapport fra Cantus Planus' 40-års jubilæums-konference i Gödöllő..... 84

Ida Fahl

Rapport från Nordisk Kirkemusiksymposium i Köpenhamn 2024 86

Leander Franke

Rapport från International Network for Music Theology's konferens 2024 92

Sofija Lazić Pedersen

Rapport från seminarium på Sjællands kirkemusikskole 1 november 2024 93

*Samuli Korkalainen*Vid liturgi i pilgrimsstaden – Leitourgias årskonferens i Trondheim 5–8
november 2024 95*Martin Roelsgaard Gade*Om Vestervig Kirkemusikskoles Afdeling for Hymnologi og Liturgi – i anledning af
vagtskifte 98Bogsamling doneret af Jørgen Kjærgaard, Afdeling for Hymnologi og Liturgi, Vestervig
Kirkemusikskole 99

Salmehistorisk Sommermøde – årskonference (Call for Papers) 102

Psalmer i marginaler och marginalgruppers psalmer – Nordhymnseminarium, Helsingfors,
24–25.3.2025 (Call for Papers) 103**Forfattere**

Artikelforfattere 105

Preface | Sofija Lazić Pedersen

Contemporary hymns in the 21st century: Traditions and processes

Dear readers and friends of *Hymnologi – Nordisk tidsskrift*,

I recently saw the documentary *Hillsong Church: God goes viral* about the now worldwide church that is famous for its pop music in services. One of the pastors said at the beginning of the programme:

If you come to our church, you will just see a lot of people, young people, and I guess the question would be like: 'Why do they come to Hillsong and maybe not another church where it's hymns?'

And I don't want to disrespect any church that sings hymns, but you might as well sing in Spanish because they don't understand hymns.

Lego is a great company. My grandparents had Lego, my parents had Lego, I had Lego. Now the kids of today watch Lego the movie, they go to Legoland and got Star Wars Lego.

So, Lego had been able to innovate from generation to generation. Imagine if the church had been able to do the same?

I was perhaps a little offended. But I truly believe that this quote shows a few misunderstandings, that perhaps this volume can clarify. If we start at the end of the quote, it is simply not true that churches are not innovative in the hymn field. In recent years, the writing of new hymns has been a notable part of the Nordic hymnody. But also, I do not agree that young people do not understand hymns. This is even more obvious to me when I search for the Hillsong song *Broken vessels (Amazing grace)*, that uses some of *Amazing grace's* lyrics, and I also find a video with Lauren Daigle, perhaps best known for the song *You say* which is the longest running no. 1 song on any Billboard chart, that has earned her Grammys and currently has over 550 million listenings in Spotify. When she attends the Hillsong conference in Houston, Texas in 2016 and sings *How great thou art* with Hillsong UNITED, the arena sings with her. This hymn, originally written in Sweden in 1885 (although the YouTube video only claims origins to the translator into English from Russian

[!], Stuart Hine), has travelled both to the east and the west. I often use it as an extreme example of hymn's migration, which is my personal interest of research. But it is obviously known and loved also by these attendants that are typically of a younger age. They prove the pastor wrong. The church needs both old hymns and new ones.

Now we really can say that *Hymnologi – Nordisk tidsskrift* is back on track as we publish the second digital volume of the journal in one year. As it contains two double-blind peer-reviewed articles, several reviews, essays, and miscellaneous reports, we have proven both that there is a need for publishing hymnological material and enough of it to publish two issues per year. The editorial board has overcome the first issue's hurdles, found our structure of work and understanding our platform here on journal.fi better. Our editorial meetings are both very productive and invigorating. We are therefore proud to be presenting our second volume this year.

This volume is a thematic volume, that follows after the Nordhymn meeting in Vartov, Copenhagen in October 2023, with the theme 'Contemporary hymns in the 21st century: traditions and processes'.

We wish to thank our host, Ingrid Ank, for her generous welcome to the historic Grundtvigian buildings at Vartov, and her presentation 'Hints of Grundtvig in present day hymns'. The evening was spent at the congregation of Sankt Jakob, generously hosted by Rasmus Nøjgaard, one of the editors of Danish amendment to the official hymnbook, *Kirkesangbogen*, which he presented during the day. That evening, we sang contemporary Nordic hymns in the congregational hall of Sankt Jakob. The following morning, we started early in Copenhagen's Cathedral with *Morgenandagten*, broadcasted six days a week on Danish radio and TV, where we were welcomed by minister Steffen Ringgaard Andresen and organist Hanne Kuhlmann. We were introduced to the Sámi chorale book *Sálbmagirji II*, that was presented there by its editors, Kristian Paulsen and Johan Máhtte Skum. We would also like to thank Nordhymn board members, Mattias Lundberg and David Scott Hamnes for presenting the current work with contemporary hymns in Sweden and Norway.

Afterwards, some of us continued on from our meeting to Leitourgia's conference that also started in Vartov.

All new things have a beginning, and although the reformation is more of new paragraph in church history, the printing of all books, but songbooks in particular, were a grand possibility for the reformation's success. As it is the 500th jubilee year of the first Lutheran songbook in 1524, we present Kristoffer Garne's article on the birth of the first Lutheran

services and books in Denmark. It has now been five centuries of old, reformed, and new hymns. The reformation of hymns is as ongoing as the expansion of Lego. Some aspects of this *semper reformanda* is shown in an article by Leander Franke on the writing process by contemporary Swedish hymn writer and church musician Maria Löfgren. Other aspects of hymn production can be found among the three essays. One is by Gaute Grimeland on his own hymns, another by Marta Holgerson about translating hypermodern hymns and lastly one by Helen Rossil on two contemporary Danish pairs of hymn writers.

As we use double-blind peer-reviewers I cannot write their names, but dear reviewers, a warm thank you for professional and generous comments to improve and clarify the articles!

Among reviews, you will find a review on the webpage psalmerochsanger.se which is an online commentary for the hymnbook *Psalmer och sånger* by Andreas Nordanstig. We also have a review on *Ethics and Christian Musicking* by Susanne Wigorts Yngvesson, a book which also has a chapter on Hillsong. Altogether six reviews cover a range of fields, languages, and cultures.

Among the reports, you will find a report by Ida Fahl from the Nordic church musicians' conference in Copenhagen, that took place in October, and a report from Leitourgia in Trondheim, as well as a report from Cantus Planus' conference in Gödöllő, Hungary. In the report from Vestervig, there is an invitation for a summer meeting on hymn history in June 2025, with a Call for Papers.

This year it was the aim of the Lutheran World Federation to publish a *Global Songbook*, as it convened in Wittenberg. There is not yet a printed volume, but 80 of the songs presented can be accessed after registration [at the website](#).

As a final word, I would like to address our Norwegian and Icelandic colleagues in the hymnological field: We miss you and urge you to contribute to upcoming volumes of the journal.

This autumn's planned Nordhymn Seminar in Helsinki was postponed to the spring. We hope it will contribute to our upcoming next thematic number, due to be published in December 2025, on the theme of hymns and marginalisation, please notice the Call for Papers. Our next issue, due to be published in June, is an open volume, and we are looking forward to your contributions, in form of articles, reviews and reports. Please, feel free to contact the editors with your ideas!

Artikel | Kristoffer Garne

Den evangelisk-lutherske salmegudstjenestes undfangelse i 1524 og den første danske gudstjenesteordning fra 1529

Der er noget selvfølgeligt over, at der synges salmer til gudstjeneste i kirken. Men set i det lange historiske løb er det ikke en selvfølge. Det er resultatet af et bestemt program for gudstjeneste og salmesang, som Martin Luther formulerede i 1500-tallet. Gudstjeneste med salmesang på modersmålet er således en blivende arv fra den lutherske reformation i 1500-tallet.

I 2024 er det netop 500 år siden, at Luther gav anstød til gudstjeneste med salmesang på modersmålet og selv skrev eller bearbejdede en stor del af det, der skulle blive kernerepertoiret af gudstjenestesalmer frem til i dag. Det er en god anledning til at gå tilbage og undersøge, hvordan det hele begyndte.

I den følgende undersøgelse af salmegudstjenestens undfangelse ligger hovedvægten på 1) en præsentation af Johann Walters *Geystlich gesangk Buchleyn* fra 1524, der rummer forord af Luther og tekst og melodi til 24 af hans salmer, og 2) nogle af de indeholdte salmers umiddelbare efterliv i den danske reformation af gudstjenesten i form af deres optagelse i Malmømessen fra 1529. Artiklen begynder dog med en indledning om optakten til 1524 og slutter med nogle få aktuelle overvejelser om salmer og gudstjeneste.

I gennemgangen af salmerne lægges bl.a. vægt på, hvordan Luther bearbejder allerede eksisterende salmevers og bibeltekster. Således er salmesang på modersmålet ikke noget, Luther finder på ud af det blå, men med sine bearbejdelser og sine programatiske formuleringer om reformationen af gudstjenesten giver han et afgørende anstød til fødslen af den evangelisk-lutherske salmegudstjeneste, hvor menighedens salmesang på modersmål er en afgørende del af liturgien.

Optakt til salmesang på modersmålet

I slutningen af 1523 udgiver Martin Luther sit første skrift med konkrete anvisninger til en reformation af højmissen: *Formula missae et communionis pro ecclesia Wuittembergensi*,¹ en anvisning for messen og menigheden i kirken i Wittenberg. Titlen afslører, at Luther ønsker at bringe de to ting: messe og menighed sammen til ét, hvad ikke har været en selvfølge i samtiden. Luthers reform af gudstjenesten går i korte træk ud på 1) at gøre prædiken på modersmålet til en central del af messen, 2) at fjerne nadverdelens kanon, de mange indledende bønner, der ifølge Luther fejlagtigt fortolker nadveren som et fortjenstfuldt offer, kirken kan bringe til Gud, og 3) at række begge nadverens skikkelser, brød og vin, til lægfolket. Men ellers bevarer Luther det latinske sprog, gudstjenestens læsninger og de fleste musikalske led, sådan at messeordningen faktisk giver et fint indblik i, hvordan den latinske højmesse har set ud i Tyskland i begyndelsen af 1500-tallet.

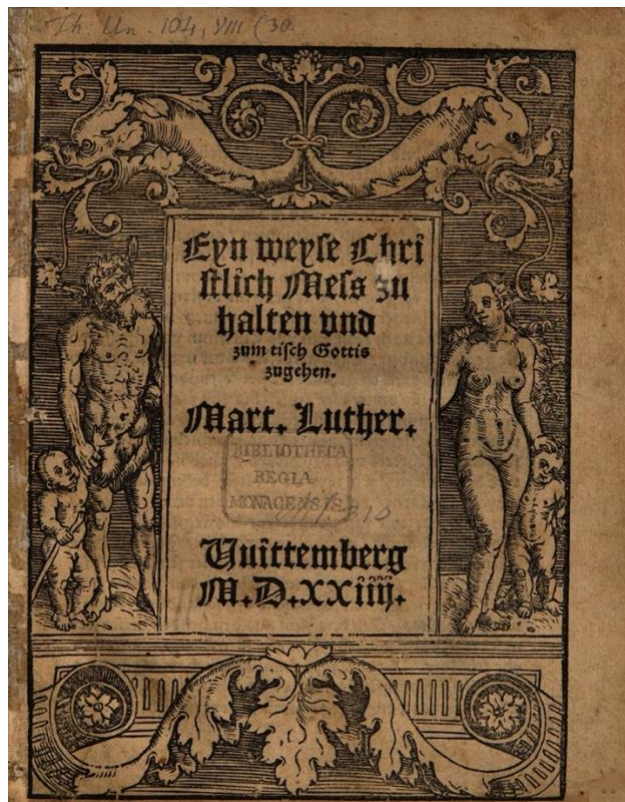

Illustration 1. Frontispicet til Martin Luthers *Ein weyse Christlich Mess zu halten*, Wittenberg 1524. Som tillæg til skriftet (der er en tysk oversættelse af Luthers *Formula Missae*) bringes to salmer: Johann Agricolas Halleluja-salme og Martin Luthers gendigtning af Sl. 67, *Es wolt uns Gott gnädig sein*. Bayerische Staatsbibliothek, München. Online via: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10204849?page=4.5> (set 31.10.2024).

¹ WA 12: 205–220.

Undervejs i gudstjenesteordningen udtrykker Luther dog det håb, at Kristus må give, at det kommer så vidt, at man får gudstjeneste på modersmålet. Og mod slutningen skriver han følgende, som vidner om, at han her i 1523 barsler med planer om at få en gudstjeneste præget af salmesang på modersmålet:

Jeg ville også ønske, at vi havde mange flere sange på modersmålet, som folket kunne synge under messen, dels ved gradualet, ligeledes ved Sanctus og Agnus Dei. For der er vel ingen tvivl om, at hele folket tidligere har sunget det, som nu alene koret svarer præsten? Disse sange kunne anordnes sådan af præsten, at de enten blev sunget straks efter de latinske messeled, eller hver anden dag på latin og på tysk, *indtil hele messen blev på modersmålet*. Men vi mangler digtere, eller de er endnu ukendte, som kunne digte os fromme og åndelige sange (som Paulus kalder dem [Ef 3,16]), der var til at bruge i Guds kirke. Imidlertid passer denne sang efter nadveren: 'Gott sey gelobet und gebenedeyet, der uns selbser hatt gespeyset osv.' [...] Foruden den er denne også stærk: 'Nu bitten wir den heyligen geyst'. Ligeledes: 'Eyn kindlein so lobelich'. Ellers findes ikke mange, som smager stort af ånd. Dette siger jeg, hvis der skulle være tyske digtere, som kunne opmuntres og udforme fromme sange til os.²

Luther udtrykker her altså et håb om, at gudstjenesten med tiden må blive på modersmålet og hele menigheden synge med på liturgien. Han nævner også allerede eksisterende eksempler på salmer på modersmålet, som kan bruges i liturgien, og der kendes yderligere eksempler på sådanne, som blev del af det reformatoriske kernerepertoire i mere eller mindre bearbejdet form, fx "Lovet være du, Jesus Krist" (DDS 108) og "Krist stod op af døde" (DDS 218).³

Men ting tager tid, og Luther stiller høje krav til de tyske sange og den musik, der skal erstatte den latinske liturgi, både musikalsk, teologisk og litterært. Han er dog blevet opmuntret af sin egen opfordring og har givet sig i kast med selv at digte salmer. Det ser man af et samtidigt brev sendt til kurfyrstens sekretær Georg Spalatin, der ofte citeres som det første vidnesbyrd om Luthers egen salmedigtning – således også her:

Nåde og fred! Jeg har planer om at følge profeternes og de gamle kirkefædres eksempel og forfatte salmer på modersmålet for folket, dvs. åndelige sange, for at Guds ord også gennem sangen kan forblive blandt folk. Derfor leder vi efter digtere allevegne [...] selv har jeg dog ikke så stor nådegave, at jeg kan gøre det sådan, som jeg gerne ville.⁴

² WA 12: 218 (min kursivering og oversættelse med skelen til Olsen 1951: 22–23).

³ Leaver 2017: 69–70.

⁴ WA Br 3: 220; Kjeldgaard-Pedersen & Aurelius 2017: 201–202.

I første omgang gælder det gendigtninger af salmerne fra Salmernes Bog i Det Gamle Testamente, som var en af grundstammerne i liturgien, både højmesse og den daglige tidesang. Luther opstiller i brevet en række kriterier, der skal overholdes: sproget skal holdes i en folkelig stil med almindelige ord, og meningen skal gengives klart og ligge tæt på Biblen, men uden nødvendigvis at fastholde ordlyden. Luther vedlægger selv et eksempel, sin gendigtning af Salme 130, "Aus tiefer Not", der skulle blive en fast bestanddel af reformationens salmesang og endnu findes i Den danske salmebog (DDS 496).

Chorgesangbuch

Formodentligt er det ikke lykkedes Luther at finde digtere allevegne, og hvis det er, har han ikke altid været tilfreds med resultatet. For på trods af den tvivl på egen nådegave, som han giver udtryk for i brevet til Spalatin (måske mest som en retorisk figur), har Luther inden udgangen af 1524 digtet eller gendigtet mindst 24 salmer, hvoraf flere blev kernesalmer i den lutherske kirke indtil i dag. Mange af dem er udgivet løbende som flyveblade, og de har spredt sig hurtigt og har vundet indpas.⁵ Fire af dem findes første gang i 1524 i den såkaldte *Achtliederbuch*, trykt i Nürnberg, og yderligere 14 i det såkaldte *Erfurter Enchiridion*, trykt af to konkurrerende bogtrykkere samme år. Derfor regner man 1524 som året for de første lutherske salmebøger, selvom de to udgivelser ikke selv var besørget af reformatoren. Disse bøger er ikke umiddelbart i første omgang tænkt til brug i gudstjenesten, ligesom næppe samtlige af Luthers 24 salmer var det. Men han kan ikke have digtet sine salmer uden tanke på gudstjenesten.

Spørgsmålet er så, om Luther har haft tanke på menighedssang i gudstjenesten, da han har skrevet forord til og samarbejdet med bassist og senere hofkantor Johann Walter om udgivelsen af *Geystlich gesangk Buchleyn*. Denne 'åndelige lille sangbog' udkommer sidst på året 1524⁶ og rummer tonesætninger af 24 af Luthers salmer foruden andre salmer. Det er svært at fastslå graden af Luthers andel i arbejdet bag sangbogen, og en umiddelbar vurdering af værket, der består af 3–5-stemmige udsættelser af salmer for (dreng- og mands)kor med melodien i tenoren, tyder i retning af professionel korforeførelse af salmerne, ikke understøttelse af menighedssang.⁷ Alligevel kan værkets betydning ikke undervurderes, heller ikke på dette punkt.

⁵ Luther 2017 daterer alle Luthersalmers førstetryk og bringer affotograferinger heraf samt melodier.

⁶ Blankenburg 1991: 47.

⁷ Blankenburg 1991: 174–175.

Illustration 2. Melodien til Luthers salme “Nun bitten wir den heiligen Geist” som nr. 1 i Johann Walters *Geystliche gesangk Buchleyn*, tenorbog, Wittenberg 1524. Public Domain. Online via: [https://imslp.org/wiki/Geystliche_gesangk-Buchleyn_\(Walter,_Johann\)](https://imslp.org/wiki/Geystliche_gesangk-Buchleyn_(Walter,_Johann)) (set 31.10.2024).

Sangbogen er trykt som fem stemmebøger, og kun bassen og tenordelen er overleveret i førstetrykket. Tenordelen indeholder et register samt Luthers forord, som er velkendt i dansk sammenhæng, fordi Hans Thomissøn har det med i *Den danske Psalmebog* 1569. Her er det dog iblandet formuleringer fra Luthers senere forord til bl.a. den såkaldte Babstsche Gesangbuch fra 1545, der er den sidste samling af samtlige Luthers i alt knap 40 salmer udgivet i hans egen levetid. Første halvdel af det oprindelige forord lyder:

At det er godt og passende at synge åndelige sange, tænker jeg ikke er skjult for nogle kristne. Det ved hvermand ikke kun fra de gammeltestamentlige konger og profeteres eksempel (som med sang og klang, med digtning og alskens strengespil har lovprist Gud), men også fra den brug, især af salmer, som den menige kristenhed fra begyndelsen var bekendt med. Ja, også Paulus sætter det ind i 1 Kor 14[15] og beder kolossenserne om af hjertet at synge salmer og åndelige sange for Herren. For at Guds ord og den kristelige lære derigennem på alskens måder skal bedrives og udøves.

Derfor har også jeg, sammen med enkelte andre, til en god begyndelse og for at give anledning til dem, der bedre formår det, sammenbragt nogle åndelige sange, for at det hellige evangelium, som af Guds nåde igen er udgået, skal drives og bringes i svang, således at også vi kan bryste os – som Moses gør i sin sang i 2 Mos 15 – af, at Kristus er vores lov og sang, og at vi ikke ved af andet at sige, end at Kristus er vores frelser, som Paulus siger i 1 Kor 2[2].⁸

⁸ Walter 1524, 2–3; Schilling & Bauer 2023: 38–39 (min oversættelse).

I anden halvdel af forordet går Luther over til at begrunde, hvorfor sangene i bogen er udsat for flerstemmigt kor. Det sker, for at de unge mænd kan opdrages i musikkens kunst, ikke med løsagtige, men gode sange. Luther understreger til sidst, at han ikke som andre er af den mening, at evangeliet udelukker kunst. Tværtimod skal kunsten gå i tjeneste hos den, som har skabt den.

Sangbogen og dens specifikke udsættelser er altså tilvejebragt som et musikalsk dannelsesprojekt. Men som første del af forordet angiver, har Luthers salmedigtning et bredere, teologisk formål, nemlig at bringe ordet i svang – en formulering, han også andetsteds i 1523 brugte om gudstjenestens formål.⁹

Det er ikke her hensigten at gå ind på musikken, men på salmeteksterne, som i denne udgivelse for første gang bringes i en samling, hvor Luther selv direkte har medvirket. Udsættelserne for kor og bearbejdelserne er uden tvivl Walters, men nogle af melodierne stammer måske fra Luthers egen hånd.¹⁰ Som Luther antyder i forordet, er salmerne i sig selv ikke kunst. De er udtryk for de troendes lovprisning af Gud og et middel til evangeliets forkyndelse. De religiøse kriterier trumfer de æstetiske, kunne man sige. Det er dog ikke kun et pædagogisk, men også et æstetisk valg, Luther træffer, når han vælger at omsætte bibeltekster og teologisk forkyndelse til rimede vers, til en strofisk viseform. Selvom eftertidens æstetiske videnskaber ofte har bedømt Luther som en middelmådig digter og komponist, er et mere relevant blik snarere at se ham som en teolog og reformator, der arbejder med et litterært og musikalsk sprog.¹¹ Sådan har Luther nok også selv set på det, hvad de citerede steder antyder. Dertil kommer følgende citat fra skriftet *Mod de himmelske profeter* fra 1525, hvor Luther er inde på muligheden for at holde gudstjeneste udelukkende på tysk, som han kritiserer andre i samtiden for at fare for hurtigt frem med:

Jeg ville gerne have en tysk messe i dag. Jeg overvejer det også. Men jeg ville jo også gerne, at den skulle have en ret tysk måde. For at man oversætter den latinske tekst og beholder de latinske toner eller noder, det accepterer jeg, men det lyder ikke godt eller ordentligt. Både tekst og noder, tonefald, melodi og gestus må komme fra det rette modersmål og dets stemme, ellers bliver alt en efterligning, ligesom aberne gør det.¹²

Heraf fremgår det tydeligt, at Luthers æstetiske og teologiske kriterier ikke helt kan skilles ad. Hvis man skal synge af hjertet for Herren, skal ord og toner, mening og gebærder, gå op

⁹ WA 12: 35–37.

¹⁰ Foruden den anførte litteratur behandles melodiforhold og Luthers forlæg også i Korth 2017 og Lundberg 2017.

¹¹ Dahlerup 2016: 15–92.

¹² WA 18: 123; Petersen 2014: 295.

i en højere enhed. Og i 1525 har Luther åbenbart ikke ment, at det tilstrækkelige grundlag for en fuld messe på modersmålet var tilvejebragt, heller ikke med udgivelse af sangbogen i 1524. I 1526 udgiver Luther dog, umiddelbart noget tøvende, skriftet *Deutsche Messe* med tanker om og et udkast til en tysk messe, som er afprøvet i Wittenberg, og hvor Johann Walter i øvrigt ifølge eget udsagn har assisteret Luther med messetonerne.¹³

Imidlertid er det et faktum, at Luther med udgivelsen af sangbogen i 1524 allerede havde tilvejebragt størstedelen af de salmer, der skulle blive grundstammen i den lutherske gudstjeneste på modersmålet både i Danmark og Tyskland. At det også har været en hensigt med udgivelsen, styrkes af, at der er fundet spor af en Wittenberg-salmebog til menighedssang ("für die layen"), som har indhold og nummerering tilfælles med Walters og Luthers korsangbog.¹⁴ Hvordan salmesangen på modersmålet så konkret har foregået i gudstjenesten i Wittenberg fra 1524 og frem, og i hvor stort et omfang, ved vi ikke. Et sandsynligt bud er, at salmesangen har vekslet mellem menighed og kor,¹⁵ og at indførelsen og indøvelsen af den nye gudstjenestetype er foregået løbende og lempeligt. Måske er enkelte salmer også blevet introduceret af præsterne fra prædikestolen.¹⁶

Byggestenene til den nye gudstjenestetype, hvor menighedens salmesang på modersmålet er et bærende element, har således allerede været til stedet med sangbogen 1524. Og kort tid efter blev de følgende seks salmer, der findes heri, helt centrale for den danske reformation, og fire af dem findes i salmebogen den dag i dag (det første tal angiver nummerering i 1524-sangbogen):¹⁷

1. Nun bitten wir den heiligen Geist (DDS 289)
4. Aus tiefer not schrei ich zu dir (DDS 496)
5. Gott sei gelobet und gebenedeiet
12. Es wolt uns Gott gnädig sein
25. Frölich wollen wir Halleluia singen (DDS 436, af Johann Agricola)
35. Wir glauben all an einen Gott (DDS 437)

¹³ Leaver 2007: 336.

¹⁴ Leaver 2017: 107.

¹⁵ Havsteen 2017: 399.

¹⁶ Leaver 2020.

¹⁷ Leaver 2017: 97–99; Blankenburg 1991: 137–142.

Luthers salmer i den første danske gudstjenesteordning

Disse seks salmer er fremhævet, fordi de indgik i den første danske salmebog og blev brugt i den første danske gudstjenesteordning, vi kender. Denne praksis med disse salmer som mere eller mindre faste bestanddele af gudstjenesten fortsatte med Thomissøns Salmebog 1569 og frem.¹⁸ I forhold til den senere både danske og tyske gudstjenestetradition mangler bl.a. gloria-salmen, "Aleneste Gud i himmerig" (DDS 435), som allerede forelå i 1524, men som Luther forholdt sig skeptisk til.¹⁹

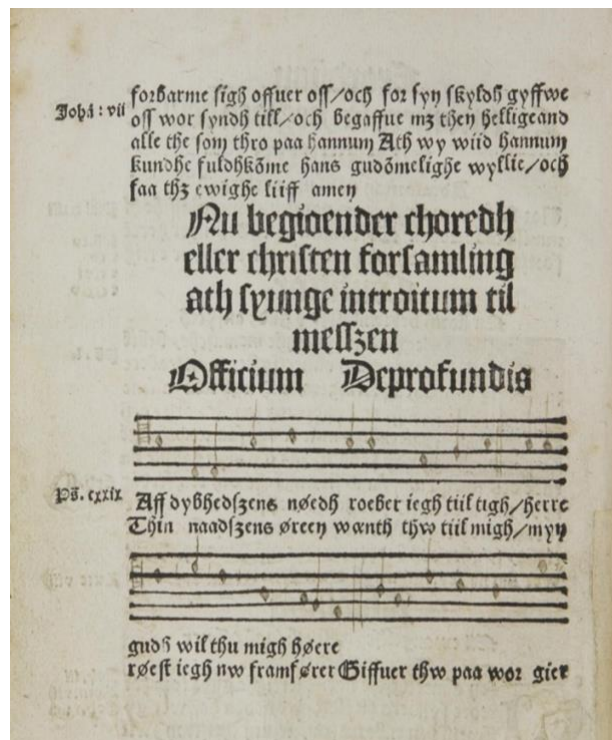

Illustration 3. Tekst og noder til den danske oversættelse af Luthers "Aus tiefer not" som begyndelsen på gudstjenesten i *Malmømesse* 1529. Det Kongelige Biblioteket/ProQuest. Online via: https://salmer.dsl.dk/static/facsimiles/clus-mortensen-messe-1529/A_2v.jpg (set 31.10 2024).

I det følgende skal der kastes et blik på salmerne for at vise, 1) hvordan Luther arbejder med sine forlæg, og 2) hvordan salmerne bliver oversat til dansk og indgår i den tidligst kendte danske gudstjenesteordning, *Malmømesse* fra 1529.²⁰ Rækkefølgen af salmerne i sangbogen fra 1524 ser dog ud til at være mere eller mindre tilfældig, og derfor gennemgås salmerne i en anden rækkefølge – nemlig den de har i gudstjenesteordningen, hvis fulde titel

¹⁸ Garne 2020: 72–100.

¹⁹ Leaver 2017: 73.

²⁰ "Det kristelige messeembede 1529" – der citeres fra udgivelsen i Moe & Nielsen 2021. Her findes også en udgivelse af Ludwig Dietz' salmebog fra 1529, der rummer en messeordning, som med få undtagelser er identisk med *Malmømesse*.

er *Det kristelige messeembede* og tilskrives Claus Mortensen Tøndebinder. Som bilag til artiklen bringes til sidst en oversigt over denne gudstjenesteordning sammenlignet med Luthers *Formula Missae*. Heraf ses det også, at *Malmømmessen* stadig rummer en del traditionelle liturgiske led såsom kyrie, gloria og sanctus, men oversat fra latin til dansk.²¹ Der er således ikke tale om en fuldtonet salmegudstjeneste, som senere bliver dominerende i dansk tradition, men salmerne, som her er i fokus, indtager alligevel en central rolle og erstatter nogle steder de liturgiske led helt, hvorfor vi her kan tale om undfangelsen af salmegudstjenesten.

I *Malmømmessen* bruges Luthers "Af dybsens nød" som introitus, dvs. som åbning af gudstjenesten efter (præstens) indledende bøn og syndsbeholdelse. Den anføres med noder og beskrivelsen "Nu begioender choredh eller christen forsamling ath syunge introitum til messzen". Salmen er et tydeligt forsøg på en direkte oversættelse af de fem vers i Luthers salme,²² ligesom den nuværende udgave på mange måder er det (DDS 496). Derfor kan det være interessant at sammenligne teksten i den oprindelige oversættelse med den senere udkomne Christian III's bibel 1550.²³ Sammenligningen viser, 1) hvordan Luther i sin salmedigtning på én gang følger bibelteksten – den gammeltestamentlige Salme 130 – og udfolder den med en kristen tolkning, og 2) hvordan reformationstidens kirkelige dansk former sig i de første oversættelser af Luthers salmer og den senere autoriserede bibel:²⁴

Salme 130 fra Det Gamle Testamente Chr. III's bibel 1550	Luthers "Aus tiefer Not" 1524 Dansk oversættelse, Malmømmessen 1529
AF det dybe / Rober ieg HERR E til dig. HERRE hør min røst / Lad dine øern mercke paa mine bønners røst. HERRE / der som du vilt til regne synden? HERre / Huo kand da bliffue bestandig? Thi hoss dig er Forladelse / At mand skal frycte dig.	Aff dybhedszens nøedh roeber iegh tiil tigh/ herre gudh wil thu migh høre Thin naadszens øreen wænth thw tiil migh/ myn røest iegh nw framfører Giffuer thw paa wor giernningh ath/ ath hæffne synden meth thin magth O herre hwo kandh thet taallee Hoess tigh allene giælder naadhe och gwnst/ til synden ath forladhe Naar wy tig noeghen tidth haffue myst/ wy viddhe oss ey ath raedhe/ For tigh ingen sigh berøemme kand/ thy maa tig frøecthe alle mand och trøesthe thennom paa thin naadhe

²¹ *Malmømmessen* bærer præg både af inspiration fra Luthers *Formula Missae* og *Deutsche Messe* (begge ordninger gennemgået i Garne 2020: 39–70), men går også andre veje end Luther i bearbejdelsen af den latinske gudstjenestetradition.

²² Salmen er også overleveret i en tidlig udgave med kun fire vers, Luther 2017: 48–50; 164–165.

²³ Også udgivet i Moe & Nielsen 2021.

²⁴ Man kan også sammenligne med den noget mere enkle og letlæselige stavemåde, salmen får i de følgende danske salmebøger, der alle er udgivet i Moe & Nielsen 2021.

Jeg bier effter HERREN / min Siæl bier / oc ieg haabis til hans Ord.	Til gudh staaer al myn haab och trøest/ myn gierningh kand mig ey baadhe J thet thu ene haffwer mig forløesth/ aff thin wsigheligh naadhe Thine ord the ere en dyrebar schat/ som thw oss haffuer effter ladt thennom wille wy gierne høre
Min Siæl vocter effter HERREN / Fra en Morgens vect til en anden.	Skulle thet være fraa maarghen stundh/ och intil affthens endhe Tha schulle myt hierte ingelund/ fortuile eller fraa tigh wændis Saa bør ath være rett Jsraels arth/ ath haabe och thro aff hierthet snarth Och naadhe aff hannum begiære
Jsrael haabe paa HERREN/	Toegh synden hoess oss er manghefwldh/ hoess gud er meghet meer naadhe Ath hielpe oss er han vel huld aff nøedh och alskens woedhe Handh er forwist then retthe tolck/ som haffuer forløst allt israels folck aff saarrigh och synder alle
Thi der er Naade oc megen Genløselse hoss hannem.	
Oc hand skal frelse Jsrael / aff alle sine Synder.	

Som det ses, er salmen i første omgang et forsøg på at omsætte bibelteksten til den strofiske viseform. Men den udvider også indholdet og transponerer dermed det bibelske sprog ind i en ny, teologisk kontekst. Det er ikke mindst tydeligt i det midterste tredje vers, der anslår gudstjenestens tema som et møde mellem det syndige menneske og den nådige Gud formidlet via ordet.

Efter fordansket kyrie, gloria, hilsen, kollekt og epistel følger i Malmømessen som i den forudgående latinske messetradition et gradualevers, dvs. et musikalsk led, efterfulgt af et halleluja. Den danske messetradition bytter dog om på disse to led og lader halleluja indgå i endnu en versificeret gammeltestamentlig salme, i form af en dansk oversættelse af Johann Agricolas "Frölich wollen wir Halleluia singen" (DDS 436), som også indgik i 1524-sangbogen. Selvom Luthers salmer indtog en særstilling, var de på ingen måde enerådende i samtiden, hverken i dansk eller tysk tradition. Denne danske oversættelse af Agricolas salme var ikke den eneste i samtiden, men konkurrerede med en anden, måske mere elegant, oversættelse, som Hans Thomissøns salmebog 1569 senere anfører som den primære.²⁵ Også Agricolas salme henter som nævnt sit motiv fra en gammeltestamentlig salme, i dette tilfælde Salme 117, hvis korte ordlyd den udfolder og tolker i fire vers. I Christian III's bibel lyder den bibelske salme: " LOffuer HERREN alle Hedninge / Priser

²⁵ Se udredningerne i Malling 1962: 14-15. Thomissøns salmebog er udgivet i Moe & Nielsen 2021.

hannem alle Folck. Thi hans naade oc Sandhed / Haffuer Mact offuer oss euindelige / Haleluia." Oversættelsen af Agricolas salme i Malmømessen folder sig ud som følger:

Glaedeligh wylle wy alleluya syunghe/
meth kierlighedhszens begiærringh
Uort haab oc hierte til gud scal springhe/
meth sin hellighe naadhe oc miskundh
Som haffuer forløsth oss aff all wor syndh/
til salighed och alskens trøesth/
er han oss alle wprunden

Alltyngn szom leffuer paa iorden schall gudh ære
rundhelighe hans naadhe kundhgiøre
Naadhe/ lyff størcke ther tiil kraffth/
y christho haffue wy math
hæluedhe/ dødh och dieffuilszens woldh/
han haffwer forderffweth for wor skyldh/
wy tacke tiigh o herre

Gudh tiil sygher alle thennum syn naadhe/
som seg paa hannom forladhe
Ath gyffue trøsth modh synden affh syth godhe/
er handh thennom bestandigh alle maadhe/
wdhen suigh och all bedræghelighed
szom hans ordth forkynder visth/
thin freedh offuer oss o herre

Gudh være loff och euigh ære/
ther tiil gudh hans søn wor herre
Och ther til then verdighe andh/
som christhne gjør altydth bestandh/
fraa euighed och till euighed/
haffuer wæridth och bliffue schal/
for vden endhe

Salmen er – på trods af at den langt fra lever op til en senere tids kriterier om ensrettet metrik – som dens original en kraftfuld lovprisning, der er gennemsyret af bibelsk sprogbrug og luthersk teologi. De gammeltestamentlige lovprisningstoner føjer sig fra andet vers sømløst sammen med forkyndelsen af nåden i Kristus alene og tilgivelsen af synd, som man kan forlade sig på, inden salmen igen slutter med en trinitarisk lovprisning i klassisk gudstjenestesprog.

Efter halleluja-salmen læses evangeliet, som efterfølges af en dansk oversættelse af den trossalme, som Luther skrev på baggrund af et ældre forlæg. Dette forlæg var en sammentrængt version af den latinske tekst til den nikænske trosbekendelse, som igen gav anledning til en friere tysk gendigtning, der er overleveret i flere former, hvoraf der her citeres en version fra Zwickau fra omkring 1500:²⁶

Credo in deum patrem omnipotentem, Credo in filium, sanctum dominum patri natura uniformem. Credo et in spiritum peccatorumque paraclitum, utriusque consubstantialem, trinitatem individuum, ab utroque fluentem et in essentia unum.	Wyr gelauben all in eyenen got, schoffer himels und der erden, uns zcu trost gegeben, alle ding di sten in seym gepott, Von der keusch war er geporen, maria, der zcarten auserkoren unss zu trost und aller kristenheyt, fur uns er wolte wolde leyden das wir mochten vormeyden swere bein des tods der ewickeicht.
---	--

Disse forlæg er interessante, fordi de viser, hvordan Luthers arbejds metode er at tage en sang, der allerede er udbredt i en folkereligøus praksis, og omsmede den til en sang, der kan bruges i arbejdet med gudstjeneste på modersmålet. Fra den latinske til den tyske tekst ses en bevægelse fra jeg til vi og fra systematisk treenighedsteologi til fokus på Guds frelsende gerning for os i Kristus. En bevægelse, som Luther også udnytter i sin salme, der får tre vers svarende til de tre personer i treenigheden. Denne salme kommer simpelthen til at erstatte credo'et, gudstjenestens trosbekendelse efter læsningen af evangeliet. I Malmø-messen har den følgende ordlyd, som her skal sammenholdes med Luthers original:²⁷

Luthers trossalme 1524 Johann Walters Gesangbuch 1524 Wyr gleuben all an eyenen Gott/ schepffer hymels und der erden/ der sich zum vater geben hat/ das wyr seyne kinder werden Er wil vns allzeyt erneren/ leyb und seel auch wol bewaren/ Allem vnfal wil er weren/ keyn leyd soll uns widderfaren/ Er sorget fur uns/ hütt und wacht/, es steht alles ynn seyner macht. Wyr gleuben auch an Jhesum Christ/ seyner son vnd vnsern Herren/ der ewig bey dem vater ist/ gleicher Gott von macht und ehren/	Luthers trossalme 1524 Dansk oversættelse, Malmø-messen 1529 Uy thro allszammen paa en gud/ himmels scabere och iordszens/ guds søn syn faders wyllie giorde/ paa thet wy syne børn schulle bliffue/ handh will oss forszee vor næringh/ liiff och siel y hans beuaring/ altydt han oss vil beuare/ intydt onth scal oss weder fare/ hand sørger for oss/ dag oc nath/ for hand haffuer altyng y syn magth Wy thro och alle paa Jhesum christ/ som er guds szøn och wor herre/ som aff then helligandh wndfanghen vor/ aff gudommelig kraffth och ære/
---	---

²⁶ WA 35: 172-173.

²⁷ Tysk original citeret efter Kjærgaard og Paulsen 2017: 276-278.

<p>Von Maria der iungfrawen/ ist eyn warer mensch geporen/ Durch den heylgen geyst ym glauben/ für uns/ die wyr warn vorloren, Am kreutz gestorben/ und vom tod/ widder aufferstandend durch Gott/ Wyr gleuben an den heylgen geyst/ Gott mit vater und dem sone/ Der aller blöden tröster heyst/ und mit gaben zieret schone/ Die gantz Christenheyt auff erden/ hellt ynn eynem synn gar eben/ Hie all sund vergeben werden/ das fleysch soll auch widder leben/ Nach diesem elend/ ist bereyt/ vns eyn leben ynn ewigkeyt.</p>	<p>aff Maria then rene iomfru/ eth sandeligh mennische hand er vorden/ pinth wnder pontio Pylato korsfesth dødh och iordeth tiil hæluedis for paa tredie dag och aff dødhe opstodth til hymmils for/ wor dommer er hand worden Uy thro och paa then helligandh/ lyg medh fader och meth søn/ som alle bedrøffuedis husualere er/ meth dyrebar gaffue oc naadher skiøne al gansk christenhed paa iorden/ eth samfund giorth meth syn orde/ meth hannom vore synder til giffuen vordhe wy mennische schulle alle opstande/ effther thetthe ellendhe/ eth leffneth er oss forreedth/ ewigh y ewighed</p>
--	--

I sammenligning med Luthers versefødder er malmømessens tekst rig på stavelser. Det kan måske forklares med, at melodien har en række melismer (flere toner på én stavelse), som teksten går ind og udfylder. Afgøres kan det dog ikke, da det bevarede eksemplar af Malmømessens nodelinjer er tomme på dette sted, og udfyldningen af stavelser ikke sker konsekvent på alle de mulige steder – men det er fx tydeligt i næstsidste linje i vers 2 og 3. Indholdsmæssigt følges Luthers tekst ret tæt i første vers, men i andet vers er det, som om den danske tekst tiltemper teksten tilbage i retning af trosbekendelsens ordlyd i stedet for Luthers fokus på, at Kristus er død ”für uns”, for os, der får troen på ham skænket i Helligånden. Dette viser, at de danske reformatorer arbejder i respekt for den overleverede latinske gudstjenestetradition.

Efter trossalmen følger en dansk oversættelse af Luthers Helligåndsalme ”Nun bitten wir den heiligen Geist” (DDS 289), der ellers i hans *Deutsche Messe* fra 1526 og i senere dansk gudstjenestetradition frem til i dag placeres mellem epistel og evangelium svarende til det sted, hvor den latinske messe havde sine sekvenser. Salmens melodi har da også rødder i sådan en sekvensmelodi, som er blevet omformet og brugt i den tyske leise, som Luther tager sit forlæg i. Leise er en sang med slutningen ”kyrioleis(on)”, græsk for ”Herre, forbarm dig” – et fast led i gudstjenestens begyndelse fra tidlig middelalder²⁸ og langt op i den danske gudstjenestes historie (jf. også DDS 433, der dog er en ikke-reformatorisk form). Denne Helligånd-leise, som Luther tager udgangspunkt i, kendes helt tilbage fra 1200-tallet og er

²⁸ Jungmann 1962 I: 429–446.

sandsynligvis også blevet brugt som et af de få indslag på modersmål i den latinske gudstjeneste. Den blev som citeret ovenfor også nævnt af Luther i *Formula Missae* som en af de overleverede sange, der fortjente at komme mere til sin ret i gudstjenesten. Den oprindelige ordlyd, som Luther videreførte næsten uændret som det første ud af fire vers i sin salme, var:

Nû biten wir den heiligen geist
 umbe den rehten glouben allermeist,
 daz er uns behüete an unserm ende,
 sô wir heim suln varn ûz diesem elllende.
 Kyrieleis.²⁹

Luther tilføjer tre vers om lys, kærlighed og trøst, der på dansk kommer til at lyde sådan her – stort set uforandret gennem salmebøgerne i århundreder, før den med *Evangelisk-kristelig Psalmebog* 1798 og siden Grundtvig fik den form, den har i dag, med nyt omkvæd og et ekstra vers, som her anføres til sammenligning:

Luthers "Nun bitten wir..." 1524 Dansk oversættelse, Malmømissen 1529	Luthers "Nun bitten wir..." 1524 Den Danske Salmebog 2003 (DDS 289)
Nw bede wy then heiligandh/ alt om then christhelighe thro och ret forstandh/ thet oss gud beuare och sin naade sende/ nar wy hæden fare/ aff thetthe ellendhe kyriole *	Nu bede vi den Helligånd at sammenknytte os ved troens bånd og til verdens ende kirken at bevare, nådig at afvende al dens nød og fare! Herre, hør vor bøn!
Thu verdighe lyuss giiff oss tiith skyn/ leer oss ath kiendhe christum Jhesum allen/ ath wy meth hannum bliffue wor kiere frelsermandh/ som oss monne inglede/ til thet forietthe landh kyri *	Du lysets Ånd! opklar os så, at i sin herlighed kan for os stå Herren, vi tilbede, Guds den elskelige, som os vil indlede i sin faders rige! Herre, hør vor bøn!
Thw sôdhe aand skienck oss for visth/ ath wy maa dricke aff tiith kierlighetz brysth/ ath wy vdaff hierthet huer anden elske/ meth eth sindh in christo/ haffue baade frid och roo kyrio *	Du kærlighedens Ånd! indgyd i Herrens samfund kærlighedens fryd, så vi glade vandre, Jesus, mellem dine, elskende hverandre, som Gud elsker sine! Herre, hør vor bøn!
Thw yppersthe trøster y all wor nød/ hielp thet vy forsmaa werdsens spaath och wsilhed/	O talsmand! lad os finde trøst, som barnet finder den ved moders bryst, i din søde stemme,

²⁹ WA 35: 163.

ath wy bestandige bliffue/ paa vor siste ende/ naar wy meth dieffuelen kyffue/ om thetthe ellendhe kyriole	så al vor elende smilende vi glemme over salig ende! Herre, hør vor bøn! Ja, sandheds Ånd! forvis os på, at også vi er af Gud Faders små! Da er sorgen slukket, da er perlen fundet, Paradis oplukket, døden overvundet! Herre, hør vor bøn!
--	--

Efter "Nu bede vi den Helligånd" indeholder Malmømmessen følgende anvisning:

Thenne psalme syungis effter predicken meth huilcken christhen forsamlingh tacker gud for alle syne velgierninger Och serdeliis for thet gladhelighe budschaff och aandeliige spiisze: foede: oc vederquegilsze: meth huilcke hand stoerker och vederquegher syne vdualldhe: dagh fraa dagh:

Som det angives allerede i den korte indledning til udgivelsen, er Malmømmessen tænkt som en messe, altså en gudstjeneste med fejring af nadveren i centrum. Selve nadverfejringen skildres udførligt med en righoldig liturgi – hvor det bl.a. foreslås, at man under uddelingen kan synge en oversættelse af Luthers "Jesus Christus unser Heiland", der også indgik i 1524-sangbogen og er en bearbejdelse af en ældre nadversalme (jf. DDS 461).³⁰ Men nadveren indledes altså i grunden med salmen efter prædiken, som er en dansk oversættelse af Luthers "Es wolt uns Gott gnädig sein", der igen er gendigtning af Salme 67, og hvis melodi og versemål har forlæg i en middelalderlig Maria-vise.³¹ Denne salme optrådte sammen med Agricolas halleluja-salme som tillæg til skriftet "Eyn weyse Christlich Mess zu halten", der var en tysk oversættelse af Luthers *Formula Missae* fra 1524, som Luthers medsalmedigter Paul Speratus besørgede.³² Her som i den latinske original sluttede Luther gudstjenesten af med en velsignelse, der giver genlyd af Salme 67,1, "Gud være os nådig og velsigne os", som alternativ til den aronitiske velsignelse, der senere blev fast hjørnstenen i den lutherske gudstjeneste frem til i dag. Dette sammen med salmens placering efter gudstjenesteordningen kan være et indicium for, at Luther forestillede sig den anvendt som afslutning på gudstjenesten. Men malmømmessen og senere danske salmebøger vælger altså at placere den i øvrigt tekstnære oversættelse af Luthers salme som en overledning fra prædiken til nadver – eller, kunne man måske sige, som en versificeret kirkebøn. Luthers originalsalme

³⁰ WA 35: 142-146; Luther 2017: 31; Leaver 2007: 153-160.

³¹ Kjærgaard & Paulsen 2017: 263.

³² WA 35: 123-124, 372; Luther 2017: 163.

har tre vers, men Malmømmessens oversættelse har fire vers, så det afsluttende med al tydelighed opfanges som en versificering af det lille gloria (*doxologia minor*), der var fast indslag i den latinske messe, bl.a. som afslutning på introitus (kan i dag bruges som afslutning på prædikenen, "ære være..."). Salmens danske ordlyd bringes her – de tre første oprindelige vers sammen med Salme 67 i Christian III's bibel, for at vise, hvordan salmen omskriver sit forlæg, og det sidste vers sammen med den latinske tekst til det lille gloria:

Salme 67 fra Det Gamle Testamente Chr. III's bibel 1550	Luthers "Es wolt uns Gott..." 1524 Dansk oversættelse, Malmømmessen 1529
GvD vere oss miskundelig / oc velsigne oss / Oc lade sit Ansict skinne offuer oss / Sela.	Nw er oss gudh mischundeligh och hand vil oss weellsygne Sith ansigt offuer iorderig/ thet lader hand offuer oss skinne Ath wy paa iordhen maa forsthaa hans wey och hellige naade O ihesus christus kende oss saa blant folck y mange maadhe Gudh styre for oss och raadhe *
At wi mue bekenne hans Veye paa Jorden /	Uy tacke gud och loffue tiigh/ tith hedenske folk offuer alle Och alle land the glædhe sygh/ tiith naffen the nw paa kalle Ath thu rethferdig dommer esth/ lad oss icke mere viildfare Thin ord kand oss beskierme besth/ y huo thennom vil beuare Han leffuer for vden all fare
Hans Salighed iblant alle Hedninge.	Uy take gud och loffue tigh/ tith folck y mange maadhe Thin iord ber fructh och bedrer sig/ thet kan thin ord vel raade Signe oss gud fader oc guds søn och signe oss gud then helligand For hannom schal rædis alle land/ thy allting stander wdy hans hand Uy syunge aff hiertet amen * * *
Gud Folckene tacke dig / Alle Folck tacke dig. Folckene glæde oc fryde sig/ At du dømmer Folckene ræt / Oc regerer Folckene paa Jorden / Sela.	Ere wære gud fader y hymmerigh/ som alting monne raade Tesligesth hans sønn ewindeligh/ szom frælste oss aff wodhe Och loffueth være then helligand/ som giffuer oss aff syn naade Then ære haffuer wæred aff euig tidh/ och bliffuer for vden all endhe Gud oss sin naade sendhe.
Gud Folckene tacke dig / Alle Folck tacke dig. Landet giffuer sin grøde / Velsigne oss Gud / vor Gud. Velsigne oss Gud / Oc al Verden frøcte hannem.	
Doxologia minor, den latinske messe Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui sancto in sæcula sæculorum	

Efter nadverliturgien anfører Malmømmessen den nadversang, Luther også fremhævede som egnet til gudstjenestebrug i *Formula Missae*, "Gott sei gelobet und gebenedeiet". Der er tale om en bearbejdelse af en leise, der kan dateres til 1300-tallet.³³ Luther fremhævede salmen i *Formula Missae* 1523, men anså et par linjer for at være en senere tilføjelse (hans bemærkninger om dette er udeladt af citatet i begyndelsen af denne artikel). Sidenhen er en anden, kortere ordlyd af salmen, end den Luther kendte, da også dukket op i en form bevidnet i 1480:

Gott sey gelobet und gebenedeyet
der uns selber hat gespeysset
mit seynem fleisch, mit seynem blut
das gib uns, lieber Herr, zu gut,
Kirieleyson.³⁴

Melodien har rod i sekvensen til Kristi Legemsfest, *Lauda Sion Salvatorem* (jf. DDS 548, dog her nyt versemål med senere melodi) og har en længere form end disse måske oprindelige linjer, hvorfor Luthers videredigtning, som bliver fast salme efter nadveren i reformationens gudstjeneste, da også har et længere versemål med tre vers – som nogle salmebøger, heri blandt Malmømmessen, deler i to, så der bliver seks. Salmens midtervers er dens højdepunkt, hvor det med al tydelighed kundgøres, at alle og ikke kun præsterne, som det havde været skik, modtager nadveren under begge skikkelser: brød og vin:

Titth hellige legomme er for oss giffuet/
y døden ath wy schulle leffue
Jngen staarre gaffue kunde han oss skiencke/
ther meth wy hannom och hans dødh betencke
Kyrie

Kierlighed o herre tigh saare tuinghet haffuer/
atth tith blodh ey offuer oss klaffuer/
och betalet all wor skyld/
ath oss gud er vorden huld
Kyrie

Efter kollekt, hilsen og aronitisk velsignelse lader Malmømmessen gudstjenesten slutte med en salme over De ti bud – ikke en af de to, Luther skrev,³⁵ men en særlig dansk salme, som måske går tilbage til et middelalderligt forlæg og endnu anføres som afslutning på messen i

³³ Luther 2017: 156.

³⁴ WA 35: 181.

³⁵ Om Luthers katekismus-salmer over De ti bud, se Leaver 2007: 116–121.

Thomissøns salmebog 1569. Thomissøn anfører salmen med følgende ord, der viser den senere reformationstids veneration for Malmømmessens salmevalg og Luthers *Lille katekismus*, begge fra 1529:

Til Beslutningen siungis en kort Psalme. Oc er det vel beramt i den Christelig Euangeliske Messe paa Danske/ som Her Claus Mortensøn/ Guds ords Tienere oc forfremmere i Malmø oc andersteds i Skaane etc. loed Prente i Malmø aff Oluff Vlrickss Anno 1529. At der skulde siungis sist i Messen de Ti Guds Budord. Gud Fader vdi Himmerig/ sin villie hand oss kiende etc. Blad 111: Thi at naar der saa siungis i Messen/ de Ti Budord. Jtem/ Fader vor/ Troens Artickler: Oc Daaben oc Alterens Sacrament der ocsaa forhandlis/ Da bliffuer den gantske Catechismus der tilsammen tracterit oc forhandlit.³⁶

Afslutning

Kun ca. fem år efter Luther barsler med sine planer om en gudstjeneste med menighedssang på modersmålet, har vi i den første danske gudstjenesteordning en fuld udfoldelse af Luthers program. Der hører selvfølgelig en række kirkehistoriske mellemregninger – bl.a. en tysksproget messeordning fra Nürnberg³⁷ – med til det fulde billede af overleveringen fra Luthers Wittenberg til Malmø og det øvrige Danmark. Men da Luthers program for gudstjenesten allerede er formuleret i 1523, og byggestenene besørget med hans og Walters 1524-sangbog, bør man regne 1524 for den lutherske salmesangsgudstjenestes undfangelsesår.

Grundstammen i denne gudstjeneste er den overordnede form fra den latinske messe med salmer på modersmålet. Af Malmømmessens salmer er de 3 salmer Luthers viderebearbejdelser af tre folkeligt overleverede leise-sange, og de tre andre gendigtninger af gammeltestamentlige salmer. Med menighedssalmerne som indskudte led mellem læsninger, prædiken og nadver bliver gudstjenesten gestaltet som en kommunikation mellem Gud, der taler i bibelteksterne, prædikenen og sakramenteordene, og menigheden, der svarer ham i bøn og lovsang i et sprog gennemsyret af bibelske udtryk og med den lutherske teologi om frelsen i Kristus alene i centrum. Med salmesangen som et afgørende medium får vi en virkningsfuld gudstjeneste på modersmålet, der på en gang står i kontinuitet med den overleverede messeform og gestalter den lutherske teologi i ritualets form.

³⁶ Thomissøns salmebog 1569, Register 1: Om den Danske Euangeliske Messe. Citeret Moe & Nielsen 2021.

³⁷ Widding 1933: 32–33.

På en måde bliver gudstjenesten en rituel udfoldelse af den scene, som opføres i de oprindeligt tre afsluttende, men nu udeladte vers af Luthers salme "Nu fryde sig hver kristenmand" (DDS 487), der også indgik i 1524-sangbogen.³⁸ Her lader Luther Jesus sige, at hans blod fortsat gives til den troende, og at han efter sin himmelfart sender sin ånd, som skal trøste, undervise og lede ind i sandheden. Og så gives stafetten videre til den troende, som skal gøre det, Jesus har gjort, og lære folk om Guds rige, så det kan blive spredt til hans ære.³⁹ Det lyder sådan her i de oprindeligt tre sidste vers, som sammenholdes med den danske oversættelse fra den første danske salmebog (også fra 1529 og tilskrevet Claus Mortensen Tøndebinder), hvor salmen får lov at være fast indledning til aftensang:⁴⁰

Luthers „Nun freut euch...“, v. 8-10 Achtliederbuch, Nürnberg 1524	Luthers "Nun freut euch...", v. 8.10 På dansk i Ludwig Dietz' salmebog 1529
Vergiessen wirdt er mir mein plut/ Darzu mein leben rauben/ Das leyde ich alls dir zu gut/ Das halt mit festem glauben/ Den todt verschlingt das leben mein/ Mein vnschuldt tregt die sünden dein/ Da bistu selig worden.	Mit blod thet flyder paa iorden wd/ ieg bær thet korss med møde/ ieg lyder for teg then horde død/ tag tro oc lad teg døbe/ Mit lyff offuerwinder then død med macht/ all werdzens synder wore paa meg lagt/ thÿ æstu salig worden.
Gen hymel zu dem vater mein/ Far ich von disem leben/ Da wil ich sein der maister dein/ Den geyst wil ich dir geben/ Der dich im trübtneuß trösten sol/ Vnd lernen mich erkennen wol/ Vnd in der warhait leyttten.	Til himmels igien till fáder mÿn/ Far ieg fraa thenne ælende / ther wil ieg wære Mester thÿn/ then Hellaand teg att sende/ Som teg ÿ angiste trøste skal/ oc teg vnderwÿse oc lære wel/ ÿ sandheds wæy att wandre.
Was ich gethan hab und gelert/ Das soltu thun und leren/ Damit das Reich Gottes werdt gemert/ Zu lob und seinen eren/ Vnd hüt dich für die menschen satz/ Daruon verdirbt der edle schatz. Das laß ich dir zur letze.	Hwad ieg haffuer giord vnderwÿst oc lærd/ thet skaltw gjøre oc lære/ ther med mit rÿge opfyldt wort/ meg sielff til loff oc ære/ Forware teg wel for menneskens sætt/ som oss forwender then Christelig rætt/ thet giffuer ieg teg til kende.

Den lutherske lære bliver indsunget i denne salme, der ud over at forkynde i sig selv også forklarer og udfolder, hvad der sker og udfoldes i gudstjenesten, så ordet – i overensstemmelse med Luthers forventninger til salmesalmens effekt – går i svang.

³⁸ Også i denne salme tog Luther udgangspunkt i et eksisterende forlæg, og den kendes i flere samtidige oversættelser til dansk; se Andersen 1973.

³⁹ Se også udlægningen af hele salmen i Kjærgaard & Paulsen 2017: 36–41.

⁴⁰ Citeret efter hhv. Kjærgaard & Paulsen 2017: 140 og "Een ny handbog med Psalmer oc aandelige lofsange 1529", udgivet i Moe & Nielsen 2021.

Mange af Luthers salmer blev til, fordi han fik øje på, at salmen kunne spille en rolle i gudstjenesten. I hans egne øjne var det ikke nødvendigvis nogle meget vellykkede tekster. Men de viste sig at kunne bruges. Fordi de fra begyndelsen var tænkt med henblik på at spille en rolle i gudstjenesten, og fordi Luther ikke begyndte på bar bund. Han tog udgangspunkt i en eksisterende tradition med salmevers, som han byggede videre på, og han gendigtede bibeltekster til en form, så de kunne synges af menigmand. Det skabte grobunden for salmesangsgudstjenesten, som er en levende praksis i dag 500 år efter.

Man skal ikke gå tilbage og se på Luthers salmer og de tidlige lutherske gudstjenesteordninger for at genopføre den historiske salmegudstjeneste i dag. Men der kan muligvis være aktuel inspiration at hente i det meget konkrete arbejde med en foreliggende tradition og omstøbningen af de bibelske tekster til sangbare vers. Og det kan også i arbejdet med nye salmer i det 21. århundrede være værd at bemærke, at salmernes gyldighed måske ikke så meget beror på, hvad de er i sig selv, men på hvordan de føjer sig ind i den gudstjeneste, der altid allerede er, men også altid kan have behov for en fornyelse, så ordet også i dag går i svang.

Litteratur

Andersen, Niels Knud (1973) ”Nun freut euch, lieben Christen gmein’ på dansk og svensk”. *Hymnologiske Meddelelser* 2/2: 55–77.

Blankenburg, Walter (1991) *Johann Walter. Leben und Werk*. Tutzing: Hans Schneider.

Dahlerup, Pil (2016) *Litterær reformation*. København: U Press.

DDS = *Den danske salmebog* (2003). København: Vajsenhuset.

Garne, Kristoffer (2020) *Den danske gudstjeneste. Historie, teori og praksis*. København: Fønix.

Havsteen, Sven Rune (2017) ”Musikken”. *Reformationen i dansk kirke og kultur*. Ed. Niels Henrik Gregersen & Carsten Bach-Nielsen. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 393–402.

Jungmann, Josef Andreas (1962) *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*. 5. Auflage. Bd. I–II. Freiburg: Herder.

Kjeldgaard-Pedersen, Steffen & Aurelius, Carl Axel (2017) *Nåde og fred i Kristus! Martin i lyset af hans breve*. København: Eksistensen 2017.

- Kjærgaard, Jørgen & Paulsen, Ove (2017) *Luthers salmer på dansk*. København: Eksistensen.
- Korth, Hans-Otto (2017) "*Lass uns leuchten des Lebens Wort*". *Die Lieder Martin Luthers*. Halle: Ortus.
- Leaver, Robin (2007) *Luther's Liturgical Music. Principles and Implications*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Leaver, Robin (2017) *The Whole Church Sings. Congregational Singing in Luther's Wittenberg*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Leaver, Robin (2020) "Did the Choir Introduce German Hymns to the Wittenberg Congregations?". *Lutheran Music Culture: Ideals and Practices*, Ed. Mattias Lundberg, Maria Schildt & Jonas Lundbla. Berlin: De Gruyter, 2020, 47–67.
- Lundberg, Mattias (2017) *Martin Luthers egna toner och ord om musik*. Skellefteå: Artos, 2017.
- Luther, Martin (2017) *Die Lieder*. Udg. Jürgen Hedrich & Johannes Schilling. Stuttgart: Reclam og Carus-Verlag.
- Malling, Anders (1962) *Dansk salmehistorie*, bd. 2. København: J. H. Schultz.
- Moe, Bjarke & Akhøj Nielsen, Marita (2021). *Danske reformationssalmer. Melodier og tekster 1529-1573*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Online via salmer.dsl.dk (accessed 15 August 2024)
- Olsen, Max W. (1951) *Martin Luthers Gudstjenesteordninger*. København: Ejnar Munksgaard.
- Petersen, Nils Holger (2014) "En historisk-musikologisk diskussion af salmemesse-tradition". *Salmesang. Grundbog i Hymnologi*. Ed. Peter Balslev-Clausen & Hans Raun Iversen. København: Vajsenhuset 2014, 293–306.
- Schilling, Johannes & Bauer, Brinja (2023) *Singt dem Herrn ein neues Lied. 500 Jahre evangelisches Gesangbuch*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- WA = Martin Luthers værker i *Weimarer Ausgabe*.
- Walter, Johann (1524) *Chorgesangbuch*. Tenor-stemmebog. 1. udg. Wittenberg. Online via [https://imslp.org/wiki/Geystliche_gesangk-Buchleyn_\(Walter,_Johann\)](https://imslp.org/wiki/Geystliche_gesangk-Buchleyn_(Walter,_Johann)) (accessed 15 August 2024)
- Widding, s. (1933) *Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528-1573*, bd. 1. København: Levin og Munksgaard.

Bilag: Oversigt over gudstjenesteordninger

Formula missae 1523 (latin)	Malmø-messen 1529 (dansk)
Introitus, evt. hel Davidsalme	"Af dybsens nød"
Kyrie	Kyrie-salme
Gloria	Gloria
(Hilsen og svar)	Hilsen og svar
Kollekt	Kollekt
Epistel	Epistel
Graduale	"Gladelig ville vi halleluja synge"
Halleluja	
Evangelium	Evangelium
Credo	"Vi tro allesammen på en Gud"
	"Nu bede vi den Helligånd"
Prædiken	Prædiken
Præfation	"Nu er os Gud miskundelig"
	Nadverindledning med fadervor
	Sanctus og benedictus
Indstiftelsesord	Indstiftelsesord
Sanctus	Nadver-salme (med elevation?)
Benedictus med elevation	
Fadervor	
Fredshilsen	Fredshilsen
Agnus Dei	Agnus Dei
	Formaning til nadvergæsterne
Nadveruddeling	Nadveruddeling
	("Jesus Kristus er vor salighed")
	"Gud være lovet altid og benedidet"
Kollekt	Kollekt
Lovprisning	
Velsignelse	Velsignelse
	Salme over De ti bud

Artikel | Leander Franke

Psalmkompositören och den egna församlingen – Maria Löfberg i fokus

Sedan ett beslut i kyrkomötet om revidering och utökning av psalmboken 2016 pågår ett arbete inom Svenska kyrkan kring psalmboken, med olika vägval kring såväl nya psalmer som revidering. Intresse för detta arbete visas, utöver inomkyrkliga kretsar, även bland utomkyrkliga kretsar såsom dagspressen.¹ Sveriges Radio (SR) har kontinuerligt rapporterat om aktuella begivenheter och även initierat en programserie om psalmbokens historia med anledning av den pågående utvecklingen, under ledning av programledare Åsa Furuhausen och psalmforskaren professor Susanne Wigorts Yngvesson.² Även i den inomkyrkliga kretsen, såsom i Kyrkans Tidning och i Kyrkomusikernas Tidning (KMT), rapporteras regelbundet om processen. Henrik Tobin, tidigare prefekt vid Göteborgs Musikhögskola och redaktör för KMT, leder den nationella grupp som ansvarar för framtagande av nya psalmer. I KMT noterar han i en lägesrapport våren 2024 att det finns ”en enorm nyfikenhet på psalmer, även sådana som kanske inte ryms under det traditionella psalmparaplyet”.³

Den Svenska Psalmboken från 1986 har som bekant följts av ett antal tillägg av mer eller mindre officiellt slag (där vissa tillägg även ansetts kunna betraktas som ”förlagsprodukter”),⁴ vilka i flera fall präglas av specifika musikaliska stilarter eller andliga traditioner. Teologen Anna J. Evertsson konstaterar i sin analys om det nya utbudet: ”Mångfalden kan för en del uppfattas som berikande och för andra som förvirrande.”⁵

Utöver de sånger som kommer till församlingarna i form av färdiga tillägg från samfundsnivå, eller åtminstone från förlagen, finns därtill en mängd sånger som rör sig

¹ Ett antal tidskrifter, såsom *Svenska Dagbladet*, *Bohuslänningen*, *Dalademokraten* och *Piteåtidningen* återger exempelvis SVT Kulturs artikel om att artisten Miss Li kunde bli representerad i psalmboken. Makander 2022.

² Sveriges mest använda bok 2024

³ Tobin 2024: 6.

⁴ Evertsson 2015: 94.

⁵ Evertsson 2015: 90.

utanpå detta. Ifrån Equmeniakyrkan (Samfundet bildades 2011 efter en sammanslagning av Svenska Missionsförbundet, Svenska Baptistsamfundet och Metodistkyrkan i Sverige) rapporterar teologen Hans Andreasson om en liknande utveckling: "Psalmer och Sånger [...] har en fortsatt stark ställning i församlingarna [...] På den gemensamma sångens område är det dock mycket vanligt med kompletterande resurser där olika lovsånger och brukssånger kommer till användning."⁶ Samtidigt som den av Andreasson beskrivna situationen liknar den i Svenska kyrkan, skiljer den sig på så sätt att samtalen om ny psalmbok inom Equmeniakyrkan till inte liten del också handlar om huruvida man behöver en gemensam sångbok alls. Inom Svenska kyrkan verkar det dock fortsatt finnas en konsensus kring en gemensam psalmbok.

Fokus för denna artikel är den komponerande kyrkomusikern som skriver musik för den egna församlingens bruk inom Svenska kyrkan, att användas som komplement till befintliga sångböcker. Vilka behov föreställer man sig fylla, vilka liturgiska, estetiska och teologiska ställningstaganden styr? Hur fungerar samarbetet med tjänstgörande präst, när den egna psalmproduktionen används istället för gängse psalm- och sångböcker? Vilka svårigheter kan uppstå med en stor egen psalmproduktion?

Denna sida av psalmskapandet studeras med utgångspunkt ifrån kompositören och kyrkomusikern Maria Löfberg som ett case study, som på ett prismatiskt vis får belysa ämnet. Löfberg (född 1968) är organist i Falkenbergs församling sedan 2015 efter att de tio föregående åren varit organist i närbelägna Morup och innan dess i Göteborgstrakten och Värmland. Hon är en av de mest etablerade svenska kyrkomusiktonsättarna idag med en imponerande verklista, huvudsakligen bestående av sakrala verk i alla storleksordningar.⁷ Sedan 2007 är hon medlem av *Föreningen svenska tonsättare* (FST) och hon har tilldelats ett antal stipendier samt utmärkelser i kompositionstävlingar, exempelvis första pris i Allmänna Sången & Anders Wall Composition Competition 2014 och andra pris i Jyväskylä kompositionstävling 2011.⁸ Hon har både kantors- och organistexamen, däremot ingen formell tonsättarutbildning. Det som gör henne särskilt intressant för detta sammanhang är hennes omfattande psalmkomponerande, trots att hon samtidigt inte är representerad i något av de olika psalmbokstillägg eller de församlingssångböcker som utgivits de senaste åren. Hennes psalmkomponerande kan alltså (åtminstone i nuläget) ses som huvudsakligen situerat till den lokala församlingen och brukat där. Detta kan dock komma att ändras då

⁶ Andreasson 2015: 150.

⁷ Maria Löfgren verklista i urval 2024.

⁸ Maria Löfbergs biografi hos Föreningen svenska tonsättare 2024.

hon har skickat in ett hundratal psalmer till den "digitala brevlåda" som varit del av insamlingen av material i det pågående psalmboksarbetet inom Svenska kyrkan.⁹ Av dessa har åtminstone sex gått vidare i processen.¹⁰

I undersökningen fokuserar jag på två olika former av församlingssång: Dels psalmsång vid huvudgudstjänst och dels lovsång vid huvudgudstjänst och särskilda lovsångsgudstjänster. Med "lovsång" avser jag en särskild sorts församlingssång, ofta med stildrag från pop-musiken, som sjungs i särskilda avdelningar ("lovsångspass" med flera sånger efter varandra) i gudstjänsten. Dess repertoar är huvudsakligen hämtad utanför samfundssångböckerna. Den exakta innebörden av begreppet är dock ännu omdebatterad inom svenskspråkig kontext, då det handlar om ett inlånat anglosachsiskt fenomen där det svenska paraplybegreppet "lovsång" motsvarar flera olika företeelser med varsin egen term inom den engelskspråkiga kontexten.¹¹ Fokus på huvud- och lovsångsgudstjänsternas sånger sker av den anledningen att Löfbergs psalmskapande nästan uteslutande kommer till användning inom denna kontext i den församling där hon verkar. De är alltså nästan aldrig del av kyrkliga handlingar och de sånger som hon skapat för exempelvis konfirmandarbetet kan med tiden, om de visar sig hållfasta, ändå överföras till församlingens gudstjänster.

Som metod har jag använt mig av en halvstrukturerad livsvärldsintervju "med målet att erhålla beskrivningar av intervjupersonens livsvärld i syfte att tolka innebörden av de beskrivna fenomenen".¹² Denna genomfördes på Löfbergs arbetsplats den 30 juli 2024. Perspektivet är därför Löfbergs och förståelsen av den lokala sjungande församlingen och tjänstgörande präst är följaktligen ur hennes synvinkel. För att situera mig själv som forskare ska också klargöras att jag känner Löfberg personligen sedan ett tiotal år och uppfört (liksom uruppfört) ett antal av hennes större vokalverk. Jag är även anställd inom samma pastorat. Däremot inte i samma församling, varför Löfbergs psalmer och lovsånger inte ingår i min kyrkomusikaliska vardag. Denna transparens är viktig då vår personliga relation inverkar på min förförståelse men också med nödvändighet färgar min tolkning.

Teoretiskt har jag främst arbetat utifrån förståelsen av psalmsång såsom *liturgisk praktik* i Elin Lockneus definition¹³ och förståelsen av den komponerande kyrkomusikern i en

⁹ Brevlåda för nya psalmförslag 2021.

¹⁰ Korrespondens med Maria Löfberg 29 oktober 2024.

¹¹ Franke 2024: 111–114.

¹² Brinkmann & Kvale 2009: 19.

¹³ Lockneus 2023: 139f.

tjänande funktion såsom det beskrivs av Johannes Landgren.¹⁴ Bägge dessa perspektiv fördjupas och kontextualiseras nedan.

Att fylla ett behov

Ambitionen bakom att skapa nya psalmer är ofta att man upplever att befintliga sångsamlingar saknar någon tematik som blivit aktuell under senare tid, exempelvis klimatfrågan, alternativt att målgrupper i olika ålderskategorier förbigåtts. I vissa fall kan även rent språkliga former, exempelvis könsneutrala gudsbegrepp med mera, efterfrågas. Professor Ninna Edgardh listar exempelvis befrielse-teologin och det globala syd, genus- och därmed förbundna inklusionsfrågor, samt frågor om makt och auktoritet som särskilt aktuella i dagens teologiska samtal.¹⁵ Musikvetaren Anders Dillmar reflekterar kring flertalet aktuella områden för nyskapande och konstaterar därtill: "Trots den överskådliga situation det skapar, är det i grunden något positivt när nya sånger och psalmer kommer till."¹⁶ Maria Löfbergs ser behovet, åtminstone där hon anser sig kunna bidra mest, främst inom två områden: Dels en allmän utökning av repertoaren som upplevs utnött efter mycket frekvent användning, hon nämner själv exempelvis nattvardspsalmer, och dels behovet av att komma närmare gudstjänsternas teman. Hon nämner själv "Barnens minnesgudstjänst",¹⁷ som är en motsvarighet till församlingens minnesgudstjänst på Alla själars dag men där specifikt "barn har möjlighet att minnas genom sång, berättelse och bön".¹⁸ Denna är ett nytt inslag i Falkenbergs församling och Löfberg menar att ingen direkt passande psalm enligt henne fanns i gängse församlingssångböcker.¹⁹

Sedan 2014 arbetar hon nära tillsammans med den uppsalabaserade prästen och psalmdiktaren Bertil Murray, ett samarbete som bland annat mynnade ut i ett projekt där de tillsammans skapade en ny psalm för varje söndag och helgdag i kyrkoåret från påskdagen 2015 till påsknatten året därpå. Behovet som de tillsammans identifierade var psalmer som är skraddarsydda för varje söndag i kyrkoåret med närhet till de där lästa bibeltexterna ur evangelieboken men där poesin samtidigt är skriven på ett lättförståeligt språk. Psalmerna från projektet gavs 2018 ut på Wessmans förlag och i förordet tydliggör

¹⁴ Landgren 2012: 11–26; Landgren 1997: 73f.

¹⁵ Edgardh 2015: 23–39.

¹⁶ Dillmar 2020: 142.

¹⁷ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024. Löfberg använde uttrycket "Barnens minnesstund" trots att hon menade "Barnets minnesgudstjänst".

¹⁸ För alltid i våra hjärtan! – Barnets minnesgudstjänst 2024.

¹⁹ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

man också sin ambition och det behov som anses fyllas: "Med texter som samtidigt är djupt förankrade i bibeln och uttryckta på ett modernt språk, där varje fras ändå har rätt betoningshierarki och är fri från dagsländeliknande uttryck som snart blir daterade."²⁰

Huvudbehovet är enligt Löfberg, trots sin roll som komponist, inte så mycket musikaliskt som textligt: "Såsom jag ser det så är behovet störst av nya texter."²¹ Att denna nya text sedan förses med ny musik är för henne en naturlig följd, men den behöver inte nödvändigtvis vara originellt nyskapande. I vissa fall kan det enligt henne även vara berättigat med att skapa ny musik till en redan befintlig psalm i psalmboken. Löfberg nämner som exempel Sv. Ps. 392 *Det helga bröd på altarbordet vilar*, en nattvardspsalmsmelodi till en enligt många svårsjungen melodi av Lars Edlund från 1965. Melodins komplexitet verkar ha begränsat psalmens användande. Detta försökte Löfberg avhjälpa med en ny melodi som medvetet anspelar på julpsalmen Sv. Ps. 116 *Nu tändas tusen juleljus* där igenkänningen skulle göra inläringen lättare och därtill inordna psalmen bland flertalet kända julsånger med stigande sext som inledande intervall, där Löfberg anmärker: "Det kan ju lura igång folk: att de liksom tror att de kan den."²² Samma pedagogiska underton används även i fler sammanhang än hos Löfberg, hymnologen Inger Selander ser exempelvis en ytterst medveten inspiration av den välkända *En vänlig grönskas rika dräkt* Sv. Ps. 201 i Erland von Kochs sommarpsalm *De blomster som i marken bor* Sv. Ps. 202.²³

Stilistiska preferenser

Vad gäller den musikaliska utformningen av psalmen menar Löfberg att det finns en balansgång mellan originalitet och igenkänning: "Sporten är ju att göra sådan musik som är lätt att sjunga med i fast som ändå är lite speciell."²⁴ Därmed menas dock ingen inskränkt egenart, utan Löfbergs psalmkomponerande visar tvärtom upp en avsevärd bredd. Denna bredd i det musikaliska uttrycket lyfts också fram i förordet till hennes och Murrays samlade utgåva: "Musiken hålls så varierad som möjligt, och har hämtat mycket inspiration från olika stilar och tidsepoker. Så finns här en Taube-psalm, en Disney-psalm, en Cornelis-psalm,

²⁰ Löfberg & Murray 2018: 5.

²¹ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

²² Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

²³ Selander, I. 2008: 111.

²⁴ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

åtskilliga melodier i folkton, några som kunde varit skrivna under 1700-talet, och någon i klassisk tolvton, och mycket mer.”²⁵

Att arbeta med pastischer är inget som hon ser som problematiskt: ”Är det pastisch när jag skriver ny psalm, eller vad är det egentligen? För det är verkligen en sån genre, det är svårt att variera den så jättemycket.”²⁶ Att Löfberg inte känner behovet av att behöva vara konsekvent konstnärligt individuell i sitt psalmskapande, tillskriver hon sin dubbla roll som tonsättare i kombination med att vara församlingens musikaliska ledare, där den senare rollens *tjänande funktion* skapar mer av ett bruksperspektiv i hennes komponerande. Samtidigt finns det onekligen prov på andra psalmtonsättare med utpräglad personlig stil i övrigt som tidvis använt sig av pastischer i sitt psalmskapande. Här kan nämnas Per Harling som huvudsakligen skriver i folk- och viston, men vars internationellt mest spridda sång *Du är helig, du är hel* (Nr. 709 i Verbums psalmbokstillägg) är en samba,²⁷ Egil Hovland som kallade sin sång *De skall gå till den eviga staden* Sv. Ps. 172 ”en ekte Frelsearmesang”²⁸ och Sven-Erik Bäck som trots att de flesta av hans alster är i fri tonalitet också med *Se, en gåvoflod går fram* Sv. Ps. 476 skapade ”en dubbel Frykman med skruv” med hänsyftning till väckelsens sångskapare Nils Frykman.²⁹

Vid sidan av psalmer skapar Löfberg därtill regelbundet församlingssånger av typen ”lovsånger” som dock får en annan liturgisk användning än psalmerna, då dessa huvudsakligen sjungs av församlingen under högmässans nattvardsutdelande eller vid särskilda lovsångsgudstjänster som firas i församlingen. Intressant i sammanhanget är att detta skifte i församlingssångens form ifrån psalm till lovsång också ofta innebär en förskjutning i teologisk riktning varvid också textförfattaren byts ut ifrån Murray till församlingens komminister Markus Leandersson. Skiftet i textförfattare understryker också hur just lovsångerna bär en ännu mer tydlig lokal förankring och skapas utifrån upplevt lokala behov i församlingen. Detta att lovsångerna utgör en ännu mer exklusivt intern repertoar märks också på att de, till skillnad från psalmerna, inte samlats och givits ut till allmänt bruk. Teologins fokusskifte beskriver Löfberg som följer: ”En klassisk lovsång ska väl ändå vända sig till Gud [...] medan en psalm kan vara mer berättande.”³⁰ Därmed inte

²⁵ Löfberg & Murray 2018: 5.

²⁶ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

²⁷ Harling 2017: 31ff.

²⁸ Hallqvist 2014: 222.

²⁹ Lundberg 2020 147f.

³⁰ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

sagt att kyrkoårsanknytningen som var en av huvudkvaliteterna i psalmskapandet förkastas, tvärtom är det "läckert att ha en lovsång, som anknyter direkt till söndagen".³¹

Lovsångernas musikaliska form lämnar den oftast strofiska psalmformen och antar istället pop-sångens, med några få verser och en återkommande refräng. Löfberg beskriver ett typexempel av hur en lovsång kommer till: Hon kan fångas av en kortare bibeltext och tonsätter den såsom refräng varefter Leandersson ombeds dikta passande verser till bibelrefrängen. Verserna går sedan tillbaka till Löfberg som tonsätter dessa till en fungerande helhet.

Musiken som teologi

Trots sin roll som komponist med musiken som verktyg, menar Löfberg att musikens roll i detta sammanhang huvudsakligen är som bärare av text, utan större egen teologisk innebörd: "Kan enbart musik bära teologi? Jag vet inte."³² Därmed inte sagt att hon inte försöker utforma musiken för att med denna förstärka förkunnelsen: Hon lyfter fram den egna trinitariska psalmen *Helig, stark, barmhärtig* (använd som *laudamus* i Falkenbergs kyrkas *ordo* under trefaldighetstid, se notbild i bilagan) med text av Bertil Murray. Den byggs musikaliskt upp i triangulär form för att ytterligare understryka det treeniga perspektivet med de tre versernas presentation av de tre personerna i gudomen.

Annars kan hennes teologisk-musikaliska ideal anses vara något av en lokal motrörelse mot en större tendens där man strävar efter en öppen teologi där människors utomkyrkliga upplevelser önskas bejakas i inomkyrklig kontext, såsom det beskrivs av hymnologen Sven-Åke Selander: "Det ligger i tiden att människor behåller tolkningsprivilegiet för sig själva, något som i sin tur ställer nya krav på kyrkomusiken att formulera sig så att de meningsupplevelser som berättelserna bär fram bringas in i kontexten."³³ Löfbergs skapande av församlingssånger inriktar sig istället på didaktiska bibelnära psalmer, alternativt tydligt bekännande lovsånger. Hon är själv medveten om andra rörelser i kyrkan som breddar perspektiven, men menar att dessa områden är väl täckta av andra aktörer och att hennes roll är att finna nya sånger inom någorlunda traditionella text-teologiska ramverk för församlingssång.

³¹ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

³² Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

³³ Selander, S.-Å. 2006a: 35.

I Löfbergs skapande har vi ovan sett hur församlingssången kan få ganska mångfacetterade musikaliska stilmarkörer såsom "Disney-psalm" eller "Cornelis-psalm", som alltså anspelar på musik med en inte nödvändigtvis kyrklig förkunnelse. Denna typ av breddning genremässigt inom kyrkomusiken brukar enligt teologen Lena Petersson också följas av teologisk breddning: "En bredare kultursyn får ofta också teologiska konsekvenser – öppenheten för en människas musik och sånger kan medföra en öppenhet för den människans tro och teologi, hennes gudssyn, människosyn etc."³⁴ Löfberg delar inte denna syn, då hon inte ser musiken och texten som oskiljaktiga element eller att en viss musik med nödvändighet behöver bära på ett därmed naturligt förbundet budskap eller förkunnelse. Man kan beskriva hennes ambition som en levande utveckling av traditionen där rottrådarna i budskapet är fasta men formen tillåts utforska en mängd uttryck, utan att ändå helt lämna det musikaliska formatet av traditionell församlingssång. Man kan här tala om två olika former av tradition, i anknytning till teologen Jeremy S. Begbie: "In addition a distinction can [sic] made between tradition as process and tradition as the results ('deposits') of the process. Much discussion of tradition has focused on the latter, shaped by a concern to separate orthodoxy from heresy, to find universal and permanently normative expressions of tradition."³⁵ Löfberg skulle med all sannolikhet vilja kategorisera sig i den första av Begbies beskrivna former av tradition, en som är präglad av en tydlig agens och inte som en effekt av (eller offer för) historiska omständigheter.

Även om delar av hennes musikteologiska tänkande grundar sig på en tanke om en "universell" tradition så kan man sett till hur hon musikaliskt arbetar kring budskapet knappast tala om en tankevärld präglad av motsättningen "orthodoxy" kontra "heresy". Hennes variabilitet undviker enligt henne också att musiken skulle hamna i gudstjänstens huvudfokus. Denna risk är annars överhängande enligt teologen Stefan Lindholm: "Samtidigt finns det en fara att vi gör musiken – och i våra dagar musikalisk stil, uttryck och smak – till en idol, till något som inte refererar bortom sig själv utan blir sig själv nog. Den blir antropomorf."³⁶ Detta försöker Löfberg aktivt motverka så att församlingen inte skall riskera att präglas av ett alltför utpräglat "Löfberg-sound"³⁷ som riskerar avleda uppmärksamheten ifrån budskapet. I hennes musikteologiska föreställning är psalmen, och

³⁴ Petersson 2006: 47.

³⁵ Begbie 2000: 216.

³⁶ Lindholm 2019: 30.

³⁷ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

kyrkomusiken i stort, aldrig "idol" i Lindholms terminologi, utan ett redskap. Den bör aldrig bli "antropomorf", såsom Lindholm beskriver, utan inneha en *tjänande funktion*.

Psalmen som liturgisk praktik

Rubriken till detta avsnitt lånas av Elin Lockneus som i sin avhandling identifierar psalmsång just som en *liturgisk praktik* bland flera andra, där församlingen är den agerande parten. Intressant nog inordnar Lockneus inte sjungandet av lovsång i samma kategori som att sjunga psalmer, utan istället ser hon det som ett mer mångfacetterat uttryckssätt som inordnas i praktikerna "att ge", "att lyssna" och "att be".³⁸ Praktiken av att sjunga psalm är hos Lockneus trots detta en mångfacetterad företeelse då det innefattar församlingens förhållande till materialitet (instrument, sångbok), relationen till rumslighet och även rätten till agens i det att församlingen kan välja att sjunga ut eller tåga.³⁹

I Falkenbergs kyrka presenteras psalmer, lovsånger och liturgiska sånger endast med text utan notbild via projicering på väggen. Fysiska agendor och psalmböcker finns dock tillgängliga. De nya psalmerna och lovsångerna av Löfberg, liksom andra (lov)sånger utanför psalmbokens repertoar, har tydligt angiven textförfattare och komponist. Avsaknaden av notbild på den projicerade bilden gör att församlingen därför är hänvisad till musikerns pedagogiska förmåga för inlärning, vilket ytterligare belyser den komponerande kyrkomusikerns flerdimensionella uppdrag.

Den inte oviktiga aspekten av materialitet är något som tyvärr blir lidande när församlingen sjunger psalmer komponerade av församlingens egen musiker, just med hänseende på att de i regel endast projiceras på väggen. Även Anders Dillmar tillskriver denna materiella aspekt, och dess förlust, en stor betydelse. Dels att avsaknaden av notbild gör det svårare att följa med i en nyskriven sång eller för gudstjänstbesökare utifrån som inte är bekanta med den lokala repertoaren. Dels för att en sångsamling i tryckt form utgör en materiell symbolhandling: "Urvalet representerar och presenterar kyrkans teologi. Att få hålla en sångbok medan man sjunger blir ett synligt tecken på delaktighet i detta sammanhang."⁴⁰

Den inneboende pedagogiska aspekten spelar också in redan tidigt i processen med psalmskapandet, där textens rytm och frasering står i främsta rummet. Texter vars frasslut ändrar i helrim, assonansrim eller helt utan rim spelar en klart underordnad roll jämfört med

³⁸ Lockneus 2023: 129.

³⁹ Lockneus 2023: 139f.

⁴⁰ Dillmar 2020: 143.

behovet av ett regelbundet betoningmönster och textlig frasering. I sitt samarbete med psalmpoeter är Löfberg därför mycket noga med att den textliga frasen i alla verser stämmer överens med den melodiska för att ge en skönare känsla i sången. Löfbergs analys stämmer väl överens med Inger Selanders observation i ämnet: "Vid församlingssång kan hårda överklivningar leda till att de sjungande tappar textsammanhanget, eftersom musikens frasslut klipper isär textfrasen. Organisten kan visserligen binda i orgel-spelet, men församlingen får ändå svårt att hålla ihop fraserna."⁴¹ Det pedagogiska arbetet sker alltså i flera steg då Löfberg redan i textarbetet och senare i kompositionen ämnar skapa en sångbarhet som hon sedan försöker få fram med sitt musicerande tillsammans med församlingen.

På frågan hur en psalm blir just sångbar menar hon att det hela "kokar ned till att den blir sånglig [sic] i sista hand i våra händer som ska leda den".⁴² Trots den pedagogiska ambitionen ska man dock komma ihåg att Löfbergs psalmer inte alltid är givet "enkla" musikaliskt. I förordet till hennes och Murrays psalmsamling framgår att det även förekommer psalmer i tolvtonsteknik. Vidare berättar hon att det därtill finns psalmer i sjutakt som skulle kunna anses svårsjunget och även psalmer som mer följer en fri än en strofisk form där nästan gränsfrågan nås om detta ännu kan betecknas som psalm i traditionell mening. Frågan kring gränsen för psalmer som fenomen belyses i forskningen exempelvis i Sirkku Rintamäkis avhandling där av henne komponerade psalmer med både avancerad melodik och rytmik (även sjutakt som hos Löfberg) förekommer.⁴³ Löfberg anser dock inte att de förment avancerade psalmerna skulle vara svårsjungna. Betydligt svårare menar hon att det är när sånger inleder med en paus eller synkop, eller har längre pauser i mitten som bryter flytet: "Sen den dagen som församlingen kan psalmen: Javisst, fine, då kan det funka. Men det är ju inte det som i första hand inbjuder till sång."⁴⁴ Detta är därför musikaliska uttryck hon helst undviker i sitt eget psalmkomponerande.

Samarbete med präst

I Kyrkoordning för Svenska kyrkan framgår att psalmboken är samfundets huvudsakliga sångbok och att det är denna som skall användas vid gudstjänster och kyrkliga handlingar. Detta uttrycks inte explicit, men implicit i inledningen till kapitel 18: "I psalmboken finns de

⁴¹ Selander, I. 2008: 113.

⁴² Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

⁴³ Rintamäki 2023: 215, 225.

⁴⁴ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

psalmer och visor som församlingen använder vid gudstjänsterna och som kan användas enskilt.”⁴⁵ Påståendet är normativt och inga andra sångböcker nämns. Däremot framgår också att psalmer ur denna ”får bytas ut mot andra psalmer eller församlingssånger [...] om den präst som leder gudstjänsten och den tjänstgörande kyrkomusikern är ense.”⁴⁶ Enligt Löfberg har detta i regel fungerat väl. Detta kan bero på att majoriteten av hennes produktion av församlingssånger kommit till i Falkenberg där den komminister som huvudsakligen ansvarat för gudstjänstlivet under hela tiden varit Markus Leandersson. Som vi sett ovan har samarbetet med Leandersson varit en viktig del i hennes skapande och det gemensamma arbetet har därför antagligen underlättat införandet av egna sånger.

Hon framhåller dock att man samtidigt är noga med att varsamt i små doser inlemma nyheterna i gudstjänstlivet: ”Vi ska inte ha för mycket nytt och för mycket ovan utan det mesta ska det vara igenkänning på. Och vill man ha något nytt så tar vi *en* ny grej då den här gudstjänsten.”⁴⁷ Löfberg understryker igenkänningen som en avgörande parameter för gudstjänstbesökarna där ansvaret ligger just på tjänstgörande präst och musiker. Sven-Åke Selander tar också upp frågan och talar här till och med om risken att ”bryta sönder” den gudstjänstliga ritens funktion. Därför behöver de rituella navet, såsom människor uppfattar dem, respekteras. Detta gäller också melodierna.”⁴⁸

Övriga präster som Löfberg samarbetat med under dessa år har enligt henne också varit uppmuntrande till förslag om att ta in nyskrivna psalmer och lovsånger i gudstjänsten. Ofta har det räckt med att visa på hur väl sången passar in i den berörda gudstjänstens tema. Prästerna har då huvudsakligen haft fokus på text och teologi och inte på den musikaliska gestaltningen ifråga. Ibland har församlingen även fått ta del av Löfbergs psalmer genom att hon sjungit dem som solosånger i gudstjänsten, exempelvis mellan textläsningar, vilket också kan tolkas som en långsiktig inlärningsstrategi där sångerna först exponeras för församlingens innan de själva senare inbjuds att få agens genom att själva sjunga. Man kan i Lockneus terminologi här tala om att samma sång brukas av församlingen först i den liturgiska praktiken ”att lyssna” innan samma sång används i praktiken ”att sjunga psalm”.

⁴⁵ Kyrkoordning för Svenska kyrkan kap. 18.

⁴⁶ Kyrkoordning för Svenska kyrkan kap. 18 §4.

⁴⁷ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

⁴⁸ Selander, S.-Å. 2006b: 165.

Svårigheter med att vara psalmkomponist i den egna församlingen

Ett tydligt problem som kan uppstå med en psalmkomponerande kyrkomusiker är att man riskerar att skapa en helt lokal repertoar. Gudstjänstbesökare utifrån kan inte sjunga med i denna lokala repertoar och församlingens egna gudstjänstbesökare har en begränsad repertoarkännedom om de deltar någon annanstans. Anders Dillmar lyfter fram denna problematik när han resonerar kring värdet i att behålla en gemensam psalmbok som brukas i hela samfundet gentemot en lösning med digitala plattformar och en utveckling mot en partikulariserad församlingsrepertoar: "Även om texten syns bra på en kyrkvägg och projicering bidrar till en bra sånglig kroppshållning representerar urvalet främst det lokala och inte något större sammanhang på samma sätt som tryckta utgåvor gör. Detta är troligen en viktigare aspekt av en tryckt sångbok än många föreställer sig."⁴⁹

Frågan gällande samhörighetskänsla knuten till en gemensam sångbok har växt i aktualitet inom Svenska kyrkan till följd av digitala resurser och ett friare förhållningssätt till psalmboken. Redan 2006 såg hymnologerna Per Olof Nisser och Sven-Åke Selander de digitala resurserna som en huvudimpuls till nyskapandet av sånger, men också som bidragande orsak till en oöverskådlig mångfald.⁵⁰

Inom många frikyrkosamfund har man varit föregångare i detta såtillvida att partikulariseringen pågått längre och mer långtgående.⁵¹ Pastor Eleonore Gustafsson lyfter därför ett varningens finger för att det många gånger kan bli en fråga om att det är ledande personers maktspråk snarare än en församlings upplevda preferens som styr: "Men tyvärr har denna vurm för folklighet allt för ofta egoistiska förtecken. Istället för att tänka på vilket kulturellt språk som passar min nästa så kämpar man snarare för att ens eget kulturella språk skall få så stor [sic] utrymme i gudstjänsten som möjligt."⁵²

Löfberg upplever inte att detta skulle vara ett problem i hennes sammanhang. Det är fortfarande i absoluta majoriteten av fall psalmer ur psalmboken (med tillägg) som sjungs under gudstjänsterna och lovsångerna under nattvard eller vid lovsångsgudstjänster är endast till liten del lokalt producerade. Att skapa en bubbla av egen repertoar verkar således ännu inte vara en risk enligt henne. Samtidigt kan den delvis interna repertoaren, oavsett sin procentuella litenhet, ändå ses som ett visst mått av exklusivitet.

⁴⁹ Dillmar 2020: 143.

⁵⁰ Nisser & Selander, S.-Å. 2006: 32.

⁵¹ Selander, I. 2006: 44–58.

⁵² Gustafsson 2015: 115.

Att det trots allt finns vissa lokala variationer i församlingarnas repertoar är ett faktum. Evertsson visar på undersökningen *Kyrklig sed 2008–2009* (LUKA 28) utförd av Kyrkohistoriska arkivet vid Lunds universitet, där frågeformulär om bland annat användandet av församlingssångböcker skickades ut till 974 pastorat i Svenska kyrkan. Där omnämns exempelvis den 1997 utgivna *Göteborgs stifts sånghäfte* (som även finns utgiven med namnet *Sjung till vår Gud*) som användes av 14 procent av församlingarna, inte oväntat "de flesta från Göteborgs stift".⁵³ De gudstjänstfirande församlingarna är även olika beskaffade vad gäller deras mänskliga sammansättning. Sofia Camnerin, dåvarande biträdande kyrkoledare inom Equmeniakyrkan och numera generalsekreterare för Sveriges kristna råd, berör detta i en text om ideal och realitet inom församlingen. Texten är skriven med hänsyftning till frikyrkan, men har minst lika mycket bäring på Svenska kyrkan: "Våra församlingar speglar inte alltid samhället i övrigt när det kommer till etnicitet, nationell härkomst, ålder, samlevnadsformer, utbildning, funktionsvariation och ekonomisk ställning."⁵⁴ Detta faktum torde rimligen ha viss påverkan på den sjungna repertoaren med lokal variation som följd, men som vi sett hos Gustafsson ovan behöver inte alltid så vara fallet då den slutliga makten att bestämma ligger hos präst och musiker.

Den andra risken med en psalmkomponerande kyrkomusiker är den personliga prestige detta innebär och en risk att vilja lyfta in sig själv i rampljuset. Löfberg säger själv att hon får uppmuntran av den gudstjänstfirande församlingen och kan ana en viss stolthet hos dessa över att få sjunga sånger tillkomna av, i och för deras gudstjänstfirande kontext. Löfberg är dock medveten om den risk det innebär att "dränka församlingen i sig själv, det vill man ju inte."⁵⁵

Professor Johannes Landgren berör detta när han talar om *kyrkomusikens tjänande funktion* (i anknytning till tonsättaren Petr Ebens "Die dienende Funktion der Musik").⁵⁶ Det Landgren försöker lyfta fram (med exempel hos tonsättare som Olivier Messiaen, Arvo Pärt och nämnde Petr Eben) är att den tjänande funktionen inte handlar om ett underkuvande av konstnärskapet, utan snarare ett medvetandegörande av dess kontextuella uppgift:

Denna tjänande roll är dock inte definierad utifrån ett kvantitativt perspektiv utan utifrån en syn på tjänande som närmast är att likna vid en kärleksrelation eller ett nära

⁵³ Evertsson 2015: 94.

⁵⁴ Camnerin 2017: 33.

⁵⁵ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

⁵⁶ Landgren 2012: 11–26; Landgren 1997: 73f.

vänskapsförbund där den tjänande rollen är kvalitativ och självupppoffrande och där den tjänande funktionen inte gör avkall på kallelsen till konst, skönhet och medskapande.⁵⁷

Landgren visar här på den tjänande rollen hos den komponerande kyrkomusikern. Men den är lika relevant också hos den sångledande kyrkomusikern, som vi sett i beskrivningen av Löfbergs flerdimensionella roll. Musikvetaren och organisten Per Högberg (som i sin terminologi anknyter till Bruno Latour) visar i sin avhandling om psalmsång och -spel hur även kyrkomusikern i sin sångledande roll bör vara medveten om kontrasterande perspektiv av maktutövande-tjänande:

Organisten, den musikaliske ledaren av församlingssången, bör vinnlägga sig om självbilden att utgöra en del i en större enhet; den sjungande församlingen [...] Om organistens musicerande i gudstjänsten kan beskrivas som utövande av makt – *in actu* – är det den sjungande församlingen som utför handlingen och inte organisten. Organisten är helt maktlös om och när självbilden bärs av innehav av makt – *in potentia*.⁵⁸

Enkelt uttryckt kan Landgrens och Högbergs tankar sammanfattas med att den komponerande och sångledande kyrkomusikern bör anta en tjänande roll och vara medveten om sin maktposition, för att på så vis kunna hålla sitt ego under kontroll men utan att nödvändigtvis behöva göra avkall på sin konstnärliga integritet.

Löfberg är också medveten om problematiken: "Det är ju en berättigad fråga [...] Det har inte jag upplevt som något problem alls, jag har inte fått någon kommentar. I början hade jag till och med en liten procent i min tjänst för att skriva, men det försvann så småningom."⁵⁹ Löfberg avslöjar också att hon, för att inte verka alltför självupptagen i sitt repertoarval, ibland väljer att framföra musik i församlingen under pseudonym. Särskilt som inte bara församlingssånger av Löfberg framförs i gudstjänsterna utan därtill även repertoar för församlingens körer:

Det som är problemet, det är att man inte har oändligt med tid att leta efter exempelvis körmusik som passar utan det går så *oerhört* mycket fortare för mig att skriva något som är dugligt och som funkar denna söndagen [...] Och känner jag att jag hade ett sånt stycke förra veckan och förra veckan igen så skriver jag under pseudonym så behöver ingen veta, liksom.⁶⁰

⁵⁷ Landgren 2012: 22.

⁵⁸ Högberg 2013: 20.

⁵⁹ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

⁶⁰ Intervju med Maria Löfberg 30 juli 2024.

På så vis påminner hennes arbetssätt en del om Anders Frostensons arbete i 1969 års psalmbokskommitté, där han dels bidrog med texter, översättningar och bearbetningar under eget namn, men även anonymt för att dölja sin oerhörda kreativitet och arbetskapacitet som skulle kunna tolkas som självhävdelse.⁶¹ Löfberg har på ett liknande sätt fått dölja den verkliga omfattningen av sitt skapande för församlingen. Användandet av pseudonymer verkar främst gälla smärre körverk, men skulle samtidigt kunna uppfattas problematiskt då den verkliga omfattningen av hennes sammanlagda komponeringar och därmed intagna plats i kontexten är oklar för församlingen.

Sammanfattning och slutdiskussion

Jag har i denna undersökning försökt svara på frågorna vilka behov den psalmkomponerande kyrkomusikern försöker fylla och vilka estetiska, teologiska och liturgiska ställningstaganden som styr utformningen. Jag har även försökt svara på hur samarbetet med tjänstgörande präst fungerar och vilka problem som kan uppstå med en stor egen produktion.

Vi kan konstatera att rollen som psalmkomponerande kyrkomusiker är komplex och innehåller ett antal intrikata parametrar. Bevekelsegrunden hos Löfberg att börja komponera psalmer, som en del i sin betydligt större kompositoriska gärning, hänger samman med ett behov som hon identifierat. Detta behov är mer fokuserat på det textliga och tematiska än på musiken i sig.

Tematiskt menar sig Löfberg fylla en funktion med specifikt kyrkoårsanknutna psalmer i nära anslutning till evangeliebokens läsningar, där andra aktuella teman anses väl täckta av andra psalmskapare. De textliga variablerna är därtill frågor om teologiskt innehåll och riktning samt rytm och metrik. Löfberg arbetar i sitt psalmkomponerande nära ihop med uppsalaprästen Bertil Murray men i lovsånger huvudsakligen med församlingens komminister Markus Leandersson. Musikaliskt använder hon sig av en bred palett och ser inga problem med att, likt andra kända psalmkomponister, använda sig av stilpastischer.

Samarbetet med prästerna kring inkorporerandet av de nyskapade sångerna går enligt utsago problemfritt, vilket naturligtvis också kan tillskrivas ett gemensamt teologisk-liturgiskt ideal och att huvudansvarige präst ofta är medskapare i sångproduktionen. I detta samarbete ingår också den medvetna återhållsamheten i användandet av egenproducerat

⁶¹ Olofsson 1981: 125–127.

material för att församlingen i huvudsak ska känna igen sig i gudstjänstmusiken, men också för att undvika ett överdrivet fokus på psalmskaparna ifråga. Det senare får ibland även avhjälpas med att komponera under pseudonym.

Undersökningen visar hur den psalmkomponerande kyrkomusikern bekläder en flerdimensionell roll inom samma kontext där varje dimension innebär en balansgång och där Maria Löfberg som case study prismatiskt har fått belysa fenomenet av lokalt situerat skapande av en gemensamt sjungen repertoar. Den musikaliska ambitionen måste balanseras mot församlingens möjlighet att kunna sjunga med, där kyrkomusikern som sångledare åter är ansvarig. Musiken ska jämkas med textrytm och texter och teman ska passas in i gudstjänster. Psalm- och sångförnyelsen måste också beaktas i kontrast till den gemensamma psalmbokens symboliska och materiella roll som sammanlänkande med andra församlingar inom samfundet. Frågan ställs på sin spets om hur den psalmkomponerande kyrkomusikern kan agera med konstnärlig integritet insatt i en kontext av *liturgisk praktik*, där lösningen verkar vara att kunna efterleva idealet av *kyrkomusikens tjänande funktion*. Slutligen bör det med utblick på framtiden också sägas att ifall Löfberg skulle få med ett antal av sina inskickade psalmer i en kommande psalmbok skulle många av de ovan diskuterade förhållandena få omvärderas på nytt.

Tryckta källor

- Andreasson, Hans (2015) "Gudstjänstfirande i Eumeniakyrkan – En berättelse om hur kyrkohandboken används". *Motstånd och förvandling. Gudstjänst på självförverkligandets marknad*. Tro & Liv Skriftserie 3. Red. Åke Jonsson. Örebro: Marcus Förlag, 137–152.
- Begbie, Jeremy S. (2000) *Theology, Music and Time*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brinkmann, Svend & Kvale, Steinar (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Camnerin, Sofia (2017) "Församlingen – som dess liv yttrar sig". *Teologi för församlingsbruk*. Tro & Liv Skriftserie 6. Red. Sofia Camnerin & Åke Jonsson. Örebro: Marcus Förlag, 17–38.

- Dillmar, Anders (2020) "Musikaliska synpunkter på en revision av Den svenska psalmboken 1986". *Arbete med psalm: Text, musik, teologi*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 95. Red. Mattias Lundberg & Jonas Lundblad. Skellefteå: Artos & Norma, 135–160.
- Edgardh, Ninna (2015) "Din är makten och äran – Om makt och auktoritet i liturgiska reformer". *Motstånd och förvandling. Gudstjänst på självförverkligandets marknad*. Tro & Liv Skriftserie 3. Red. Åke Jonsson. Örebro: Marcus Förlag, 23–40.
- Evertsson, Anna J. (2015) "En levande psalmbok? Den svenska psalmboken i nutida funktion". *Psalm, hymn och andlig visa. Hymnologiska studier*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 90. Red. Stephan Borgehammar. Skellefteå: Artos & Norma, 89–116.
- Franke, Leander (2023) "Lyft fokus uppåt mot Gud: Om lovsångskulturen och dess inverkan på gudstjänstfirandet inom frikyrkan". *Konvergenser och divergenser*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 98. Red. Mattias Lundberg. Skellefteå: Artos & Norma, 111–140.
- Hallqvist, Solveig (2014) "Du är solen – jag är månen. Egil Hovland och Britt G. Hallqvist, ett samspel mellan text och ton". *Britt G. Hallqvist – diktare och teolog*. Red. Jan-Olof Aggedal Lund: Arcus förlag, 220–239.
- Harling, Per (2017) *För livets skull – minnen och tankar kring mina psalmer*. Malmö: Solentro.
- Högberg, Per (2013). *Orgelsång och psalmspel – Musikalisk gestaltning av församlingssång*. ArtMonitor doktorsavhandlingar och licentiatuppsatser 37. Göteborg: Konstnärliga fakulteten, Göteborgs universitet.
- Landgren, Johannes (1997). *Music, Moment, Message – Interpretive, Improvisational, and Ideological Aspects of Petr Eben's Organ Works*. Diss. Skrifter från Musikvetenskapliga avdelningen 48. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Landgren, Johannes (2012) "Den tjänande funktionen – Kyrkomusikens konstnärliga gestaltning i estetiskt, samhälleligt och teologiskt hänseende". *Kyrkomusik – Ett tema med variationer*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 87. Red. Stephan Borgehammar & Jonas Lundblad. Skellefteå: Artos & Norma, 11–26.
- Lindholm, Stefan (2019) "Musiken bortom sfärerna – Att tänka på musik och teologi med Augustinus". *Musik & teologi*. Acta Johannelundensia II. Red. Kjell O. Leijon. Uppsala: EFS Budbäraren, 23–34.

- Lockneus, Elin (2023) *Kyrkbänksteologi – En studie av gudstjänstfirares liturgiska praktikers teologi*. Diss. Enskilda Högskolan Stockholm. Skellefteå: Artos & Norma.
- Lundberg, Mattias (2020) *Sven-Erik Bäck*. Kungl. musikaliska akademiens skriftserie 146. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Löfberg, Maria & Murray, Bertil (2018) *Psalmer*. Visby: Wessmans Musikförlag.
- Nisser, Per Olof & Selander, Sven-Åke (2006) "Den svenska psalmboken 2006 i Svenska kyrkan". *Psalm i vår tid*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 81. Red. Sven-Åke Selander. Skellefteå: Artos & Norma, 11–43.
- Olofsson, Rune Pär (1981) *...och ett oändligt hem – Om Anders Frostensons väg till den nya psalmen*. Älvsjö: Skeab förlag.
- Petersson, Lena (2006) "Frågan om mening i kyrkans musik". *Åtta röster om musik och teologi*. Red. Ragnar Håkanson. Stockholm: Verbum. 41–58.
- Rintamäki, Sirkku (2023) *Villivirrestä virsileikkiin – Virren luomisesta luovaan virteen*. Diss. Helsingfors: Sibelius-Akademin. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-307-6> (läst 2.8.2024).
- Selander, Inger (2006) "Psalmbok i handen eller textbild på väggen?". *Psalm i vår tid*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 81. Red. Sven-Åke Selander. Skellefteå: Artos & Norma, 44–58.
- Selander, Inger (2008) *När tron blir sång – Om psalm i text och ton*. Skellefteå: Artos & Norma.
- Selander, Sven-Åke (2006a). "Teologi och kyrkomusik". *Åtta röster om musik och teologi*. Red. Ragnar Håkanson. Stockholm: Verbum, 15–40.
- Selander, Sven-Åke (2006b). "Varför sjunger folk i kyrkan". *Psalm i vår tid*. Årsbok för svenskt gudstjänstliv 81. Red. Sven-Åke Selander. Skellefteå: Artos & Norma, 161–178.
- Tobin, Henrik (2024) "Nya psalmer – lägesrapport sommaren 2024". *Kyrkomusikernas tidning* 7–8: 6.

Internetbaserade källor

Brevlåda för psalmförslag (2021) Svenska kyrkan

<https://www.svenskakyrkan.se/pressmeddelande/3300483/brevlada-for-nya-psalmforslag-oppnas-i-host?publisherId=1344892&channels=3116725,3240407&releaseId=3300483&webId=517824> (läst 2.8.2024).

För alltid i våra hjärtan! – Barnens minnesgudstjänst (2024) Falkenbergs församling

<https://www.svenskakyrkan.se/falkenberg/for-alltid-i-vara-hjartan> (läst 29.10.2024)

Kyrkoordning för Svenska kyrkan (2024 [1999])

[file:///C:/Users/User/Downloads/Kyrkoordning%20f%C3%B6r%20Svenska%20kyrkan%20\(lydelse%201%20januari%202024\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Kyrkoordning%20f%C3%B6r%20Svenska%20kyrkan%20(lydelse%201%20januari%202024).pdf) (läst 2.8.2024)

Makander, Nora (2022). *"Hälsa Gud" av Miss Li – ett förslag till nya Psalmboken*.

<https://www.svt.se/kultur/halsa-gud-av-miss-li-ett-av-forslagen-till-nya-psalmboken> (läst 2.8.2024).

Maria Löfbergs biografi (2024) *Föreningen svenska tonsättare*.

<https://fst.se/composer/435> (läst 2.8.2024).

Maria Löfbergs verklista (2024) *Septema* <https://www.septema.com/verklista/> (läst 2.8.2024).

Sveriges mest använda bok – Psalmboken (2024) Sveriges Radio

<https://sverigesradio.se/avsnitt/sveriges-mest-anvanda-bok-psalmboken> (läst 2.8.2024).

Laudamus

för Falkenberg

Text: Bertil Murray
Musik: Maria Löfberg

He-lig, stark, barm - här-tig, Fa - der, Ska - pa-re, Vän, Du som for - ma - de
 He-lig, stark, barm - här-tig, Je - sus, Fräl - sa-re, Vän, all - ting la - de Du
 He-lig, stark, barm - här-tig, An - de, Hjä - pa-re, Vän, Du som ta - lar i

värl - den, Du som ska - par den än, all - ting gör Du nytt en gång.
 av Dig, all - ting gavs Dig i - gen. Du som är av e - vig - het
 Kyr - kan, Du som le - der oss än. Fram mot sin full - änd - ning förs

Hör Din kyr - kas gläd - je - sång! Hal - le - lu - ja.
 mö - ter med barm - här - tig - het. Hal - le - lu - ja.
 allt som av Din kraft be - rörs. Hal - le - lu - ja.

F C/E F D7/F# Gm D7/F# Gm -/F C/E C7

A/C# A Dm G7sus G7 C Bb/CA m/CBb/C F C/E F/Eb Bb/D

Bbm/Db C11 C G9/Bb Csus C Am F C/E F Gm7 C7 F

Book review | Sofija Lazić Pedersen

Hymnos yearbook – Friendly meetings at and crossing many different borders

Korkalainen, Samuli & Lampinen, Leena (2024) *Encounters at borders and across borders*. Hymnos 2024: Yearbook of the Finnish Society for Hymnology and Liturgy. Helsinki: The Finnish Society for Hymnology and Liturgy.
<https://edition.fi/hymnos/catalog/book/974>

The yearbook of the Finnish Society for Hymnology and Liturgy, Hymnos 2024, is entitled *Encounters at borders and across borders*. It was edited by Samuli Korkalainen and Leena Lampinen, and is the edited proceedings of the hymnology and liturgy conference held in Helsinki in May 2022. This conference was to take place in 2021 but was postponed by a year due to the pandemic, and the resulting restrictions for meetings and travel.

This yearbook consists of articles from the speakers at the conference, including monographic articles by Jochen Arnold, Elsabé Kloppers, Miikkael Halonen and Anna Pulli-Huomo, as well as two co-written articles compiled by four to five researchers. These articles were prepared in group sessions before the conference and completed in the post conference period.

Professor Jochen Arnold's article investigates differing ways of celebrating wholly digital or hybrid services with holy communion in Germany, including home communion, during the recent pandemic. The source data was found primarily from his own experiences in the Lutheran church, as well as in Roman Catholic practices. As we know from experiences in the Nordic countries, not all Lutheran churches and congregations – or even pastors within the same congregation – reacted to the pandemic restrictions in the same way. This diversity of response affected not only the practical theology as lived religion, but also the doctrinal theology of the Lord's supper. In Finland, Lutheran bishops ruled against communion in the home, while Orthodox congregations retained celebrations of

communion in church. I found that the most interesting part of this article is the described catechetical influences on children in preparing home communion.

Elsabé Kloppers, a hymnologist and professor extraordinarius at the University of South Africa, held an inspiring keynote presentation on hymns in public settings at the conference. Sadly, all I managed to jot down were the title of the hymns she mentioned. On reading her article, I recalled both her presentation and the position of these hymns. Particularly touching for me were the African hymns such as *Thuma mina, Nkosi Sikelil' iAfrika, Mayenziwe 'ntando yakho, Siyahamba* and the protest song *Senzeni Na* ('What have we done?'). The latter was sung by the University of Pretoria Camerata after the murder of a female student in September 2019. Kloppers also mentioned hymns quoted by Joe Biden (*On eagle's wings*) and Barack Obama himself singing *Amazing grace* during the eulogy of a pastor and Senator from the House of Representatives who, alongside eight others, was murdered during a service at his church in Charleston. Kloppers refers to the hermeneutics of suspicion in interpreting hymns sung in public and hence create new meanings, with facets of anamnesis, prolepsis and transformation.

In his article, Miikkael Halonen applies a musical philological method and presents Michael Praetorius as a mediator between the Renaissance and Baroque eras, as well as between Northern and Southern Europe, through personal encounters with Johann Walter, Paul Chemnitz (son of Martin Chemnitz), and Hans Leo Hassler. Praetorius is also interpreted as a bridge between classical literature, held in high esteem in his own time and place, and musical humanism, as he himself writes about music and education in his works *Syntagma musicum* and the preface to *Leiturgia Soinia Latina*. Halonen argues that Praetorius's organ ricercars serve as a link between liturgical and rhetorical traditions in the Catholic and Lutheran traditions.

Anna Pulli-Huomo's article investigates French Roman Catholic organ music in a Finnish Lutheran liturgy using auto ethnography as an artistic research method. In so doing, she examines her own images, skills, experiences and activities, also linking them to what is stated about music in the present official Service book for the Lutheran church in Finland. As a visual person myself, I particularly appreciated the figuratively displayed model of her research method. In applying ideas of musical statements as bridges or dialogue possibilities between different parts of Mass, she shows how the organist may bring out interaction between people, music and the liturgy, in a collaborative creative process that enhances the involvement of those present.

This conference was my first hymnological conference abroad. During my stay, Sweden voted to apply for membership in the NATO-alliance. Finland, which itself shares a border with Russia, already at war in Ukraine, and borders with peaceful member states, stands between the so-called political east and west. Issues of nationalism within churches are also discussed in the preface of this journal, and there are also relevant language borders. These kinds of borders are discussed in the article by Samuli Korkalainen, Tuuli Lukkala, Kristel Neitsov-Mauer, Per Kristian Aschim and Jan Hellberg. Here, five different contexts are used as backgrounds. These are the language shift in Finnish-American hymnody, ethnographic research on the soundscapes of Orthodox Christian worship in Finland, linguistic boundaries in Estonian hymnody, multi-lingual and monolingual hymnals in Norway, and the multilingual work in the Lutheran churches in Namibia and Angola. Together, these writers explore the Tower of Babel in recent contexts, and also suggest possible directions for further research.

The Lutheran church and the Orthodox church are both state churches in Finland. Crossing borders through conversion is a path chosen by many, and is one of my vivid memories from the conference. The article by Leena Lampinen, Hilikka-Lisa Vuori Tuomas Meurman and Riikka Patrikainen explores ritual touching through collaborative autoethnography, and mental and bodily borders in both Lutheran and Orthodox worship. The authors also examine ways to cross these borders, proving that they are borders with crossings rather than fixed boundaries. I vividly recall the experience of meeting a stranger at the conference workshop; almost everyone was a stranger to me. The article resonates with Elin Lockneus' dissertation *Kyrkbänksteologi*, which examines the congregation's liturgical practices. A lasting post-pandemic influence is the reluctance to touch others during Eucharist. In Sweden, the congregational exchange of the peace greeting (*pax*), once commonly expressed as a handshake, is now more often simply a reciprocal nodding of the head with one hand over the heart.

One of my fondest memories from the conference was listening to Sirkku Rintamäki singing her 'wild hymns'. Although not included in the yearbook *Hymnos*, we hope to publish an article on these hymn forms in the forthcoming issue of *Hymnologi – Nordisk tidsskrift*. Another beautiful memory was the Orthodox vespers at the Uspenskij Cathedral; obviously, some memories from the conference cannot be written down and shared in the yearbook. This proves that we need both physical meetings as well as written articles in order to communicate fully across boundaries. This yearbook helped me to recollect and to see new things which I did not hear at the conference. It is therefore my hope that it will be interesting also for people who were unable to attend the conference.

Book review | Susanne Wigorts Yngvesson

Ethics and Christian musicking – Negotiation and practice of norms and values

Myrick, Nathan & Porter, Mark (2021) *Ethics and Christian musicking*. London and New York: Routledge.

To the average worship participant, if such a person even exists, hymns and songs are a natural and appreciated part of the liturgy in much of the Christian world. Texts and tunes have been formed through centuries of use and informed by singing praxis. Both the musical aspects and the lyrics may have ethical dimensions that Christian congregations of all church traditions would do well to reflect upon. Why do we sing in the way we do? Why have certain musical expressions and forms been favoured above others? And what underlying political agendas are conveyed?

In the anthology *Ethics and Christian musicking*, several relevant ethical questions are discussed. These questions both challenge and affirm liturgical practices and the norms that may have shaped them. This anthology is part of the *Congregational music studies series* by Routledge. It is divided into four sections. In the following review, I reflect on a selection of contributions. Before doing so, it is perhaps worthwhile commenting on the overarching framework. It is challenging to find a consistent thread throughout, a challenge not specific to this anthology, but to anthologies in general. Each writer has their own focus, and as an editor, one aims to gather those with expertise in a specific area. That said, the strength of this anthology lies precisely in the diversity of aspects it addresses, allowing the reader to choose the most relevant topics without losing the main theme argument. However, it is not entirely clear why the four sections are structured the way they are, even though this division is at least partially explicated in the introduction. As an example, the articles in the first section (“The body and beyond”) are separated from section three (“Identity and encounter”), despite the fact that the content in the first section also deals with identity, and

articles in the third section also address the body. This is, of course, a minor issue, although it does make the book somewhat difficult to navigate.

The editors, Nathan Myrick (Townsend School of Music) and Mark Porter (University of Erfurt), are highly qualified and well-versed in research on ethics and Christian music. Previous publications include Myrick's book *Music for others: Care, justice, and relational ethics in Christian music* (2021) and Porter's *Ecologies of resonance in Christian musicking* (2020). Both are thus well-suited to compile an anthology of this nature, although it seems unfortunate that they do not contribute with their own chapters. The anthology reflects a focus on music and ethics as praxis rather than theory or dogma. Furthermore, their introductory chapter provides an excellent and engaging overview of previous research as well as justifications for why certain issues are more important to discuss than others.

As an ethicist and systematic theologian myself, I miss the inclusion of more abstract theoretical aspects; more specifically the underlying theoretical assumptions that are the foundations of the discussions. That said, I will not dwell on what is missing. The anthology's fifteen authors, in addition to the editors, are primarily affiliated with institutions in England and the USA, with a few from the Netherlands and Australia. Collectively, they represent a diversity of academic disciplines and Christian backgrounds. Some authors have practical experience in liturgy and church music; others do not.

It is impossible for the reviewer to summarise an overarching conclusion about the entirety of the anthology, beyond the obvious point indicated by its title: *Ethics and Christian musicking*, a comment also affirmed by the editors in the introduction. The ambition is to discuss how ethics is "constantly immanent in the undertakings of individuals, groups, and communities". Myrick and Porter argue that traditions and ethics "are in a constant process of negotiation and contestation." The contributors, therefore, engage with a concept of ethics that is rooted in negotiating practices rather than an abstract notion or norm of what is desirable. In this sense, the ethics discussed are performative and descriptive rather than prescriptive.

On examining individual articles, however, there are, in fact, numerous theoretical assumptions about ethics that illustrate how challenging it is to separate theoretical frameworks from the practical functions of ethics. Furthermore, several articles discuss how norms and ethics are transmitted through Christian music in an almost invisible manner. Texts and certain ways of singing have become so established that they are not questioned. But this invisibility can involve racist, sexist, commercial, or discriminatory

practices. Andrew Mall, for example, demonstrates how Christian music festivals and streaming services are intertwined with commercial profit interests: “Christian music has remained an important market sector for the multinational music industries”. Mall also raises an important question: “What values does capitalism itself reward and incentivize?” The underlying context may also indirectly influence which music is promoted, and which is silenced, depending on various political and commercial factors.

Another article that partially touches on similar issues is Tanya Riches’ and Alexander Douglas’s discussion on Black identity within the Hillsong megachurch. They explore whether African-American individuals feel included in this tradition, which has its roots in a “Western totalizing institution”. According to their study, which involves in-depth interviews, the answer is yes; those who identify as African-American do feel included in the Christian Hillsong congregation. The authors demonstrate that questions of tradition, race, and identity involve complex interactions among various mechanisms that are not easily categorized in advance.

The third article I want to highlight is the first contribution by Marcell Silva Steuernagel: *Praise, politics, power: Ethics of the body in Christian musicking*. He begins with an engaging anecdote about an experience with Southern Baptists in Texas: “I start bobbing my head [to the music], a small movement that escalates into full bodily interaction with the music”. After a while, he notices that his way of moving is not well-received: “I’m moving way too much”. Drawing from this experience, Steuernagel discusses body ethics in Christian music traditions. He explores how one negotiates and understands the use of the body, beyond just singing with lips, lungs, and mouth. His investigation broadly traces the roots of this question, from ancient times to the present. Culturally, differing human corporeal responses to music exist across the globe. Steuernagel’s conclusion can, nevertheless, be interpreted as somewhat separatist. On the one hand, by consciously embracing differences, many and various practices can better be accepted and understood. On the other hand, he seems to contradict himself with a stereotypical categorization. He argues that “the Global South has good reasons for departing from Euro-American normativities of musicking in order to resist the body ethics of Western Christianity explored here [...]”. While Steuernagel’s article is thought-provoking and educational, I question his conclusion. Is there a coherent term today that can be summarised as “Western Christianity”? If so, what does it look, sound, and feel like? I agree with his point in essence but believe that his concluding argument represents a problematic categorization of Christian practices in what is often called the West.

According to Myrick and Porter, a goal of this anthology is to inspire more conscious ethical reflection on ethics and Christian musicking. I believe they have achieved this aim. They have an additional ambitious aim concerned with the content and negotiation of ethics in Christian musicking, namely “an ethical approach to practice is one that is self-conscious of its various ethical dimensions, and which seeks to develop practices going forward that are informed by this awareness”. Here, my inner ethicist is stirred, as I would have liked to read more about what they theoretically mean by “self-conscious” and “awareness” within a Christian theological tradition, since they choose to use these complex concepts. Nevertheless, my question indicates that they have succeeded in their ambition to contribute to reflection on “various ethical dimensions”.

Book Review | Samuli Korkalainen

Queer reflections on liturgical theology and worship practices

Cones, Bryan (ed.) with Fennema, Sharon R., Haldeman, W. Scott & Burns, Stephen (co-eds) (2023) *Queering Christian worship: Reconstructing liturgical theology*. New York: Seabury Books.

Even though queer theology has been established and practised for decades, it is astonishing how little it has affected mainstream practice in Christian churches, worship services and liturgy. However, it would also be wrong to claim that no influence has been felt at all. Scholarship once excluded from, and overlooked by academia has established its place in liturgical theology and has had an impact on Christian practice in some assemblies. Queer worship can enrich the sometimes-rigid liturgy of many churches by being more direct, and through not shying away from the broad variety of queer expression, sexual and interpersonal. Nevertheless, there is still a long way to go, also here in the Nordic countries, and I am afraid that the journey will be arduous.

For that reason, it is truly remarkable that an anthology with the title *Queering Christian worship: Reconstructing liturgical theology* was published last year. It is a fascinating collection of essays written by leading scholars in queer theology and liturgical studies. The texts strengthen the distinctive voices of LGBTQIA2S+¹ Christians who are transforming traditional liturgical practices, such as preaching, administering the sacraments, and music. The volume explores the growing impact of the queer approach on Christian rituals, and provides examples of existing liturgical practices. The book also looks ahead towards potential futures. Well-reasoned, introspective, and even critical considerations examine controversies that arose when queer reflection on liturgy and more inclusive worship methods were introduced.

¹ Lesbian, gay, bisexual, transgender and/or gender expansive, queer and/or questioning, intersex, asexual, two-spirit, and all those who identify themselves outside of 'normative' understandings of sex, gender, and sexual orientation.

The volume starts with an introductory part, entitled 'Listening'. The starting position is found in two previously published essays, 'Ordo and coyote' by Gordon W. Lathrop, and 'Queer worship' by Siobhan Garrigan. Both of these essays have influenced many of the other authors of the volume. The second part, 'Practicing', introduces a series of case studies dealing with the worship of different denominations conducted in bolder and more inclusive ways, also focusing on certain parts of the liturgy, such as Bible readings, preaching, and congregational song. The last part of the book, 'Proposals', examines future horizons and latent possibilities of queer liturgical theology and practice.

The most interesting article for readers of *Hymnologi – Nordisk tidsskrift* is probably 'Queer congregational song: Past celebrations, current resources, and hopes for the future' by Stephanie A. Budwey. Budwey is an academic scholar, and an Episcopal church musician. In her research, she has been focusing on the relationships between social justice issues, liturgy, and the arts. She has examined intersex issues and theology, Marian hymnody, queer congregational song, and Saint Wilgefortis as a queer image for today. Budwey was a member of the working group that created the collection *Songs for the holy other: Hymns affirming the LGBTQIA2S+ community*, that can be downloaded on [the website of the Hymn Society in the United States and Canada](#).

Budwey defines queer congregational song as 'songs and hymns by, for, or about the LGBTQIA2S+ community'. Using the words of Cameron Partridge, she describes congregational song as one place in worship where LGBTQIA2S+ people can 'hear their humanity echoed, making them feel included rather than erased from worship'. However, the reality is that these minorities are more often made to feel invisible, excluded, or erased from worship. The reason is not that they are necessarily told that they are not welcome. Unfortunately, it often happens that even in inclusive worship services, LGBTQIA2S+ people are not named in prayers, texts, or songs, nor are their lives reflected, which makes them feel like outsiders. This topic is also pondered in other essays of the anthology.

Budwey begins with the history of queer congregational song, a history spanning at least fifty years. A forerunner was the Metropolitan community church (MCC), established in 1968, that today is an international LGBTQIA2S+-affirming Protestant church with over 200 member congregations in 37 countries, including in every Nordic country. Since the 1970s, inclusive and liberating texts have been written and published by the MCC, and often paired with familiar evangelical hymn tunes. However, the style of music had been varied widely and covers many genres. Budwey gives a number of examples from this rich hymnodic history.

Budwey then turns towards current resources, and expands the perspective to include other denominations, and continents as well. A sad reality is that almost without exception, queer congregational songs are missing in denominational hymnals, even though some of them may contain general songs of inclusion. For that reason, specific collections of queer songs have been published in different countries and denominations. Budwey introduces many of them, mainly from North America, but also from Europe and Latin America. One of them is the *Songbook* of the European Forum of LGBT Christian groups, published in 2021, which contains thirteen songs. Budwey also shows that many songs from the Taizé community are popular in LGBTQIA2S+ communities because, according to Kittredge Cherry, they are 'multilingual and decentralized, embodying the queer values of diversity, internationalism, and equality'.

Budwey concludes with hopes for the future. She introduces scholars who have focussed on inclusive language, and have acknowledged the still valid need 'to move beyond the binary and toward the spectrum in the language of congregational song'. The issue is broad, and is not only about creating new texts but also finding ways to revise existing lyrics. Budwey anticipates and hopes for more hymns and songs written and composed by LGBTQIA2S+ people that voice their experiences. She also hopes that in future queer congregational song, on the one hand, LGBTQIA2S+ people are named, and on the other hand, masculine, feminine, and nongendered language is used for God 'to show that the Divine encompasses *all* sexes, genders, and sexual orientations'.

Music-related issues are also discussed in some of the other articles in the volume. Of particular interest is Karl Hand's essay 'Queer Pentecostal worship'. According to Hand, Pentecostal worship music does not usually aim to teach theology through song because the understanding of worship is 'an intimate encounter with God's manifest presence'. For that reason, the queer-affirming and liberating style of hymnody, and the inclusive and emancipatory language of queer songs and hymns do not necessarily function in Pentecostal context. However, many Pentecostal worship songs can be embraced by queer people through feelings and experiences when, for instance, a song 'delivers healing to people wounded by church rejection over issues of sexuality and gender'.

In the Nordic churches, there are few that practice queer congregational song or even reflect on queer liturgy, nor is the topic discussed or examined much, even though there is a strong tradition of academic feminist and queer theological discourses and associated research. Hopefully, this fine anthology can and will generate discussion and, above all, influence and inspire future liturgical practices in the Nordic countries.

Recension | Andreas Nordanstig

En psalmskatt glimmar till på nätet

Kommentarer till Psalmer och Sånger med tillägg (psalmerochsanger.se)

Nästan som med ett barns iver på julafton knappade jag för några veckor sedan in webbadressen till det nyligen publicerade uppslagsverket på nätet *Psalmerochsanger.se*. Och se, plötsligt så fanns den där: Den digitala psalmvalslistan med referensinnehåll och bakgrundsinformation om varje psalm i psalmboken *Psalmer och Sånger* som jag så många gånger önskat mig i planeringen av gudstjänstmusik.

Som verksam församlingsmusiker inom flera samfund så har jag alltid både *Den Svenska Psalmboken* och *Psalmer och Sånger* nära till hands. Inte så sällan händer det att jag förbereder kommande veckas gudstjänstmusik med båda psalmböckerna uppslagna samtidigt. I Equmeniakyrkans sammanhang har jag länge varit bortskämd med en gedigen psalmvalslista framtagen av Carin Åkesson till tidningen Sändaren och därtill portalen gudstjanst.se där Equmeniakyrkan skapar en ständigt växande plattform för sång- och psalmförslag för kyrkoårets alla helgdagar. Men om jag velat gräva djupare kring tematik, historia och bakgrund för specifika psalmval så har efterforskningar i andra källor varit nödvändiga för att komma vidare. Har jag sökt bakgrundsinformation så har jag ofta då vänt mig till det fysiska uppslagsverket *Psalternas väg*. Men där täcks inte *Psalmer och Sånger* in i sin helhet och inte heller de många psalmval därur som kan förekomma i min vardag. Uppenbarligen har jag inte varit ensam om att sakna en sökbar resurs som täcker in även denna del av kyrkans sångskatt. Psalmforskaren, musik- och litteraturvetaren, tillika kyrkomusikern Karin Karlsson har nämligen utvecklat denna idé. Hon är personen bakom *Psalmerochsanger.se* och har där skapat, i mitt tycke, ett smått fantastiskt redskap för kyrkomusiker och psalmintresserade. Efter att ha medverkat i arbetet med nämnda *Psalternas väg* och sammanställt dess fjärde band så gav hon sig i kast även med att katalogisera *Psalmer och Sånger*. Nu efter fyra års idogt arbete och tusentals timmar på kammaren kan hon presentera resultatet. Och detta digitalt på nätet! Fritt att använda för

var och en. Tanken svindlar när jag tänker på allt jobb som ligger nerlagt inuti denna pärla, sin anspråkslösa förpackning till trots.

När jag tar min första titt på uppslagsverket så tilltalas jag direkt av layouten och av hur lättnavigerad sidan är. Den sparsmakade grafiken på startsidan utgörs av en tecknad bild skapad av Elin Andersson, bestående av en kyrkbänk fylld med glada psalmsångare. För någon som inte alls känner till Psalmer och Sånger sedan tidigare så hade kanske den enkla startsidan indikerat att besökaren hamnat i något personligt musikarkiv. Här saknas nämligen förlagens logotyper och blinkande hänvisningsreklam till kommersiella sidor. Detta eftersom Karlsson med hjälp av vänner och familjemedlemmar har skapat denna hemsida som ett ideellt projekt på fritiden och vad jag förstår så har varken Verbum eller Libris förlag varit inblandade i det hela. På startsidan möts jag av en välkomnande text som får mig att scrolla neråt en bit på sidan. Då jag ser en presentation av menyvalen glimtar ett bekant formspråk fram som påminner om en av Psalmer och sånger-utgåvorna. Nu råder ingen tvekan om i vilken värld jag har hamnat. Jag tar en titt på menyn. Den är mycket enkel och består av tre huvudkategorier: *Alla psalmer i nummerordning*, *Alla psalmer i bokstavsordning* och *Psalmsvalsförslag för olika tillfällen*. Det finns även en rullgardinsmeny överst i layouten med samma valmöjligheter som presenteras på startsidan. Här finns väldigt liten risk att förirra sig. Jag klickar mig vidare till några olika psalmer på listan. Jag ser att varje presentation följer ungefär samma tydligt informativa mönster: En utläggning om textens bakgrund, karaktär och sammanhang följt av information om författare och tonsättare. Ibland lyfts någon särskild anekdot fram som rör psalmens tillblivelse. Tonart, taktart och omfång presenteras. Detta avsnitt följs av en tydlig lista med bibelreferenser från Bibel 2000 och vilka helgdagar under kyrkoåret som psalmen föreslås. Fortsättningsvis kan jag läsa om källmaterial och tips för vidare läsning. För flera psalmer finns också med ett avsnitt med tilläggsinformation där jag bland annat kan läsa om i vilka andra böcker psalmen finns publicerad. Artiklarna för respektive psalm är inte alls lika uttömmande som i exempelvis *Psalternas väg*. Den utvalda informationen är högst relevant men avsnitten är mer stringenta. Ibland kan jag tycka att informationen är något för knapp men efter att ha läst några artiklar börjar jag snart ana vitsen med det. Detta verk vill uppmuntra till vidare läsning. Källhänvisningarna fyller sin tydliga funktion. Och hänvisningar finns det gott om. Utöver redan nämnda uppslagsverk så finns hänvisningar till artiklar från olika tidskrifter, intervjuer, andra websidor och äldre källmaterial som till exempel Oscar Lövgrens Psalm- och sånglexikon. En komplett lista med alla källhänvisningar finns också att ta del av på hemsidan, vilken i sig väcker fascination. Genom Karlssons presentationstext som finns på

hemsidan framgår tydligt att ambitionen med projektet är att inte är att ersätta något befintligt källmaterial utan istället samla och komplettera. Och redan vid första anblicken ser psalmerochsanger.se ut att göra just detta.

Det står klart att Karin Karlsson har en god känsla för att väga in viktiga detaljer som förhöjer forskarens läsupplevelse. Jag kastar exempelvis ett öga på en ofta förekommande psalm i den kyrka där jag arbetar, *O Guds kärlek, dina höjder* (SvPs 86/PoS 288). Denna hitlåt med text av Charles Wesley är omåttligt populär i flera samfund utomlands och finns i ett antal svenska översättningar. Jag ser att Karlsson här varit noggrann i sina efterforskningar då hon här gör en tydlig hänvisning även till *Gudakärlek utan like* (PoS 466) som är en äldre översättning av samma psalm.

Att navigera sig fram bland psalmerna går snabbt och lätt, särskilt tack vare att de är sökbara i både bokstavsordning och utifrån psalmnummer. Just detta, tänker jag, är ett ypperligt redskap när man som jag sitter i gudstjänstplaneringar och ska leta fram musik i samråd med gudstjänstledare och andra musiker. Här finns båda varianterna sökbara vilket hjälper mig att snabbt hitta rätt oavsett om jag kan rätt nummer utantill eller om jag minns första strofen. Det finns också en snabbsökfunktion att ta till vid behov. Vill jag så kan jag för den delen också zappa från psalm till psalm med en bladvändare längst ner på varje sida.

Så jag vänder blad och söker mig fram till en annan psalm som jag har tänkt använda i gudstjänst kommande söndag. Den norska psalmen "Du, Guds Lamm, du fattige" av Erik Hillestad och Karoline Krüger i översättning av Anne-Lina Sandell Janner (*Psalmer och sånger 814*) får tjäna som laborationsexempel på hur Karlsson har arbetat med presentationen av en modern, något obskyrare fastepsalm som inte blivit så känd ännu i Sverige. Texten, som är rik på bildspråk och framhåller aspekter ur Jesu liv och frälsningsverk får här en greppbar och tydlig utläggning. Den är kortfattad men lyfter fram relevanta element, som att det i texten ryms ett *Kyrie* där en bön om förbarmande riktas till Jesus. Men när jag läser vidare saknar jag tyvärr en hel del matnyttigt som faktiskt är känt kring psalmen och som hade varit förhöjande och relevant för vidare forskning. Vilka som är upphovspersoner och översättare anges förstås, men bakgrund och historiskt sammanhang saknas till stor del. Jag hade velat läsa om psalmens ursprung från Kulturkyrkan Jakob i Oslo och att den som körsång utgör satsen *Agnus Dei* i den första utkomna "*Jakobmesse – en messe for mennesker i bevegelse*", utgiven av *Kirkelig Kulturverksted 2003*. Även om psalmen är ung så kan jag tycka att det är viktigt att dess historik dokumenteras på ett likvärdigt sätt som med klassiska psalmer. Att denna psalm härrör ur ett temamässornas tidevarv inom kyrkorna i våra skandinaviska länder förefaller

kanske inte så relevant just nu i vår samtid, men det skulle vara en intressant uppgift för en framtida psalmforskare att ta del av. En ytterligare märklig liten detalj värd att notera är att just denna psalm står noterad i D-dur i Libris bänksalmbok medan den står i Dess-dur i Verbums utgåva.

Även om jag tycker att hemsidan är snudd på suverän, så finns här alltså exempel på psalmer där informationen är något torftig. Utrymme finns för påfyllnad med matnyttig information. Dock vill jag understryka att jag verkligen imponeras av hur genomtänkt och noggrant informationen på hemsidan presenteras. När jag tittar närmare på menyvalet *Psalmvälsförslag för olika tillfällen* så presenteras en gedigen psalmvälslista för hela kyrkoåret och alla dess söndagar och helgdagar. Här finns också rikt med förslag för gudstjänster vid särskilda tillfällen, psalmer för olika årstider, kyrkliga handlingar och högtidsstunder. Och så en detalj som får nästan får mig att brista ut i lovsång. Karlsson har i samtliga fall där en psalm figurerar med olika nummer både i *Psalmer och sånger* och i *Den Svenska Psalmboken* noterat båda dessa i psalmvälslistorna. För mig som lever med båda böckerna uppslagna på pianot för jämnare så ger det en god känsla av överblick att snabbt kunna referera till de olika numren. Inte minst i ekumeniska sammanhang. Ett litet minus tycker jag dock är att psalmnumren här anges bara Ps och inte Sv. Ps. enligt vad jag uppfattat som gängse praxis.

Psalmerochsanger.se är ett intuitivt välplanerat redskap som jag tror kommer att bli till stor glädje för alla personer och sammanhang som på ett eller annat sätt brukar eller intresserar sig för *Psalmer och Sånger* idag. Och avslutningsvis så vill jag uttrycka min stora förhoppning att denna digitala resurs kan bidra till att kasta än mer ljus över den skatt av psalmpärlor som ryms i den här boken och det rika musikaliska arv som den förvaltar. Genom sitt initiativ och hängivna arbete har Karin Karlsson gjort en stor insats för kyrkan och psalmsången, väl värd att uppmärksammas.

Book review | Samuli Korkalainen

**A musical bridge over the Atlantic Ocean:
Traditional and modern hymns and songs of the Finnish heritage
of North America and Finland**

Finnish heritage hymnbook: Hymns and worship songs of Finnish North America in Finnish and English (2023). Champlin, Minnesota: FinnFest USA.

Exactly a year ago, in December 2023, a hymnological project that had lasted for almost 30 years finally came to an end when the *Finnish Heritage Hymnbook* was printed in the United States of America by FinnFest USA, a non-profit organisation, and part of the annual festival of Finnish America and Finnish culture. This collection contains old and new hymns and worship songs in Finnish and English, as well as several in Swedish and one in North Sámi and Inari Sámi ('Thanks for paths of pain and pleasure / Kiitän Herran antamista'). The hymnbook also includes the 1935 bilingual (Finnish and English) order of the liturgical service that has been concordantly transcribed from the original source.

Finnish Lutheran hymn traditions, together with a broad variety of spiritual songbooks, were transmitted by immigrants from Finland to North America. The hymnals of the Lutheran Church of Finland (1701, 1886, and 1938) were in common use in Finnish congregations in the first half of the 20th century until they were cast aside in favour of new English language versions. The joint *Lutheran service book and hymnal* was published in 1958. A decision was made to include mainly common Reformation chorales and hymns which were well-known by Christian English-language users all over the world. This decision led to a situation where American Lutherans received a common hymnic tradition, but at the same time lost the opportunity to sing many hymns of their youth, and to know the pearls of other immigrant groups. Efforts to highlight and reintroduce these traditions were carried out between 1992–2015 at the Reformation festivals which took place at

Luther Seminary in St. Paul, Minnesota. A festival of Finnish hymnody was organised in 1996. This was the starting point for the formation of the *Finnish Heritage Hymnbook*.

Between the mid-1860s and up until the end of the 1920s, more than 350,000 Finns migrated to the US and Canada. This great wave of immigration created a wonderful musical legacy. There was much singing and music making in churches, and in temperance halls and workers' halls, led by choirs, brass bands, folk music groups and so on. The *Finnish heritage hymnbook* preserves a portion of this history, and at the same time it attempts to keep this history alive. Only a few American congregations retain an active Finnish hymn tradition. Every now and then, there is a need to add 'something Finnish' to, for instance, weddings and funerals. This hymnbook is a resource to aid such purposes.

In 19th-century Finland, it was mandatory to be a member of the Evangelical Lutheran Church – with only few exceptions – whereas in the US and Canada, there was an atmosphere of religious freedom. Consequently, Finnish Lutheranism became divided into many church bodies, the largest of which was the Finnish Evangelical Lutheran Church of America, known as the Suomi Synod. The Laestadians established their own congregations, and several strict and less stringent central organisations that were called Apostolic Lutherans. Additionally, some members of the Evangelical movement founded the Finnish National Church. In addition, Finnish immigrants were active in other churches, for example, in the Pentecostal, Methodist, and Congregationalist denominations. All of these denominations and groups edited their own songbooks, and gradually began to include a section of songs in English. Based on my own research, a list of hymnals and spiritual songbooks edited by Finnish immigrants and published in the US, is also published in the *Finnish heritage hymnbook*. The oldest one was printed in 1876 and the newest, still containing some hymns in Finnish, in 2005. However, the vast majority of these songbooks were published between 1910 and 1950.

In my opinion, the greatest shortcoming of the *Finnish heritage hymnbook* is that it records the singing tradition of only one Finnish church organisation, the Suomi Synod. The rich Apostolic-Lutheran tradition and the variety of songbooks of the other denominations are missing from this collection. The Finnish-language spiritual songs made by Finnish Americans, now presented for the first time for Finns living on this side of the Atlantic Ocean, are almost all from the Suomi Synod's songbook *Siionin Lauluja*, published in 1919–1960. Nevertheless, the list of Finnish hymn poets and composers is now supplemented by the names of those who were active in North America: Samuel V. Autere, Aino Lilja Halkola, Otto Kaarto, Alfred Laakso, Svante Luoma, J. K. Nikander, Martti Nisonen, Jooseppi Riippa,

Pieter Sigmundt, Kalevi Turunen, John Wargelin, Raymond Wargelin, and Esko Wiik. Based on my archival work, one hymn by Paul Karvonen ('O Lord, our little ones to Thee') and one by Arvi Henry Saarisuu ('The stream of tears / Kyynelten vuo') are published in this collection for the first time.

The *Finnish heritage hymnbook* is not only a historical collection; it also includes a selection of modern Finnish hymns and spiritual songs for the edification of English-speaking Lutherans in North America. In addition to the most popular new hymns of the 1986 Finnish hymnal, the collection includes new translations of many songs written by Anna-Mari Kaskinen, Petri Laaksonen, Jaakko Löytty, and Pekka Simojoki. The collection is dedicated to the memory of composer and conductor Kari Tikka, who passed away in 2022, and it also contains two popular songs composed by him ('Grace song / Armolaulu' and 'Lord, You welcome me / Sinun luoksesi, Herra'). This hymnbook would also be of use in Finland due to these English translations of much loved Finnish songs, especially where there is a need for English translations of popular songs at multicultural congregational events. A publisher is thus being sought for the collection in Finland, as so far, the hymnbook can only be purchased in the USA.

The *Finnish heritage hymnbook* contains not only music but also a comprehensive essay on the history of the Lutheran hymn in Finland, and on Finnish hymnody in North America. This essay is written by Marianne Wargelin, who also fronts this history as the heritage of her family; decades ago, her parents (Kaarina and Raymond Wargelin) and grandparents (Thyra and Alvar Rautalahti, Marie and John Wargelin) were closely involved in working on Finnish-American hymnody. In addition, the book starts with a foreword, preface, and introduction, which epiphanise the background, goals, and the methods of editing the collection to the reader – and the singer. There are also several appendices and indices for helping to understand the content and make the best use of the hymnal.

Bokrecension | Kerstin Hesslefors Persson

Mitt i mysteriet

Iben Krogdals (2023) *Midt i mysteriet – Salmedigte om evigheden og det evige liv.*

Hjortshøj: Syng Nyt.

Midt i mysteriet innehåller 86 psalmtexter om evigheten och det eviga livet. Iben Krogdals, född -67, är uppfylld av hur evigheten, vad än den nu är, genomsyrar tillvaron allt mer efterhand som åren går för henne. Hon debuterade som psalmförfattare 2010 och är författare och bildkonstnär – omslaget är verk av Krogdals. Hon har doktorerat i religionsvetenskap vid Århus Universitet.

Den forskande teologen, poeten och författaren, uttrycker sin tro och sin livsuppfattning i psalmens genre. För Krogdals är pennan ett redskap i livets tjänst, sparsam med skiljetecken och versaler, mejslar hon fram hur det kan vara att leva mitt i mysteriet. Texterna sjunger, varje psalm är rimmad och har sin rytm. Hon är duktig med språket, ibland blir det näst intill för vackert, för välrimmat, för trosvisst. Livet har också sina stunder av bottenlös botten. Jag letar efter en riktning inifrån som bara anas, ett kanske, ett frågetecken.

En psalm ska rymma både dogma och dikt, teologin ger djup och riktning, det poetiska språket får texten att sjunga. Krogdals fångar skickligt evighetens glimrande ögonblick. Hela psalmsamlingen andas tillit och överlåtelse, det vi hade som mest av som nyfödda och som vi ägnar hela livet åt att våga och lära oss på nytt.

Engang skal jag blive så lille
som barnet jeg var
og alt jeg skal se er
at himlen går endeløst op
och alt jeg skal røre er
levende del af mig selv

og alle i verden har fået
din lysende krop¹

Den röda tråden genom alla Krogsdals psalmer är att livet är ett Guds mysterium som alltid uppenbarar sig över tid, i glimtar och fragment:

Vi behøver ikke selv
løse livets gåde
vi skal bare finde os
i den dybe nåde²

Krogsdals psalmer, med bibelassociationer från Gamla och Nya testamentet, har vuxit fram över tid och rymmer såväl mötet med evigheten här och nu, som i ett kommande liv. Vissa ord är mycket vackrare på danska än på svenska, *kærligheden* är ett av dem. *Kærlighedens* mysterium beskriver Krogsdal som ”at Gud på helt ufattelige måder ender med at få ret i alt.”³

Det här är en samling att läsa fragmentariskt, inte som en hel svit, helt enkelt så som vi läser eller sjunger psalmer, inte i nummerordning, utan vad som passar för dagens tema eller där vi befinner oss i livet just nu. Psalm består av ord och ton, tätt tillsammans. Det betonar också Krogsdal genom att förmedla att de åttiosex psalmerna läggs ut på salmer.dk i takt med att de tonsätts – en information som kan hända också uppmanar någon att tonsätta.

Om jag ska välja en enda strof ur samlingens alla psalmtexter blir det denna: ”På min gravsten skal der stå: Vi ses”.⁴

¹ Sidan 103.

² Sidan 111.

³ Ur förordet sidan 6.

⁴ Sidan 93.

Essay | Gaute Grimeland

Både her og hisset – Et liv med salmer

Drømmer og længsler. Sværmeri og undren. Indre uro. Boblende skabertrang. Hvis jeg skulle sammenfatte min barndom i nogle få ord, kunne det være disse. Nu, som voksen, kan jeg se at disse barnlige stemninger rummede kimen til det som skulle blive mit livsindhold: tro og teologi, musik, udøvende kunst og salmedigtning. Som barn var jeg til tider ved at sprænges, fordi jeg ikke fandt udløb for alt det der pressede sig på. Jeg kastede mig over alle former for kunstnerisk aktivitet: sang i kor, dansede folkedans, digtede historier, tegnede, lavede avis. Og hvis jeg var i nærheden af et klaver, så legede jeg med tangenterne og fandt melodier frem. Jeg husker en oplevelse som særligt skelsættende: Jeg hørte min moster spille den langsomme sats fra "Måneskinsonaten" af Beethoven. Jeg var fuldstændig bjergetaget. Det var den følelse man kan få når man oplever noget der er så overjordisk smukt at ens sind næsten ikke kan rumme det. Jeg ville og måtte blive i stand til at frembringe noget der var lige så smukt selv. Dette tvingende udtryksbehov tror jeg kom fra en dyb, indre længsel. Hverdagslivet var aldrig helt nok. Jeg opsøgte de særlige øjeblikke, stunder hvor jeg følte mig transporteret væk fra det almindelige. I tankerne rejste jeg langt væk, gerne til Nangijala; eventyrlandet fra Astid Lindgrens "Brødrene Løvehjerte." Jeg elskede julen, og der havde jeg noget til fælles med min mor. Hun nød at gøre huset i stand, og det var de samme ting der blev fundet frem hvert år. Som jeg husker det, var jeg den første der vågnede hver juleaften. Så listede jeg mig ind i den julepyntede stue og satte mig ved sofabordet med den røde dug og skålen med mandariner. Jeg tændte juletræets lys, og kun dem. Så sad jeg bare der og kiggede betaget på træet mens jeg spiste en mandarin.

Kirken havde en ret stor plads i min opvækst. I vores kirke var loftet bemalet med skyer, og dem kunne jeg kigge på i det uendelige mens jeg lod tankerne vandre. Altertavlen med den opstandne Kristus blev nærstuderet i et uendeligt antal timer. Jeg sang sikkert og glad med på salmerne, selv om enkelte af teksterne var gådefulde. "En fattig jomfru sad i løn ..." Jeg så for mig jomfru Maria siddende oppe i et lønnetræ. Men jeg forstod musikken og den særligt ophøjede atmosfære. Det var primært min mor der sørgede for vores kristne opdragelse. Hun lærte mig også nogle af sine egne yndlingssalmer, og de vil altid have en særlig plads i

mit hjerte. "Kirken den er et gammelt hus." "Dig være ære," med Händels majestætiske melodi. Og spirituals, som "Were you there when they crucified my Lord". Den inderlighed vakte genklang i mig. Og alle de smukke og molstemte folkemelodier som går som en rød tråd igennem den norske salmetradition satte sig på rygmarven.

Jeg lignede ikke de andre drenge i min klasse. Jeg interesserede mig ikke for sport, men for kreative sysler. Jeg kunne godt lide at optræde, hvilket gjorde mig populær blandt de voksne, men ikke blandt mine jævnaldrende. Men forbindelsen til det kirkelige blev en redning for mig, rent socialt. Der var en kristelig ungdomsforening som jeg kom med i, og der følte jeg mig altid fuldstændigt accepteret. Men efterhånden begyndte jeg at tvivle på meget af det som blev sagt og sunget på møderne. Det allersværeste for mig var det der kaldes for "den dobbelte udgang." Det dogme kunne jeg på ingen måde acceptere, men det synspunkt stod jeg stod fuldstændigt alene med blandt de kristne jeg omgikkes med på den tid. Til gengæld kom der fart på den kunstneriske udvikling. Fra 13-års alderen begyndte jeg at skrive sange, mest til digte af kendte forfattere. Som 17-årig flyttede jeg til hovedstaden Oslo, for at tage musiklinjen på et gymnasium der. Det var en åbenbaring for mig at komme ind i et miljø som var så uendeligt meget mere rummeligt, kreativt og sjovt at være en del af end det jeg var vandt til. Trosliv var der ikke meget af i de år, men til gengæld var der rigtigt meget andet. Der blev danset, sunget, spillet klaver og spillet teater, og festet. Der blev også studeret, øvet og trænet. Og der blev formet livslange venskaber.

Fra en ung alder besluttede jeg mig for at blive skuespiller, selv om det var musik der fyldte mest i mit liv. Jeg endte dog et helt tredje sted, nemlig med dans. Jeg tror at grunden til det var, at i dans så dygtiggør man sig sammen med andre. Det lå ikke for mig at sidde i enerum og terpe skalaer på klaver i timevis. Derimod havde jeg ubegrænset tålmodighed når det gjaldt at træne ballet og dans i en sal sammen med andre. Og det gav resultater. Jeg fik en professionel uddannelse som danser, og havde efterfølgende en mangeårig vellykket karriere. Musikken fulgte mig dog på sidelinjen hele vejen. Jeg blev ved med at skrive sange, og iblandt kunne min sangstemme bruges i forestillinger. Og da jeg blev ældre, skiftede jeg spor. Efter jeg var flyttet til Danmark, begyndte jeg at modtage sangundervisning, og fik efterhånden mere og mere arbejde som sanger og musicalperformer.

Troen lå i mange år i dvale, men var til stede i form af et savn. Jeg ville gerne finde en vej tilbage, og gradvist skete det. Jeg havde nogle ahaoplevelser som gjorde at jeg blev i stand til at finde en ny form for tro, som voksen. Jeg læste et interview med en svensk biskop som sagde noget i retning af: "I korset imploderer al verdens lidelse og ondskab." I filmen "Dead Man Walking" siger hovedpersonen, som er nonne: "Jeg ville finde en kærlighed der var så

stor at den kunne opsluge alt ondt." Det gik op for mig at det er muligt at tro uden at abonnere på den dobbelte udgang. Det er i det hele taget muligt at tro med sin kritiske sans i behold, at tænke selvstændigt, fortolke, forkaste og omfavne. Men først og fremmest handler det om at kunne tage imod. Jeg fik arbejde som kirkesanger, og oplevede den danske folkekirke som et rummeligt trossamfund med plads til intelligent og vedkommende forkyndelse. Jeg lærte den danske salmesang at kende, og udviklede mine egne præferencer. Jeg kunne godt lide Laubs melodier, måske fordi de har noget middelalderligt/folkemusikagtigt over sig. Men der er også gode romantiske melodier, for ikke at tale om de virkelig gamle. Man behøver ikke at vælge. Jeg lærte dog aldrig at elske de rytmiske melodier fra 70-erne og 80-erne. Måske hænger det sammen med min baggrund fra Norge, hvor rytmiske sange med kristent indhold ofte associeres med karismatiske vækkelsesbevægelser. Sådan er det ikke i Danmark. Men jeg oplever at de rytmiske melodier ofte fejler når det gælder en salmemelodis fremmeste opgave, nemlig at understøtte teksten. Desuden synes jeg de er svære at få til at fungere godt som fællessange. Fra den periode foretrækker jeg komponister som Peter Møller og norske Trond Kverno. Og blandt de helt moderne melodier er der mange jeg er blevet glad for, skrevet af folk som Janne Mark, Marianne Søgaard og Mads Granum. Det er bemærkelsesværdig hvor mange af de nye salmemelodier der går i mol, gerne med et modalt præg. Det er for mig at se noget nyt i dansk salmesang, og fællessang overhovedet. Men folk har taget den nye stil til sig, måske fordi de kan mærke at de bliver ramt i hjertet? Livet går ikke kun i dur, og det må gerne afspejles i fællessangen. Det er noget man altid har vidst i Norge!

Når man er kirkesanger, så har salmernes tekster desværre en tendens til at glide lidt ubemærket igennem ens system. Der er dog undtagelser. Jakob Knudsens to salmer i salmebogen, "Se, nu stiger solen" og "Tunge, mørke natteskyer," ramte mig hver gang, og gør det fortsat. For mig er det salmebogens to stærkeste tekster, og de har begge fået helt vidunderlige melodier, af henholdsvis Oluf Ring og Carl Nielsen. I mit hoved hænger de to salmer sammen, som dagsiden og natsiden af den samme livstydning. Knudsens digtning fremstår intenst ærlig og inderlig, fordi den beskriver noget der virker selvoplevet. Man føler at det har været tvingende nødvendigt for digteren at udtrykke lige disse linjer. Samtidigt har de form af bønner, og munder ud i håb. Hvis jeg har et forbillede som salmedigter, så må det være Jakob Knudsen.

På et tidspunkt var min karriere som danser lige så stille ved at klinge af. Samtidigt skete der noget skelsættende i mit liv, nemlig at jeg og min mand adopterede en søn. Livet som freelance kunstner blev utilfredsstillende, både økonomisk og eksistentielt. Så jeg

besluttede mig for at forfølge den drøm der langsom havde taget form i mit indre, og tog kandidatuddannelsen i teologi ved København Universitet. Jeg skulle være præst. Det blev efterhånden oplagt at lade de to spor i mit liv mødes: musikken og teologien. Så jeg begyndte at skrive mine egne salmer, med både tekster og melodier. En af de første var en børnevenlig julesalme; "Lille spurv."

Lille spurv, er du sulten og kold?
Kan du mærke at markerne fryser?
Sneen gør jorden så underlig gold
og alt som er levende gyser
Hvor i det kolde og øde er der mad til en sultende krop?
Nogen har sat et juleneg op
Der skal du finde føde

Lille barn, er du sulten og ræd?
Kan du mærke at natten er dunkel?
Verden er fremmed for en som er spæd,
selv ham som er Jordens karfunkel
Hvor skal den nyfødte, arme sig lune i aftenens gys?
Ved moders bryst, ved himmelens lys
Der skal du finde varme

Lille Jord, er du ensom og kold
på din evige rejse i natten?
Synes du himlen er øde og gold
der du sejler som Noa med skatten?
Se, midt i alt det der fryser er folkene samlet til fest!
Barnet er nu den højeste gæst
Menneskehjerner lyser

I 2017 blev 500 års jubilæet for Luthers reformation fejret. I den forbindelse arrangerede Fællesskabet af Protestantiske Kirker i Europa (Communion of Protestant Churches in Europe CPCE) en international salmekonkurrence. Den blev afholdt i to led: først en tekstkonkurrence og derefter en melodikonkurrence. Temaet skulle gerne have relevans i forhold til reformationen, eller i bredere forstand evangelisk kristendom. Jeg bidrog med salmen "Når kærligheden drukner i rutine," som vel må karakteriseres som en påskesalme:

Når kærligheden drukner i rutine
og stuerne blir fyldt av hårde ord
Når arbejdsdagen er en dans på line

og afgrunden en dør til et kontor
Når vold og vrede rammer børn, i afmagt
Når søskendekærlighed blir vendt til had
Når varme ord blir gemt i brystet, usagt
Da korsfæstes Jesus påskemat

Med lov i hånd blir mennesker sendt i døden
Uskyldige blir dræbt i troens navn
De rige lukker øjnene for nøden
og vender tanken væk fra sjælens savn
Hver dag er fuld af grådighed og falskhed
Folk narres af forførelsen så sød
En bøn om verdens hjælp blir mødt med tavshed
Og på Golgata Han hænger død

Da, som ved et mirakel løftes sløret
så vi kan se vor næste som os selv
Og de som kæmpede kan se og høre:
Den anden er en bror som vil dig vel.
Forelskede på ny blir mand og kone
Forkastet er forførelsens bedrag
Den gode lyst tar magten fra den onde
Ja, vor frelser opstod påskedag!

Teksten blev udvalgt som en af fem tekster der gik videre til melodikonkurrencen. Jeg havde selvfølgelig allerede min egen melodi klar, som jeg sendte ind. Salmen endte med at få en såkaldt specialpris. Vinderen blev Holger Lissner og Åshild Watnes fine salme "Når du vil." Alle de præmierede salmer blev sunget under en festgudstjeneste i Luthers egen kirke i Wittenberg. Det var en meget bevægende oplevelse!

Den ovenstående salmetekst forsøger at gøre det samme som jeg stræber efter i min forkyndelse, nemlig at gøre evangeliet relevant i forhold til menneskers liv i dag. Det er måske ikke sofistikeret poesi, men er tænkt som, og fungerer som, udlægning af evangeliet i form af fællessang. Sofistikeret poesi er derimod de samlinger af salmer som er udgivet af en af de store fornyere af salmen som litterær genre i Danmark, nemlig Simon Grotrian. De kan læses og studeres, grubles over og iblandt grines over i det uendelige. Jeg har med stor fornøjelse kastet mig over hans salmer og skrevet melodier til en række af dem. Et billedrigt og ofte gådefuldt indhold i Grotrians salmer er altid kombineret med helt stringente versefødder som nærmest beder om at blive sunget. Og min erfaring er at en sangbar melodi

kan gennemlyse teksten, så den fremstår mere tilgængelig. Det er i hvert fald mit mål når jeg arbejder med Grotrians tekster. I mit tonesprog kan man nok også her høre arven fra de norske folkemelodier.

En salme lever ofte på to parallelle niveauer samtidigt, nemlig her på jorden og i gudsriget: "både her og hisset." Men længslen fra min barndom efter at komme væk fra hverdagen er i voksen alder blevet afløst af en længsel efter større nærvær og livsfylde i hverdagen. Jeg vil hellere være *her* end *hisset*, og det afspejler sig i salmeteksterne. Jeg har også oplevet tab, hvilket gør at *håbet* bliver en livsnødvendighed, fordi døden er en realitet i livet. Det er en kilde til stor smerte, men også en nødvendig ramme og forudsætning for vores tilværelse. Dette er en sandhed man konstant bliver konfronteret med som præst. Og evighedshåbet lever i bedste velgående derude blandt folk; også dem der aldrig kommer i kirke. Og det kan jeg kun møde med empati og lydhørhed, som præst og medmenneske. Jeg gemmer på det samme håb selv, til trods for at jeg ikke engang har et fagteologisk sprog for det. Men salmerne og digtningen kan italesætte det der undslår sig en almindelig, fornuftsbaseret sproglighed:

Af jord er du kommet fra skabelsen
af hele naturen, af kvinder og mænd
Som støvskyer var vi foruden det ord
som skænkede liv til den døde jord

Til jord skal du blive i tidens gang
Et liv får sin ende til klokkernes klang
Alt kød vil gå ind i den levende muld
Og snart står vor have med blomster fuld

Af jorden skal du igen opstå
Nu ser vi kun gåder; da skal vi forstå
Nu savner vi bittert den elskede ven
Men håb er os givet: Vi ses igen!

Denne meget liturgiske salme forsøger at gøre det en salme efter min opfattelse bør, nemlig at tage jordelivets vilkår alvorligt og samtidigt finde ord for håbet. Døden er en uafvendelig realitet, men den er ikke det sidste der skal siges om et menneskes livsrejse. Og når den rammer, så er det en trøst at vi kan mødes og synge sammen. Salmesang forbinder os, ikke kun med dem vi deler livet med nu, men også med dem der har levet før os. De har også mødtes for at synge, i glæde og sorg, og det vil folk blive ved med. Mange af de gamle tekster er lige så aktuelle som den gang de blev skrevet. Men hvis traditionen skal leve videre, må

der også nye toner og ord til; ord som så præcist som muligt beskriver de erfaringer som tilhører nutidens mennesker.

Essay | Helen Rossil

Fornyelsens processer i nutidens danske salmeproduktion: en salmeskriver-double

Den traditionsbevidsthed som gennem det 20. århundrede kom til at hæmme ny dansk salmeskrivning, er her i det 21. blevet forvandlet til en tryk forankring som nye stemmer henter inspiration i. Nye salmer pibler frem. De to tillæg fra 2015 (*100 salmer*) og 2017 (*Kirkesangbogen*) har langt fra udtømt skabertrangen – tværtimod lader disse udgivelser til at have stimuleret kreativiteten blandt nye digtere og komponister. Der er en tilsyneladende umættelig lyst og trang til at forsyne danske kirkegængere med salmer der i et nutidigt poetisk og musikalsk sprog artikulerer vor tids tanker om livet, troen og tvivlen, og noget tyder på at kirkegængere og andre salmesangeres appetit på at synge disse nye ord og toner er lige så stor. Den danske salmetradition er i allerhøjeste grad vågnet af sin dvale.

I dette essay vil jeg først beskrive nogle af de mest iøjefaldende tendenser ved denne fornyelsesbølge og derefter fokusere på to salmeskriver-par: digteren Mirian Due og komponisten Pernille Louise Sejlund samt digteren Dy Plambeck og komponisten Marianne Søgaard. Valget falder på netop disse fire fordi de tilhører den yngste generation af salmeskrivere og repræsenterer flere fremtrædende tendenser i tidens udvikling af dansk salmetradition, og fordi jeg for nylig ved to forskellige lejligheder har hørt dem selv (parvis) præsentere deres produktion. De fire salmeskrivere er ikke valgt på grund af deres køn, men der er naturligvis en selvstændig pointe i at præsentere fire kvinder.

Salmetraditionen

Man kan ikke skrive om traditioner uden en kort refleksion over den spænding som begrebet rummer. En tradition må nødvendigvis både forholde sig til det den vokser ud af og til det den vokser ind i, men den kollektive bevidsthed om denne bevægelse kan hælde mod den ene eller den anden retning. Selv om ordet tradition betyder overlevering og dermed i sig selv denotativt peger på betydningen ”proces, fornyelse og forandring” og altså må forstås fremadrettet, ser man det tit anvendt alene i den bagudrettede betydning

”sædvane,” fx i det ofte fremsatte falske modsætningspar ”tradition og fornyelse.” Hvor det fremadrettede paradigme lægger vægt på selve overleveringsprocessen, lægger det bagudrettede paradigme vægt på genstanden for denne proces. De to ting, processen og sagen selv, kan kun adskilles på et analytisk niveau. Traditionerne selv vil altid være begge dele på en gang.

I det 20. århundrede har dansk salmekultur været domineret af den bagudrettede sædvanetænkning og dermed været i konflikt med det modernismens krav om brud og fornyelse som har kendetegnet århundredet i øvrigt. Ved siden af sekulariseringen må netop denne konflikt have været en væsentlig årsag til lammelsen af salmeproduktionen. I dag er det fornyelsesparadigmet og bevidstheden om at vi befinder os i en udviklingsproces der er mest fremtrædende, sådan at der ikke blot skrives mange nye salmer, men at der også eksperimenteres med salmernes indhold, form og processer.

Nye salmers nye spredningsveje

Medens en del nye salmer kanaliseres ud i kirkelivet som egentlige publikationer eller gennem platformen www.salmer.dk, lever andre en mere vild tilværelse med et mere tilfældigt spredningsmønster der afhænger af personlige kontakter så som medlemmer af menigheder, kolleger og venner. Samtidig krydses de forskellige kanaler hele tiden. Den salme der begynder sit liv som en udskrevet pdf-fil fra en indbakke eller sociale medier – eller som læses direkte fra en tablet – kan senere avancere og blive optaget på salme-hjemmesiden eller i en egentlig bogudgivelse.

En bogudgivelse er på den anden side ingen garanti for at salmen synges. Den selektering og kvasi-autorisering der ligger i at blive udgivet på et forlag, kan her i den digitale tidsalder måske ligefrem blive en hæmsko, al den stund det er nemmere at dele en pdf-fil end en bog. Det kan til og med tænkes at pdf'en opfattes som noget mere friskt og genuint fornyende end en bog og dermed har en stærkere appel til dem der interesserer sig for salmefornyelse. Det er derfor vanskeligt at vurdere hvordan de nye salmers komplekse og delvist medialiserede spredningssystem påvirker kanoniseringsprocessen frem mod en kommende ny salmebog.

At salmers spredningsprocesser følger deres egne kringlede veje, er der i og for sig ikke noget nyt i. Et velkendt ældre dansk eksempel er Brorsons salmer. En stor del af dem blev skrevet allerede i 1730'erne, men de blev først optaget i den autoriserede salmebog (*Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt*) i 1855 efter at være blevet sunget i lægfolks-

bevægelser i over 100 år. Det nye er den hastighed og de udvidede formidlingsformer som moderne medier tilbyder. Med sociale medier, fx Facebook-gruppen "Moderne salmer", kan man som salmedigter eller -komponist ikke blot dele sine salmer med mange interesserede (næsten 3000 medlemmer), men har også mulighed for at få kommentarer eller likes, hvilket kan være anvendeligt i den fortsatte salmeproduktion. En sådan gruppe har dermed en potentiel kollektiv vejleder-funktion. Eller som et medlem selv udtrykker det: "Der skrives og udgives så meget, så det kan være svært for hver enkelt at bevare et overblik. Derfor har vi brug for at inspirere og dele erfaringer med hinanden" (17.12.24). Og medlemmerne har vel at mærke ikke nødvendigvis andet til fælles end interessen for moderne salmer. Gruppens fællesskab bygger ikke på en fastlagt poetologisk, kompositorisk eller teologisk genredefinition, men udelukkende på en interesse for noget ikke nærmere defineret nyskabende. De moderne salmeskrivere i gruppen har således mulighed for interaktion med salmeinteresserede med blandede baggrunde og blandede opfattelser af genren. Endelig har salmeskriverne i gruppen mulighed for at dele både lyd, billede og video sammen med tekst og noder. Derigennem kan de online skabe et stemningsbåret rum der omgiver salmen og bliver en del af den samlede meddelelse.

Lyd er også uden for de sociale medier et væsentligt element i nye spredningsstrategier. Det er blevet nemt at dele lyd på medier som YouTube, SoundCloud eller, for de mere etablerede komponister, på Spotify. Fx er Janne Marks tre album med egne salmer og sange let tilgængelige for enhver med adgang til internettet. I forhold til indsyngning af nye salmer og sangpraksis i det hele taget er det ikke for meget at kalde udgivelse af indspillede nye salmer for en gamechanger. Alle de almindelige kanaler – salmebog og koralbog eller fotokopi, orgel eller klaver og kirkemusiker – ja selve kirkerummet – bliver overflødiggjort. Man behøver ikke engang synge salmerne selv, men kan nyde dem, i Marks tilfælde i velklingende gennemkomponerede arrangementer, foran højttaleren.

Dette kan opfattes både som en radikaliserings og som en slappelse af ideen med den lutherske menighedssang. På den ene side letter de lydmedierede salmer indlæringen, sådan at man kan lære en salme uden at skulle yde anden indsats end at høre den tilpas mange gange. De har således en pædagogisk værdi. Lydudgivelser af nye salmer må også forventes at nå et andet publikum end den gennemsnitlige kernemenighed. På den måde kan lydindspillede salmer der i et moderne poetisk og musikalsk sprog forkynder det kristne budskab, tænkes at have en menighedsudvidende effekt blandt grupper som ellers kan være svære at nå. På den anden side kan man spørge om disse grupper faktisk kommer til selv at *synge* disse salmer, hvilket er en helt anden kropslig erfaring end at lytte. Man må

også spørge om de faktisk bliver en del af menigheden, eller om de lydindspillede salmer snarere kommer til at indgå i en individualiseret religiøs praksis som kan foregå hvor som helst der er wi-fi, men uafhængigt af et fysisk menneskeligt fællesskab.

Uanset hvilken opfattelse man hælder til, tyder de kunstnerisk gennemarbejdede lydudgivelser på en øget bevidsthed om musikkens betydning for den religiøse erfaring man kan finde i salmegenren; en øget bevidsthed om at det guddommelige ikke kun erfares med forstanden, men frem for alt med hjertet, som musikken som bekendt taler direkte til.

Nye salmers æstetik

Senest siden Thomas Laub (1852–1927, organist, komponist og kirkemusikteoretiker) har danske hymnologer, salmebogskommissioner og andre salmeinteresserede været optagede af en distinktion mellem genrerne salme og åndelig sang i en grad der har gjort den danske salmebog til en temmelig lukket fest. Hvor den poetisk-teologiske ballast fra Kingo, Brorson og Grundtvig i sig selv har sat en standard for teksternes vedkommende, sørgede Laubs kirkesangsreform fra århundredeskiftet for at heller ikke det musikalske nåleøje skulle være for stort. Med få undtagelser – jeg behøver blot at nævne Nebelongs melodi til ”Nu falmer skoven trindt om land” – som der stadig findes folk der elsker at hade, har ”det subjektive” ikke fået et ben til jorden i de autoriserede salmebøger.

Dette er markant anderledes i de moderne salmer. Der er en gennemgående tendens til at sprog og teologi tager udgangspunkt i den menneskelige erfaring, i mange tilfælde i det hverdagslige, som mødet med det hellige så vokser ud af eller allerede findes i. I mange nye salmetekster foregår således en slags tilnærmelse fra salmen til den åndelige sang. Der findes helt sikkert stadig både hymnologer og salmedigtere der er meget optagede af at opretholde et klart skel mellem på den ene side den dogmatiske og gudstjenesteegnede salme og på den anden side den personlige og mere bredt egnede åndelige sang. Men hovedtendensen går den anden vej, hvilket næppe kan være meget anderledes for dansk salmedigtning der efter en 100-årig skriveblokering endelig har fundet et troværdigt trosudtryk som reflekterer moderne liv.

En tilsvarende bevægelse ses i musikken. Der skrives stadig melodier med tydelige rødder i koral- eller visestil, men populærmusikalske træk siver langsomt ind i salmegenren. Det høres både i melodiføringen, som i mange tilfælde er rytmisk mere varieret end i den klassiske koral og fx kan have relativt lange pauser, noget man normalt undgår i fællessangsrepertoiret, og det høres i harmonikken der generelt både har en langsommere

rytme og er mere altereret, men med en lavere tonal spænding. Dette fører til et for mange mennesker mere velkendt og emotionelt eller meditativt musikalsk sprog med en rolig lydflade der har få kontraster.

En del performative træk ved de lydindspillede moderne salmer forstærker dette sprog. Janne Mark arbejder gerne sammen med den norske trompetist Arve Henriksen, hvis bløde jazzede stil understøtter Marks egen lette og luftige syngemåde som netop er mulig med mikrofon. Også Jonas H. Petersen (solo og med Hymns from Nineveh) synger med luft på stemmen og bruger ofte falset. Begge synger med en pop-intonation som almindeligvis ikke forbindes med salmepertoiret. Denne vokale stil understøtter den intimitet og følsomhed som findes i tekst og melodi og som reflekterer den personlige menneskelige erfaring.

Denne stil medfører også en varierende frasering og ornamentering som gør at ikke to vers lyder ens. Instrumentationen er også hentet fra den ikke-kirkelige sfære: varierede bandkonstellationer med bas og trommesæt som de mest stabile instrumenter. Den melodiske variation findes også i arrangementerne. Der arbejdes med intro, outro, mellemstil, soli og skiftende besætninger, enkelte salmer har endda omkvæd eller andre genkommende elementer der skaber genkendelighed og en følelse af *groove*, som må forventes at have en følelsesmæssig medrivende effekt for de fleste.

Når disse salmer omplantes til gudstjenestebrug, må de tilpasses rum, instrumentarium og øvrige opførelsespraktiske vilkår. Min egen erfaring siger at transformationen til flygel eller orgel og korunderstøttet menighedssang fungerer, men at det fungerer bedst med en kirkemusiker der forstår at overføre sangen fra et idiom til et andet. I hvilket omfang menigheden selv er opmærksom på de stilistiske kendetegn, afhænger af dens fortrolighed med stilarterne. Uden at kunne dokumentere noget, vil jeg fremføre den formodning at flertallet mere eller mindre bevidst genkender en stil som de er fortrolige med fra andre livssammenhænge, og som de derfor meningsfuldt kan overføre til kirkelig brug, hvor stilen i mødet med gudstjenesten giver mening på en ny måde. I bedste fald betyder det at tærsklen til den religiøse erfaring i salmesangen sænkes.

Mirian Due & Pernille Louise Sejlund og Dy Plambeck & Marianne Søgaard

22. oktober præsenterede Mirian Due og Pernille Louise Sejlund dele af deres produktion ved arrangementet "Nye salmer" i Sankt Jakobs Kirkes sognegård i København, og 21. november inviterede Dy Plambeck og Marianne Søgaard til releasekoncert for deres album "Kom, tag min hånd" med kendte og nye sange og salmer i Brorsons Kirke, ligeledes i

København. Som baggrund for disse fire salmefornyere vil jeg først give nogle oplysninger om kønsfordelingen i dansk salmetradition.

Ud af 307 digtere der bidrager med salmetekster til *Den Danske Salmebog 2002*, er 19 kvinder, og af dem er kun fire danske. Lisbeth Smedegaard Andersen har fået hele 7 salmer optaget i salmebogen, ellers bidrager (eller oversætter eller reviderer) disse kvinder med en enkelt salme hver (en enkelt dog med to). Blandt komponister er statistikken endnu mere nedslående: 4 kvinder ud af i alt 153 komponister. Der kan være fejl i min simple optælling på www.dendanskesalmebogonline.dk, og der kan gemme sig kvinder bag de ukendte komponister. Men tendensen er ikke til at tage fejl af: kvindelig erfaring er stærkt underrepræsenteret i dansk salmetradition. I *100 salmer* er 15 ud af 43 tekstforfattere kvinder, og 5 ud af 51 komponister. I *Kirkesangbogen* er forholdet 27 ud af 123 for teksternes vedkommende og 15 ud af 113 for melodiernes. Hvis man går ind for at kvindelig erfaring også er relevant i det religiøse liv og derfor bør være tilgængelig i den religiøse praksis som salmesangen er, er der altså tale om et vist fremskridt. Det ser ud til at enten kvinderne er flyttet ind i præstegårdene, fx Lisbeth Smedegaard Andersen (og som præstehustru også Iben Krogsdal), eller at salmedigtningen er flyttet ud af dem. I den nyeste salmedigtning er det især den sidste tendens der gør sig gældende.

De to ovenfor beskrevne salmedigter-makkerpar er begge professionelle og højt uddannede på hver deres områder: De to komponister fra et konservatorium og de to digtere fra forfatterskolen. Mirian Due og Marianne Søgaard er desuden universitetsuddannede. Jeg oplevede dem ved to forskellige typer arrangement: en sognegårdsaften og en releasekoncert. Hvor Mirian Due og Pernille Louise Sejlund var sagligt afdæmpede på en tirsdag aften, gav Dy Plambeck og Marianne Søgaard den gas i pink og orange pailletter, flankerede af et mindre band. På hver sin måde fremstod de to par både stærke og overbevisende.

Ud over deres køn og deres professionalisme har de to salmeskriver-par dog mange fælles træk. For det første fremhævede begge par det kreative samspil. Ude er geniet der i præstegårdens ensomhed frembringer sine salmetekster som andre genier siden sætter melodi *til*. Inde er enheden af ord og toner der bliver til når forfatter og komponist enten i skabelsesprocessen sender det fælles produkt frem og tilbage mellem sig, eller sidder sammen og arbejder.

Et andet fælles træk er en stor respekt for traditionen, men også en vilje til at forny den. Begge par talte om deres kunstneriske baggrund, ud fra hvilken de har fundet vej ind i

salmegenren. De er altså gået end en anden vej end de "børn af huset", som Laub kaldte det, der omsætter Bibelhistorie og dogmer i ord og toner. Begge par kredser i deres arbejde om både skellet og mødet mellem det religiøse og det hverdagslige. Mirian Due er meget bevidst om arven fra bl.a. Aastrup og Ole Sarvig som hun nævner som to eksempler på digtere der bevæger sig i landskabet mellem digt og salme. "Du gav mig, o Herre, en lod af din jord" nævnes som et eksempel på en salme der forener naturen og det religiøse, medens Sarvig er en digter hvis "tekstunivers netop står mellem digt og salme."

Samtidig med at Mirian Due arbejder med at lade digt møde salme, er hun meget opmærksom på de dogmatiske krav der stilles når det handler om sakramenterne. I første strofe af sin dåbssalme skriver hun for eksempel:

Vandet hældtes på din pande;
vandet, som vi får af en Gud, der elsker;
hældtes op i fad af præsten,
rørte blidt dit hoved, løb ned ad dit hår.

Her forenes en næsten naiv skildring af dåbsbegivenheden, der er henvendt til det døbte barn selv, med en tematisering af dåben som en gave fra Gud. Sproget er på en gang enkelt og meget kompakt. Det er faktisk kun præpositionerne der ikke er stærkt betydningsladede. Pernille Louise Sejlunds melodi ser ved første øjekast avanceret ud, da den hele tiden skifter taktart mellem 2/4 og 3/4. Melodien er syllabisk og går i enkle faldende bevægelser, den er primært holdt i dur, og de skiftende taktarter viser sig at følge sprogets rytme, hvilket gør melodien meget let at synge. Også i musikken finder man altså et møde mellem det enkle og det komplekse, mellem børnesang og teologi.

Dåbssalmen er det eneste eksempel på en mere dogmatisk tankegang. I de øvrige eksempler der præsenteres denne aften, er det i stedet bevægelsen fra "at skrive frit" til "fællessangshåndværket" der fremhæves som noget makkerparret har været opmærksom på i arbejdet. Man kunne næsten få det indtryk at der lægges større vægt på selve salmesangen som religiøs handling end på det tekstlige indhold i denne handling. Men så stammer begge også fra miljøer med stærke sangtraditioner.

Inden aftenen slutter, læser Mirian Due op af sin digtsamling *Inden vi går ind i livet på jorden* for at vise hvordan arbejdet med salmegenren har smittet af på hendes øvrige digtning. I denne digtsamling er hun inspireret af bønnens form.

Dy Plambeck og Marianna Søgaard spiller på koncerten ikke hele deres album, men det er nemt at finde. Det har kun to egentlige salmer, "Salig er den" og "Hold håbet op", men resten

af albummet berører store temaer som sorg, skilsmisse, fred og kærlighed samt andre facetter af det moderne liv. Albummet rummer også den grundlovssang der i sommer vandt en konkurrence, "Dér hvor du har hjemme." Sangene leger med en kombination af de eksistentielle temaer med en hverdagsnær realisme der kommer til udtryk i ord som "flyttemand", "kælder" eller "eksmand". Fordi salmerne er lagt ind mellem disse sange, kommer det religiøse perspektiv også til at gå i dialog med de øvrige sange, sådan at det ikke blot er hverdagsrealismen der præger salmerne, men også sangene der i lyset af salmerne får en anden dybde og visse steder en mulig religiøs fortolkning. Man fornemmer samme effekt som når bønnen smitter af på Mirian Dues digtning. Flere melodier er ganske komplekse, og arrangementerne ligeså. På releasekoncerten synger publikum dog godt med på "Hold håbet op", "Dér hvor du har hjemme" og "Skybrud".

Disse fire salmefornyere er professionelle digtere og musikere der har kastet deres kærlighed på salmegenren og ikke bare skrevet salmer som kirkegængere og andre kan glæde sig over at kunne synge, men også taget salmegenren til sig på en måde så den præger deres kunst i øvrigt. De eksperimenterer med og udfordrer genregrænserne, både poetisk og musikalsk, og de skaber en vekselvirkning mellem salmer og andre digte eller sange, sådan at ikke blot den menneskelige hverdagserfaring kommer ind i salmerne, men at også omvendt salmernes religiøse forståelseshorisont smitter af på deres skabende arbejde i sin helhed. Det må betragtes som noget af et vendepunkt for sekulariseringens mærke på dansk litteratur og musik.

Disse salmefornyere baner dermed nye veje for salmetraditionen, ligesom de forhåbentlig bliver rollemodeller for andre moderne salmeskrivere, ikke mindst kvinderne blandt dem. De er dermed fine repræsentanter, men de er ikke alene i deres rolle som nyskabere og udviklere af en ny traditionsbevidsthed. En traditionsbevidsthed der ikke hæmmer, men inspirerer til endnu flere nye salmer.

Essay | Marta Holgersson

En psalm för dagen – om Carolyn Winfrey Gillette och hyperaktuellt psalmskrivande

När vi vanligen väljer psalmer i mitt arbete i församling, läser vi texterna för söndagen och i mötet mellan bibeltexten och församlingens situation, sammanhang och språk väljs psalmer ut. Psalmerna finns i psalmboken, är utvald och upptryckt på ett sätt som ger den en viss tyngd. Psalmer i psalmbok har någon slags 'gammalhet' över sig, som inte alls är av ondo. De är där för att de står emot tidens tand, kan tas fram i nya situationer, har en viss slitstyrka. Även nya psalmer tror jag ofta skrivs för detta, med förhoppningen att en gång vara med i kanon. Så skriver jag oftast själv, eftersom det är så jag också har känt psalmskatten.

För några år sedan snubblade jag på den amerikanska psalmförfattaren och presbyterianska pastorn Carolyn Winfrey Gillette. Hon hade skrivit en psalm om toaletter för Kyrkornas världsråds vattennätverk, om rätten till sanitära avträden och vad det gör när tillgången på dessa inte finns. Psalmerna utbildade och utmanade mig, men höll också en förbön och kändes klassiskt 'psalm-artad'. Jag översatte den, och vi sjöng den ett par gånger i församlingen där jag då arbetade, särskilt i samband med Internationella toalettdagen. Sista versen:

God, am I my brother's keeper, is my sister in my care?
Does my neighbour's problem matter when the world is so unfair?
May we work to share your blessings in new ways, both great and small,
till the things we take for granted are available to all.

Min översättning:

Gud, är brodern på mitt ansvar? Har jag systemen i min vård?
Är min nästas oro min, Gud, i en värld som är så hård?
Må vi dela dina gåvor, må vi hitta nya sätt
tills allt det vi tar för givet blivit varje mänskars rätt.

Sedan dess har jag följt hennes sida på Facebook där hon ofta lägger ut psalmer, och följt i en grupp på samma forum där hon är mycket aktiv, *New Hymns for a Progressive Church* (texterna som läggs ut där är generellt snarare vad jag skulle kalla *kontextuella*, än progressiva i en nordisk bemärkelse). Jag har uppskattat hennes sätt att skriva psalmer om sådant som är brådskande i vår tid; makthavare, klimatkrisen, naturkatastrofer, flyktingar och utbildning. Hon använder ofta bibeltexter på ett sätt som känns mycket traditionellt och melodierna hämtar hon från befintlig psalmskatt, men ämnena kan vara så färska som gårdagens våldsdåd.

Att psalmerna läggs ut på internet ger församlingar möjlighet att direkt tillgå en psalm som inte bara "passar" för den situation man vill belysa, utan som faktiskt är skriven för den. Efter skjutningen på gayklubben Pulse i Orlando 2016, skrev hon till exempel en psalm om hur platsen för firande blev platsen för sorg, och om att kyrkans tystnad är en del av våldet: *To a place of celebration*.

2020, under COVID, skrev hon en psalm för att fira påskdag under Lockdown. Den blev ett kontextuellt tillskott för församlingarna och bidrog till att mycket konkret hantera det man stod i: att inte kunna samlas som vanligt. Den kom jag också att översätta:

Vi firar denna påskdag på hittills okänt sätt.

Vår bön och psalmsång får vi nu ta i ensamhet
med avstånd till vår nästa och utan nära präst
och utan vackra blommor som bjuder oss till fest.

Nej, kören sjunger inte, och ingen procession.

O, Gud, som lovat glädje, var finns nu glädjens ton?
När kyrkorna står tomma, låt hemifrån, ändå,
oss ana påskens under och glädjas åt din nåd.

Vår glädje grundas inte i stora skarors sång,
nej, glädjen är den nyhet som kvinnorna en gång
gav lärjungar som sprang för att se en öppen grav.
De hörde och de trodde, och så gör vi idag.

I denna sorg och smärta så minns vi det vi vet;
Att Kristus led på korset och gick i djupet ned,
att påsken ger oss löftet att Kristus lever än,
att inget av allt skapat kan hindra kärleken.

Vi tackar dig i påsktid att kyrkan har fått bli
en kropp som verkar splittrad men tjänar dig däri,
förkroppsligas i hemmen, som helar och hjälps åt
och lever påskens budskap, ja, också detta år.

Mel. *Sin enda grund har kyrkan*. Originallets titel: *This Easter Celebration*

En fråga som har väckts i mig med hennes psalmer är såklart; är de färskvara? Blir en psalm för en historisk händelse eller en särskild politisk situation snabbt förpassad till obrukbarhet, så som påskdagspsalmen väl får sägas vara nu? Och är det i så fall *bättre* med det långsamt slitstarka? Kan den konstnärliga produkten bli bortslösad om den hör till en tid, en händelse, som övergår? Eller är denna typ av hyperaktuella psalmer något som behövs för att komplettera det som är mer långsiktigt/allmänt skrivet?

Hur skulle det kunna se ut i svensk kontext? Jag försöker tänka vad som berört mig. För vilken situation kan en psalm behövas? Jag kommer att tänka på de stora utvisningarna av afghanska ensamkommande flyktingar. Det är kanske inte lika aktuellt längre – de flesta har antingen fått uppehållstillstånd, utvisats eller lämnat landet för annat europeiskt land. Kvar står församlingar, där många ensamkommande sökt sig till kristen tro och gemenskap, med sorgen över förlorade vänner och med oro för hur det går för dem nu. Kanske hade vi behövt psalmens ord för att benämna och bearbeta? Jag gör ett försök:

Du sände till oss vänner som gav din kyrka mod.
De lärde sig om korset, de fråga' var vi stod.
De lärde oss om livet, om vägen som är lång,
om vad det verkligt är att ha hoppet i sin sång.

När maktlösa vi skildes, när flera visats ut,
för några till ett land där de aldrig bott förut,¹
och allting blev som vanligt men inget längre rätt,
då ropade vi Herre! Vem gör på detta sätt?

Men nu är detta vardag, vi människor glömmet fort
och något blir snabbt litet som förut varit stort.

När närheten är borta, bevara oss ändå,
o Gud, ifrån att glömma och likgiltigt se på.

¹ Flera som utvisades till Afghanistan hade inte växt upp där, utan i grannländer, men med afghanska föräldrar och medborgarskap.

Vi tackar dig för dem som ännu har livet här,
i kyrkan och i samhället, tack för allt de bär.
Vi ber för dem som skingrats och sökt sig från vårt land,
var än de är i världen, Gud, håll dem i din hand.

Det är en sorg som kyrkan i alla tider känt
att kära vänner lämnat, att svåra saker hänt.
Vi vet, Gud, att din kärlek finns där vi inte är,
men du vet också att våra vänner saknas här.

Melodi kan vara till exempel *Den blomstertid nu kommer* eller *Sin enda grund har kyrkan*

Låt detta få vara ett enkelt exempel, kanske som ett utkast (men känn er fria att sjunga den om den passar just er situation). Den beskriver ett skeende som jag själv berörts av och en erfarenhet som kyrkor runtom i landet gjort. Jag har som målsättning att i psalmens ord inte utgå från en värdering av de politiska beslut som lett till situationen, utan snarare sätta ord på vad som har hänt med församlingar där människor delat livet för att sedan försvinna. En psalm är inte en kampsång, men materiell verklighet kan rymmas i psalmens ärende.

I mitt möte med Carolyn Winfrey Gillettes skrivande, har jag delvis utmanats i min bild av vad en psalm är. Jag har lärt mig att det som sjungs gemensamt i gudstjänst inte behöver vara vedertagen kanon, eller ens ge känslan av att kunna vara det. En psalm kan vara här för dagen, inte för framtiden. En konstform förändras när den tillgängliggörs, används och faller i glömska i kortare cykler, såsom många andra konstformer sedan länge gjort. Det kanske är nytt för psalmgenren, men det behöver inte vara dåligt varken för kreativiteten eller församlingssången.

Carolyn Winfrey Gillette har godkänt bruket av hennes texter.

Rapport | Helen Rossil

Rapport fra Cantus Planus' 40-års jubilæums-konference i Gödöllő

Cantus Planus er en studiegruppe i International Musicological Society. Den blev i 1984 grundlagt af en gruppe fremstående forskere i Ungarn, hvor også gruppens jubilæums-konference blev holdt 30/7–3/8 2024. Konferencen blev holdt i samarbejde med det præmonstratensiske kloster i byen Gödöllő. På de skandinaviske sprog findes der stadig ikke nogen mere præcis term for studiegruppens emne end "gregoriansk sang", altså middelalderens enstemmige liturgiske sang.

Konferencen bød på et rigt og kompakt program med lærde keynotes, stimulerende panelsamtaler, ikke færre end 87 individuelle præsentationer, koncerter, en heldagstur til områdets historiske kirker med indlagt tidebøn undervejs, velsmagende ungarsk mad og temperaturer over 30 grader. Deltagerne kom hovedsageligt fra Centraleuropa, Sydeuropa og USA, men der var også deltagere fra Rusland, Israel og Kina. Og så var vi en lille gruppe nordiske deltagere. Foruden engelsk blev der talt tysk og fransk. To taler blev holdt på latin.

Som protestantisk hymnolog var jeg ikke helt på hjemmebane; jeg har nok aldrig før hørt ordene "manuskript" og "fragment" så mange gange på så kort tid. Det var dog yderst berigende at møde denne forskningstradition der må arbejde med ubekendte faktorer i et helt andet omfang end hymnologien, hvorfor metodisk og analytisk skarphed er et disciplinært grundvilkår. Af temaer kan nævnes regionale identiteter, helgener, liturgiske praksisser, kvinders sang, tidlig moderne sang (her talte jeg selv), ikke-europæisk sang, byzantinsk sang, sangens palæografi og meget andet. Der var desuden særlige sessioner for yngre forskere med et kortere format. Konferencen udmærkede sig ved en kombination af højt akademisk niveau, kollegial ydmyghed og gensidig respekt samt en positiv og inkluderende stemning, særligt over for nye deltagere og over for os der fagligt befandt os i periferien af studiegruppens emne.

Det var lærerigt at møde forskere der arbejder med den gudstjenestesang der ligger til grund for den protestantiske salmetradition hvor liturgien har en så afgørende betydning for sangen, og det var inspirerende så massivt at blive mindet om omfanget af den tradition

af liturgisk sang som også salmerne indgår i. Studiegruppens i mellemtiden afgangsforsker spurgte om de ville få mig at se igen. Da dette helt afhænger af hvorhen min forskning fører mig, var det for tidligt at svare på. Men jeg håber at møde Cantus Planus igen.

Rapport | Ida Fahl

Rapport från Nordisk Kirkemusiksymposium i Köpenhamn 2024

Nordisk Kirkemusiksymposium (NKS) 2024 i Köpenhamn är efterlängtat. Inte bara av den som har ett särskilt intresse för det danska språket och ständig längtan över sundet, utan för många av oss som blev covidsnuvade på symposiet i Helsingfors. Det uppstår en särskild sorts hunger efter den fastan, och detta bidrar naturligtvis till den fyrverkeriliknande upplevelsen. Det obeskrivligt vackra sensommarvädret gör inte saken sämre.

NKS äger rum samtidigt som det pågår kyrkomusikfestival i landet. Det betyder en hel vecka med konserter, föreläsningar och happenings, med kulmen under symposiedagarna i Köpenhamn. Det enda tråkiga är att behöva välja bort så många fina programpunkter!

Att befinna sig på nordiskt kyrkomusiksymposium är att under några dagar befinna sig i utopin. Det är kö till kyrkorna, psalmsången dånar i valven, vi förevisas det bästa av det bästa varje land har att erbjuda – kort sagt får man vara med och skörda frukterna av det hårda fotarbete som görs på vars och ens hemmaplan. Det är lyx. Det är påfyllning. Men kittet mellan programpunkterna är minst lika viktigt; de informella samtalen, måltiderna och promenaderna när vi får stråla samman med dels kolleger vi känner väl, dels stiftar nya bekanskskaper från det egna landet, och inte minst knyter kontakt med andra nordiska kolleger. Och det är nog det jag gillar bäst med NKS; att vi alla möts över generationer och landsgränser. Här är icke jude eller grek, här är icke träl eller fri, här är icke man och kvinna: alla äro vi ett i NKS. Självt kryssar jag i vanlig ordning mellan ytterligheterna, och hamnar inte helt otippat i samtal på flera nordiska språk. Det väcker livsandarna i mig! Under de dagar NKS i Köpenhamn pågår blir det många intressanta varianter av svenskinaviska, dorska, svorska, nanska och SASpiranto. Och jag älskar't.

Mitt symposium börjar redan på onsdagskvällen med en promenad till Enghave kirke på Vesterbro. I denna arkitektoniskt mycket intressanta kyrka vankas tre Bachkantater med musiker och sångare av yppersta klass, liksom förkunnelse och ståpsalm som lämnar avtryck. Det är inte ofta man får chans att sjunga till full barockorkester, och upplevelsen bär jag med mig hem i den ljumma natten.

På torsdagen drar det officiella symposiet i gång med exkursioner och stadsvandringar. Bussar tar oss ut till olika kyrkor och slott för minikonsert och visning av historiskt intressanta instrument – och sådana finns det gott om i landet. Själv har jag valt en förmiddag i Buxtehudes fotspår och sätter mig på bussen till Helsingør. Här får vi matnyttiga presentationer av orglarna i Domkyrkan, Mariakyrkan och i slottskyrkan på Kronborg, ypperligt framförda av domkyrkoorganist Else-Marie Kristoffersen och organist Anne Kirstine Mathiesen. Det som kanske förvånar mig mest är den mycket neutralt hållna oliksvävande stämningen av Mariakyrkans orgel – här hade jag både väntat och önskat mig något mer kärvt. Tempot under dagen är behagligt och det ges gott om tid till socialisering och att på egen hand strosa runt i Hamlets slott före sista minikonsert.

Vi återvänder till Köpenhamn, och Bethesda (Københavns Indre Misssion) som är symposiets nav med mötesbyrå, notutställning och plats för flera av seminarierna. Jag hinner sitta ner en kort stund hos kollegan i Svenska kyrkans gosskör förenings monter innan det är dags att bege sig mot Konservatoriets konsertsal.

En bra invigningskonsert innehåller musik av högsta klass, med de bästa musikerna och sångarna. Den markerar festligt avstamp och ger smakprov på de musikstilar som utmärker symposiet. Det ska gärna vara något nytt och okänt, och något klassiskt som vi alla kan relatera till. Det börjar, inte helt oväntat, med ett kaosartat bröl för orgel och slagverk. Morten Ladehoffs *Wheels Within Weels* för initialt tankarna till Killinggängets reklamfilm *Absolut Kroumata 9* (<https://www.youtube.com/watch?v=BNR6RA26pA4>), men stycket tar sig verkligen. Allteftersom hittar det sin röda tråd och det i allra högsta grad visuellt intressanta verket lämnar ingen oberörd.

Det blir fler uruppföranden av mer lättillgänglig karaktär. Mässingsensemblen från konservatoriet imponerar stort, liksom den väldisciplinerade flickkören från Brønshøj kirke, och att få avsluta det hela med flerstämmig allsång är förstås härligt! Sagnades gjorde väl de mer populärkulturella inslagen, men i ärlighetens namn så är det nog inte gospelfreaken som åker på kyrkomusiksymposium. Det här är en plats där i första hand klassiskt inriktade kyrkomusiker får sitt lystmäte.

Fredagen innebär seminarier. Det finns många att välja på för den som vill förnya och bredda sin repertoar eller få nya pedagogiska och metodiska tips till sin undervisning. För mig blir det heldag på Bethesda. Först ut ett repertoarseminarium "Ny körrepertoar att använda i gudstjänsten". Fyra länder turas om, och man kan väl säga representanterna förstätt uppgiften på lite olika sätt. All musik passar förstås vid gudstjänst, men konsertanta

a cappellastycken som kräver delade mansstämmor, höga sopraner eller djupa basar och långa avsnitt med ackordisk c.b.ch. är sällan lättillgängliga för den stora majoriteten "vanliga" gudstjänstssångare. Bäst att presentera musik för denna grupp är Anna Kjellin från Sverige och Bente Toftegård från Danmark som med självklar auktoritet och pedagogisk drivkraft visar exempel på melodisk och funktionell musik.

I Trinitatis kirke upplever jag symposiets bästa lunchkonsert. Finlands Cantio Laudis under ledning av Olli Heikkilä bjuder under dryga timmen på mycket högkvalificerad utantillsång. Heikkilä är de subtila gesternas man, och kören följer minsta vink. Förutom Brahms *Wie lieblich sind deine Wohnungen* till orgelkomp och många undersköna stycken på finska, får vi uppleva en dynamisk spännvidd utan dess like. Min bänkgranne och jag tittar på varandra – det där diminuendot lägger vi på minnet!

Efter detta blir det föreläsning om framtidens ungdomskör. Anna Kjellin och Jonas Östlund från Sveriges Kyrkosångsförbund och kollegan Anne Lise Quorning från Dansk KORLIV berättar om då och nu, och siar lite om framtiden. Seminariet innehåller bara ett par praktiska sångmoment, vilket gärna hade fått vara fler. Men det är intressant att höra hur Kyrkosångsförbundet tack vare pandemins lågtempo givits tid att börja tänka ut planer på den ungdomskörsatsning som nu pågår i Sverige. På tjugo år har antalet kyrkliga ungdomskörer halverats, och målet med satsningen är att det inom några år ska finnas ungdomskörer i varje församling. Barn och ungdomar måste få kosta, menar föreläsarna. De måste få åka på resor och sjunga tillsammans med andra. Det är ett hårt arbete att ena dagens skärmberoende ungdomar, men nödvändigt för vårt framtida körliv.

Sietze de Vries är en av många namnkunniga organister som medverkar vid symposiet, både som föreläsare och solist. Hans kvällskonsert i Amiralitetskyrkan blir för mig en av de mest minnesvärda stunderna. Närmare upplevelsen att sjunga *Vår Gud är oss en väldig borg* till Johann Sebastian Bachs eget orgelspel kommer vi förmodligen inte. Salig!

På lördagen hyr jag cykel och tar mig ut till Sankt Annæ Gymnasium, den danska motsvarigheten till Adolf Fredriks musikklasser. Hela dagen vigs åt pojkar och sång ur flera perspektiv, ett ämne som är brinnande hett i mitt och många andra körledares liv. Bristen på män i våra blandade körer är skriande, och vill vi ha sjungande män i våra körer även i framtiden, behöver vi satsa på pojkarnas sång tidigt. I flera kortare föredrag och efterföljande debatt får vi höra röster om hur man kan bereda plats för sjungande pojkar, företrädesvis i gosskör. Vi får höra om de fysiska förutsättningarna vid målbrottet och hur man kan analysera och arbeta med det växande instrumentet i övergången mellan barn- och

vuxenröst. Att puberteten numera inträffar tidigare och tidigare hos både flickor och pojkar påverkar också hur lång tid man har på sig att arbeta med och forma diskantrösten. De flesta barnkörledare idag är kvinnor, men pojkar behöver framför allt manliga förebilder. Män har därför ett särskilt ansvar i detta arbete!

Som avslutning på föreläsningdagen gästas vi av Christiania Mannskor. I min naivitet associerar jag till en luggsliten skara från den drogliberala stadsdelen, och tänker att deras försening knappast kan bero på avståndet. I själva verket handlar det om synnerligen prydliga herrar från Oslo som just kommer från annat engagemang. Man känner sig en aning fånig när man inser att det inte är danskar med osedvanligt gott norskt uttal som sjunger, men jag tröstar mig med att nutida svenskar i gemen har dålig koll på vad Oslo hette före 1924. Desto mindre fånig och mer övertygad om manskörens styrka blir jag av att höra kören fläckfritt framföra sina stycken. Det är helt märkligt vad starkt övertonerna klingar när professionella män sjunger samman i fortissimo.

Efter denna matnyttiga utflykt tar jag mig åter in till stan för Dritter Teil med Lars Sømmod Jensen vid *Elefantorgeln* i Vor Frelzers kirke. Vid det här laget är jag ganska mätt på intryck, så nja. Närmare två timmar Bach i rasande tempo utan paus kräver mer koncentration än jag kan uppbåda. En del åhörare lämnar konserten i förtid, själv nickar jag till en stund, och när jag åter är uppe vid ytan kantas flödet av ideliga kallsupar. Jag kommer dåligt överens med artikulationen och tajmingen, det kliar i skinnet. Synd på den fina orgeln! Lite kyrkbubbel och *Reodors ballade* på det mobila klockspelet med Vegar Sandholt på kyrkbacken känns uppfriskande innan jag och kollegan vandrar mot nästa programpunkt.

Dagens sista konsert för min del blir *Sfæriske klange under Marmorkirkens kuppel*. En audiovisuell upplevelse med vokalensemblen Ars Nova och organist Philip Schmidt-Madsen. De visuella projiceringarna är kanske inte så märkvärdiga, jag blundar mest och låter öronen "se", men den smarta belysningen och ensemblens utnyttjande av de olika valven i det vilsamma programmet lämnar avtryck. Allegris *Miserere* är det perfekta stycket i den stora akustiken.

Nachspiel i Nicolai kirke blir en egen upplevelse. Den före detta kyrkan, sedan många år konsthall, är för tillfället inredd med explicita fotografier och installationer om funktionshinder och homosexualitet. Kanske var det inte planerat att kombinera detta med efterfest för kyrkans folk, men uppfriskande och tankeväckande är det om inte annat. Skålta mig fan!

Söndag och symposiets sista dag. Kön ringlar lång utmed gatan till Vor Frue kirke och den avslutande högmässan, det blir till och med lapp på luckan. Några kolleger får vända i dörren, andra plankar in. Förunderligt och märkligt, omöjligt att förstå att det kan bli fullt i en domkyrka. Tänk om det vore så varje söndag? Gudstjänsten, med extra allt, hålls på danska, men det blir många nordiska inslag i form av böner och psalmer på våra olika språk. Jag förklarar det isländska uttalet för min norsktalande danska kollega bredvid och blir full i skratt när jag läser den svenska förbönen, som är en nästintill ren översättning av refrängen till *Thank You For The Music*. Fantasilöshet eller genidrag? Avgör själva.

Är det något jag tar med mig från denna gudstjänst och symposiet i stort, så är det psalmsången. Med vilken kraft den klingar när 600+ kyrkomusiker efter bästa förmåga sjunger på varandras språk. Vilket liv de gamla psalmerna får med trumpet och puka, och hur svårt det trots den samlade musikaliska kompetensen är, att få ordning på en synkoperad poppsalm på finska i stor akustik. Desto lättare framstår den norska slutpsalmen *Du som favner alle slekter* i Gullichsens ögonbrynshöjande tonspråk. Denna melodi ska komma att förfölja mig i veckor efteråt, den är helt galen och underbar.

Mitt symposium är inte slut riktigt än. Jakob Lorentzen, vars allhelgonakantat jag just nu bearbetar för svenskt bruk, ger konsert i Anna kirke. Den ingår inte i det officiella NKS-programmet, och kanske är det därför jag först nu upplever det som man hade hoppats på under de här dagarna: muntlig presentation på danska och engelska. – För våra utländska gäster, som värdorganisten uttryckte det.

NKS i Köpenhamn 2024 sammanfattar jag som fantastiskt välarrangerat och rättigenom professionellt vad gäller musikaliskt innehåll, bredd, logistik och ”hygge”. Jag har njutit på höjden och bredden av smörgåsbordet, och som den danofil jag nu är, svävar jag på moln efter fem dagars språkbad. Men lika mycket som jag njutit, har jag bekymrat mig över beslutet att alla danska medverkande vid alla tillfällen ska tala danska. Även när majoriteten av deltagarna inte förstår språket och upprepade gånger vädjar om att få översättning till svenska eller engelska. Den interskandinaviska språkförståelsen är tyvärr ett sorgligt kapitel, och jag är den första att beklaga det. Men att vara stolt över sitt språk och sin kultur får aldrig gå ut över kommunikationen när folk från andra länder deltar. Med detta beslut blir det ett danskt symposium, snarare än ett nordiskt. Till nästa gång: tillåt och uppmuntra språklig flexibilitet. Utgå gärna från modersmålet, men förbered en översättning på annat gemensamt språk och var beredd att växla över helt om en grupp uttryckligen ber om det.

Så sätter jag mig på tåget med grannpastoratets danske kantor, kvar i utopin ytterligare några timmar innan den svenska verkligheten obönhörligen tar vid. NKS i Bergen 2028 är redan inbokat i kalendern, nabospråksböckerna redo!

Rapport | Leander Franke

Rapport från International Network for Music Theology's konferens 2024

International Network for Music Theology (INMT) är ett interdisciplinärt samarbetsorgan för forskare inom en mängd olika områden rörande historia, musik, teologi etc. som sammanstrålar inom området musikteologi. Nätverket har funnits sedan 2009 och inbjöd under helgen 26–27 oktober till en fullspäckad konferens vid Durham University i norra England.

Den stora bredden av teman som avhandlades rörde allt ifrån tidsbegreppet i Augustinus förståelse av musik, andliga undertoner i Mendelssohns kammarmusik och bristen på kvinnliga instrumentalister i moderna lovsångsband. Huvudandelen av föredragshållare kom ifrån den engelskspråkiga delen av världen, men även ifrån övriga Europa och Ostasien och med undertecknad, liksom Miikkael Halonen ifrån doktorandskolan DocMus vid Sibelius-Akademien i Helsingfors, som nordiska representanter.

Två keynote lectures hölls också under helgen: Dr. Chelle Stearns om konstens möjligheter att hela personliga och kollektiva trauman och rev. prof. June Boyce-Tillman om hur musiken öppnar för en mer inklusiv kristendom präglad av befrielse- och ekoteologi. I samband med konferensen lanserades därtill en ambitiös antologi, *Music and Spirituality: Theological Approaches, Empirical Studies, and Christian Worship*, som presenterar studier i musikteologi kompletterat med psykologiska infallsvinklar. Med tanke på det ibland skyhöga priset som akademisk litteratur kan befästas med, med följden att den förblir nästintill oläst på ett fåtal bibliotek, var det lovvärt att man valt att publicera denna bok till relativt humant pris i fysisk form och därtill som open access på nätet.

Konferensen avslutades med en paneldiskussion som fångade upp teman som berörts under helgen. Det övergripande credot för denna konferens och för INMT i stort kan bäst sammanfattas av grundare av och ledare för nätverket, prof. Bennett Zon, som i ett anförande talade om hur det inte handlade om renodlade discipliner som lånar av varann utan om en total korsbefruktnings av metodiskt och teoretiskt arbete: "Theologians must be musicologists. Musicologists must be theologians".

Rapport | Sofija Lazić Pedersen

Rapport från seminarium på Sjællands kirkemusikskole 1 november 2024

500 årsjubileet av *Achtliederbuch* och därmed den protestantiska psalmsången uppmärksammandes vid en seminariedag på Sjællands kirkemusikskole i Roskilde en fredag i november. Den inleddes kort av rektorn Charlotte Muus Mogensen och gemensam psalmsång med orgel, givetvis en psalm av Luther, *Nu fryde sig hver kristen mand*.

Denna psalm inledde också teologen Sven Rune Havsteens föredrag om musikens och psalmsångens roll i Luthers reformatoriska program. Genom förorden till *Eyn geystlich Gesangk Buchleyn* och ett brev till kompositören Louis Senfl fick vi följa Luthers tankegångar. Havsteen visade att såväl musik och psalmer som illustrationer och bilder var en del av Luthers pedagogiska frälsningsprojekt.

Vidare fick vi en digital föreläsning av Katrin Frøkjær Baunvig som leder Center for Grundtvigforskning knutet till Århus universitet, med den spännande titeln: Giljotiner och OCR. I ett projekt sponsrat av Carlsbergfonden kommer man att skapa ett högkvalitativt digitalt corpus kallat *The golden colosal corpus*, med den danska guldålderns religiösa texter i form av bibelöversättningar och psalmböcker från 1740–1953. Det blir en databas för forskningsändamål, inte tillgängligt för allmänheten. Syftet är att dessa över 35 000 tryckta sidor ska kunna visa den språkliga utvecklingen i en religiös diskurs. Frøkjær Baunvig, känd för sin medverkan i Danmarks Radios miniserie om Grundvig i tre delar, är själv intresserad av det hon kallar återförtrollningselement som motvikt mot rationalismen, som finns hos Grundtvig och Ingemann. Som exempel nämnde hon begreppen himmel och helvete och såg i Grundtvigs teologi en sorts fantasykristendom. Med hjälp av databaser skapas ordnät med hjälp av vektorer som visualiserar till exempel Grundtvigs språkbruk genom associationsstrukturer. Dessa skapar en sorts kartor över Grundtvigs semantiska världsbilder. Titeln på föredraget kommer sig av att de äldre psalmböcker och biblar som ingår i projektet nu giljotineras i pärmen så att sida för sida kan skannas in. Därefter finns program med *Optical Character Recognition* som kan läsa även frakturstil.

Efter lunch talade Bjarke Moe om sina erfarenheter av digitala utgåvor av reformationstidens mässor. Hans arbete vid Det danske sprog- og litteraturselskab recenserades i förra numret av *Hymnologi*.¹ Vi fick öva på att låta melodin anpassas efter ett fluktuerande antal stavelser, såsom ofta är fallet i reformationstidens översatta psalmer. Moes forskning visar att reformationstidens psalmsång uppstår som en förlängning av medeltidens sångtraditioner och repertoar. Samtidigt skrivs nya psalmer efter litterära normer som skiljer sig från senare tiders metriska diktning. Sångstilen i reformationstiden, hävdar Moe, stöttar textdeklamationen och anpassar melodin efter texten, är mera rytmiskt fri än vad vi är vana vid idag, vilket kan medföra varierande framlängd och växlar fritt mellan betoningshierarkier, så som vi känner till det från växlande taktarter. Under hans ledning sjöngs *Forlæ os med fred nådelig* från Vormordsens messebog, 1539, samt *Krist lå i dødsens bånd* i en transkription efter Thomissøn, 1569.

Därefter talade vår redaktions egen Helen Rossil om Luthers psalmer i folklig dansk tradition, utifrån hennes egen avhandling *Kingotone og Brorsonsang* (även den recenserad i förra numret av *Hymnologi*²). Rossil visade "the old way of singing" kontra den institutionaliserade version vi är vana vid. Eller med Mircea Eliades beskrivning av hierofani "something of a holy different order". De vokala strategierna sammanfattade hon som att texten går först, ett långsamt tempo, kraftiga, talnära röster, vanligt förekommande bruk av glidningar, en melismatisk stil, liberala uppfattningar av metrik och tonhöjd, täta texturer och melodisk variation. Under hennes ledning sjöngs *Mit håb og trøst* i en version från Kristeligt Lutherskt Trossamfunds tradition, transkriberad efter en inspelning av Sigvald Tveit 1995, samt *Nu bede vi den Helligånd* i en version från Kingos salmebog 1699. Därefter informerade Helen Rossil om *Hymnologi – Nordisk tidsskrift*.

Vid det avslutande panelsamtal hörde jag följande: fortsatt att sjunga och var nyfiken! Sjung nytt och sjung gammalt, bara på sätt vi inte gjort förut.

Jag åkte hem glad och påfylld, med aha-upplevelser, nya insikter och nya bekantskaper, med förhoppningar om flera liknande seminarier framöver.

¹ <https://hymnologi.journal.fi/article/view/146963>

² <https://hymnologi.journal.fi/article/view/146961>

Rapport | Samuli Korkalainen

Vid liturgin i pilgrimsstaden – Leitourgias årskonferens i Trondheim 5–8 november 2024*

Norges fjärde största stad Trondheim var också det fjärde populäraste pilgrimsålet i medeltidens Europa efter Rom, Santiago de Compostella och det Heliga landet. Kvarlevorna av den helige Olav från 1000-talets slut i Nidarosdomen lockade av olika anledningar pilgrimer från olika delar av Europa. Även pilgrimsstegen från vår egen tid går till den vackra staden som vilar i fjordarnas och bergens famn.

Pilgrimsfärden var temat för den första föreläsningen i årets konferens av det samnordiska liturgiska nätverket Leitourgia. Anna Runesson, chef för Oslo pilgrimscentrum, presenterade pilgrimernas historia och nutid under konferensens rubrik Transformation. Under medeltiden var vandringen till heliga platser en så central del av helgelsen att man trodde att den skulle påverka individens frälsning. Det ansågs lämpligt som ett sätt att sona synder, till och med till den grad att det var möjligt att avräkna straff för brottslingar i form av pilgrimsfärder.

Dagens pilgrimsfärder handlar snarare om att betrakta den egna inre världen och att söka sig själv och sin egen plats. Även om pilgrimsfärden för många är just skötseln av det andliga livet, utgår man också från andra orsaker – man söker till exempel tröst eller en ny riktning i livet efter en skilsmässa eller en närståendes död. Idag är pilgrimsfärden ett ekumeniskt och även religionsöverskridande fenomen. Även många icke-religiösa vandrar dessa uråldriga stigar från kyrka till kyrka under meditation. Baksidan av populariteten är att pilgrimsfärden också har blivit en form av kommersiell turism.

Trondheim ligger i ett samiskt område, vilket syns i stadsbilden som några skyltar på sydsamiska. Därför var det naturligt att aftonbönen för den första kvällen hölls vid det samiska altaret i Nidarosdomen och en av konferensens föreläsare var den samiska

* Denna rapport har tidigare publicerats på finska i nätpublikationen *Lähteiltä – Kirjoituksia hymnologiasta ja liturgiikasta, Skriften om hymnologi och liturgik*: <https://www.hymn.fi/fi/verkkolehti/liturgian-aarella-pyhiinvaeltajien-kaupungissa-leitourgian-vuosikonferenssi>.

kyrkomusikern Johan Máhtte Skum som presenterade den nya nordsamiska koralboken. Även om psalmboken på samiska har en längre historia än den på norska, har kolonialtiden satt sin prägel på samisk hymnodi även i fjordarnas land.

I Norge har det aldrig tidigare publicerats en koralbok för någon samisk psalmbok, i själva verket inte ens en nottryckning. Kyrkomusikerna har endast instruerats att använda den norska koralboken, vilket har inneburit att samernas originella psalmsångssätt har underordnats den västerländska konstmusikens estetik och att samiska koralmelodier och -varianter har ersatts med tyska, danska och norska koraler. Trots detta har samerna sjungit och sjunger fortfarande även i sin egen stil. Skum poängterade att även om den nya ackompanjemangsboken tar fasta på det traditionella nordsamiska sångsättet och strävar efter att stödja det, är boken inget museum. Tonerna och sångsättet har nämligen hela tiden förändrats och nu har man i koralbokens form sparat hur man för tillfället sjunger. Detta är en värdefull kulturgärning, eftersom risken är att det traditionella sångsättet gradvis håller på att försvinna.

Teologen och prästen Merete Thomassen från Universitetet i Oslo presenterade i en föreläsning sin forskning där hon har jämfört förböner inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Norge samt inom två skotska kyrkor. Uppmärksamheten hade framför allt riktats mot vilka förböner lekmännen skriver under denna sekulariserade tid. Även hos oss i Finland har det under de senaste decennierna etablerats en sedvänja att lekmän ber kyrkans förbön. Beklagligt ofta är dock bönen direkt ur Kyrkohandboken eller skriven av prästerna. Thomassens observationer stöder en praxis där församlingsmedlemmarna inte bara ber kyrkans förbön utan också skriver den själva. Dessutom bör man i kyrkans alla böner över huvud taget beakta att sekularisering är en del av kyrkans liv (*ab intra*), inte ett hot från utanför kyrkan (*ab extra*).

Förutom gemensamma föredrag och andaktsliv är deltagarna på Leitourgia-konferensen indelade i seminariegrupper. Själv deltog jag i gruppen Musik och liturgi, som kombinerar akademisk forskning och praktiskt liv inom området – gruppen består av forskare, kantorer och präster. Den norske teologie doktorn och jazzmusikern Carl Petter Opsahl presenterade den traditionella norska psalmsångstraditionen och dess anteckningshistoria ur ett postkolonialt perspektiv. Själv ledde jag gruppen för att diskutera förändringen av kvinnans ställning i de nordiska kyrkorna genom att som ett historiskt exempel använda min forskning om finskamerikanska prästfruar som ansvarade för musiken i sina församlingar redan 70 år innan kantorstjänsten i Finland öppnades för kvinnor.

Praktiska perspektiv fördes på ett inspirerande sätt fram i vår grupp av den danske kyrkomusikern Martin Lysholm Hornstrup. Han berättade om skapandet av nya barnpsalmer och om ett samarbetsnätverk av yngre psalmdiktare och -kompositörer i Danmark samt presenterade psalmdiktaren Iben Krogsdals produktion. Sirkku Rintamäki för sin del presenterade – och vi sjöng tillsammans – psalmer från olika håll i världen ur den ännu inte tryckta *Global Songbook*.

På Leitourgias årskonferenserna finns alltid ett livligt och djärvt experimenterande andaktsliv. Första kvällen upplevde vi en exceptionellt liturgisk föreställning kallad *Pustens liturgi* ("Andningens liturgi"). Vi fördes med förbundna ögon till Nidarosdomen, där man på ett gripande sätt serverade stimulans för såväl hörsel-, känsel- som luktsinnena. Den ordlösa liturgin utan seende gav plats för egna tankar, känslor och böner. Annars var bönestunderna i Leitourgia och mässan på torsdagskvällen mycket vanliga i sin utformning.

Jag har sedan flera år uppmärksammat att predikningar och tal har utelämnats från Leitourgias mässor och bönestunder. Det är naturligtvis förståeligt att när det är mycket föredrag och tal på programmet så fokuserar andaktslivet på annat. Men som luthersk predikvän märker jag att jag saknar dem. Jag undrar också om Leitourgias andaktsliv avslöjar en samnordisk trend där predikan inte längre ses som viktig. Förhoppningsvis är det inte så, eftersom jag knappast är den enda för vilken en av de viktigaste orsakerna till att gå i kyrkan är predikan.

Leitourgias årskonferens är en kombination av akademisk forskningskonferens och gudstjänstdagar – och fungerar bra som sådan! Evenemanget, som arrangeras turvis i de olika nordiska länderna, samlar forskare och kyrkoanställda, framför allt präster och kyrkomusiker, men även några intresserade församlingsmedlemmar. Bland deltagarna finns personer från universitet, kyrkornas centralförvaltning och församlingar.

Vill du också följa med nästa år? Leitourgias nästa årskonferens ska hållas i Sundsvall den 11–14 november 2025.

Rapport | Martin Roelsgaard Gade

Om Vestervig Kirkemusikskoles Afdeling for Hymnologi og Liturgi – i anledning af vagtskifte

D. 1. august 2024 gik Jørgen Kjærgaard på pension efter et markant og mangeårigt virke på Vestervig Kirkemusikskole.

Vestervig Kirkemusikskole rummer som den eneste danske institution en Afdeling for Hymnologi og Liturgi, og skolen har salmebrug og gudstjenestepraksis som et særligt fokusområde. Jørgen Kjærgaard har udfyldt afdelingens medarbejderfunktion ved at tage del i folkekirkens løbende arbejde med salmer og liturgi. Det er bl.a. sket gennem udgivelsen af den uomgængelige *Salmehåndbog* i to bind (2003) og sammen med Peter Weincke trebindsværket *Liturgi* (2022).

Jørgen Kjærgaard har også gennem årene opbygget en specialbogsamling, som nu er doneret til Vestervig Kirkemusikskole. Således rummer skolens bibliotek en afdeling med salmebøger fra reformationen til i dag, et stort udvalg af hymnologisk litteratur og en veludstyret teologisk bogsamling med vægt på liturgi. Desuden er der på afdelingen et arkiv for dansk salmehistorie med div. manuskripter og arkivalier. Læs mere på [afdelingens hjemmeside](#).

Fra 1. august 2024 har Vestervig Kirkemusikskole ansat Kristoffer Garne, som skal undervise og arbejde med hymnologi og liturgi sideløbende med sit præstearbejde. Han er cand.theol. fra Københavns Universitet i 2017 med kirkehistorisk guldmedalje for en afhandling om Grundtvig og romantikken og står en bag række udgivelser, der bl.a. tæller hymnologiske og liturgiske artikler på www.salmer.dk og i *Tidsskriftet Fønix* og bøger som *Den danske gudstjeneste. Historie, teori og praksis* (2020) og *Den kristne religion: En vejviser* (2018).

Foruden undervisning, forskning og formidling vil Kristoffer Garne bl.a. stå for at arrangere en årskonference med navnet "Salmehistorisk sommermøde", som forhåbentligt kan blive et forum for hymnologisk fordybelse og faglig udveksling. Se indbydelsen her i tidsskriftet.

Bogsamling doneret af Jørgen Kjærgaard

Afdeling for Hymnologi og Liturgi, Vestervig Kirkemusikskole

Oversigt pr. 1/8-2024

Hymnologisk specialbibliotek

Salmebøger og salmetryk:

- Historiske og aktuelle danske salmebøger, salmetryk, koral- og melodibøger fra reformation til nutid.
- Andre danske kirkesamfunds salmebøger
- Salmebøger fra tidligere danske kolonier og fra danske udvandrere-menigheder
- De øvrige nordiske landes salmebøger
- Salmebøger fra en række europæiske og amerikanske kirkesamfund.
- Julesanghefter og lejligheds- og småtryk med salmer fra 2. halvdel af 1800-tallet til i dag.

Tillige:

- Hymnologiske opslagsværker, periodica og faglitteratur i tilknytning til ovennævnte
- Videnskabelige udgaver af salmedigteres forfatterskaber
- Bibeludgaver i hhv. historisk og geografisk relation til ovennævnte salmebøger
- Andagtslitteratur, katekismer m.m.
- Sangbøger og melodisamlinger, små- og lejlighedsstryk
- Salmeindspilninger på CD/Kassettebånd

Liturgisk bogsamling

- Almen liturghistorie og principiel liturgi/ritualteori m. hovedvægt på Den Danske Folkekirke.
- Litteratur om særlige liturgiske emneområder: Gudstjeneste, Dåb, Konfirmation, Vielse, Skriftemål, Begravelse, Kirkearkitektur. Paramenter.
- Alterbøger, Ritualbøger og agender, Bønnebøger, Prædikensamlinger
- De øvrige nordiske landes liturgi
- Orthodox og romersk-katolsk liturgi

Teologisk bibliotek

- Ældre og aktuelle fremstillinger og opslagsværker indenfor teologiens og teologihistoriens hovedfag (Bibelforskning Gammel- og Ny Testamente og ældste kristendom, Kirke- og dogmehistorie, Systematik og troslære, Religionsfilosofi og -etik, Kirkeret og -sociologi)
- Div. håndbøger og ordbøger (fx Ordbog over det danske Sprog; Dansk biografisk Leksikon)

Arkiv for Dansk Salmehistorie

Arkivet rummer arkivalier fra:

Enkeltpersoner, udvalg og kommissioner bag flg. salmebøger og -udgivelser:

KHA	Roskilde konvents salmebog 1856
NSI	Psalmebog for de dansk-talende Menigheder i Nordslesvig 1889
SøF	Det Sønderjyske salmebogsforslag 1933
MjF	Det Midtjyske salmebogsforslag 1942
D53	Den Danske Salmebog 1953
78T	78-Tillægget (Kirkeligt Centrum)
MGiM	Salmebogstillægget "Med guld i mund" (Aalborg nordre Provsti)
NJS	Nordjyske Salmer
D02	DDS 2002 (bl.a. alle hørings svar til kommissionsbetænkningen)

Arkivmateriale fra flg. salmedigtere / salme- og sangbogsudgivere:

Morten Eskesen (håndskrevne digte, salme og sangtryk, breve)
Peder Severinsen (notater, salme- og liturgiforskning)
K.L. Aastrup (bl.a. elektronisk udgave af samtlige dennes prædikener)
Harald Vilstrup (breve)
Niels Otto Jensen (Slbg.kommiss. 1946-52, korresp., udklip, notater, foredrag)
Helge Dahn (Salmebogen 1953, + håndbogen hertil)
Svend Ilving (Midtjysk Salmekonvent)
Markus Kofoed (Midtjysk Salmekonvent)
Tage Severinsen (Midtjysk Salmekonvent)
Peter Poulsen (Sangarkiv, Tillæg De Unges sangbog)
Henning Blauenfeldt (salmearkiv)
Johannes Johansen (orig. salmemanuskrift)
Svein Ellingsen (orig. salmemanuskrift)
Sten Kålø (orig. salmemanuskrift)
Jens Lyster (78-Tillægget, div. hymnologiske arkivalier)
Jørgen Michaelsen (arkivalier/autografe tekster)

Arkivmateriale vedr. særlige sangtraditioner:

Harbøre-traditionen (mappe fra Mogens Helmer Pedersen)
Appel-slægten (heriblandt hidtil ukendte manuskripter af Morten Eskesen)
Agger sogn (kirke, skole, missionshus + sangtraditioner i div. hjem)
Vorupør sogn (kirke + private sangtraditioner)

Salmehistorisk Sommermøde – årskonference

14. jun. 2025, Vestervig Kirkemusikskole, Skindbjerg Høje 1, 7770 Vestervig

Call for Papers

Der er åbent for at indsende forslag til 20 minutters præsentationer af et hymnologisk/salmehistorisk emne til panel-sessioner. Titel og beskrivelse (max 150 ord) sendes sammen med navn og kort CV til Kristoffer Garne: kga@km.dk senest 15. januar 2025.

Foreløbigt program

10.00: Ankomst og kaffe/rundstykker

10.30: Forelæsning v. Bjarke Moe: Ingemanns salmer og de mange melodier

11.30–12.30: Panel-sessioner

12.30–13.30: Frokost

13.30–14.30: Panel-sessioner

14.30: Kaffe og afrunding

15.30: Jørgen Michaelsen 1925–2025 – sangtime og foredrag i Vestervig Kirke

Endeligt program med info om tilmelding udsendes februar 2025.

Praktisk

Det er muligt at booke overnatning på det nærliggende Hawkraft Kulturhotel:

www.hawkraft.dk.

Der kan arrangeres spisning og uformelt samvær, hvis der viser sig interesse for det.

Nordhymnseminarium, Helsingfors, 24–25.3.2025

Psalmer i marginaler och marginalgruppers psalmer

Call for Papers

Nordhymn kallar till vårens seminarium i Helsingfors den 24–25 mars med temat ”Psalmer i marginaler och marginalgruppers psalmer”. Tanken är att fokusera på psalmer och andliga sånger i olika minoriteter och deras sångpraxis, liksom användningen av psalmer och andliga sånger i sällsynta, ovanliga eller begränsade situationer. Tillvägagångssättet kan vara nutida eller historiskt. Minoriteter kan avse till exempel etniska och språkliga minoriteter, sexuella minoriteter och könsminoriteter, minoritetskyrkor och andliga rörelser, samt olika handikappgrupper, liksom situationer, omständigheter och personer utanför majoriteten i allmänhet.

Om du är intresserad av att bidra med en presentation inom ämnet, skicka ett meddelande till Samuli Korkalainen (samuli.korkalainen@uniarts.fi) **senast söndagen den 23 februari**. Inkludera din presentations titel i meddelandet samt din önskan om hur mycket tid du behöver.

Hymnologi – Nordisk tidsskrift kommer att producera ett temanummer med samma ämne. Således kommer det senare att vara möjligt att omvandla en presentation till en artikel också.

Evenemangets språk är skandinaviska språk (svenska, norska, danska) och engelska.

Vår huvudsakliga mötesplats är Vetenskapernas hus i centrala Helsingfors. På måndag kväll besöker vi Dickursby kyrka i Vanda. Det är den nyaste kyrkan i Finland, byggd och invigd 2021. I Dickursby kommer vi att ha en workshop och en konsert ”Psalmlek” under ledning av Sirkku Rintamäki.

Instruktioner för registrering samt information om priser och boende kommer senare. Deltagaravgiften för seminariet kommer att vara 30 euro. Vi strävar efter att organisera luncher för båda dagarna och en middag på måndag kväll. Det finns många hotell och annat boende i Helsingfors till olika priser och nivåer.

Välkommen till Helsingfors i mars!

Nordhymn seminar, Helsinki, 24–25 March 2025

Hymns in marginals and marginal groups' hymns

Call for Papers

Nordhymn invites you to the spring seminar in Helsinki, 24–25 March, with the theme 'Hymns in marginals and marginal groups' hymns'. The idea is to focus on the hymns and spiritual songs of different minorities and their singing practices, as well as the use of the hymns and spiritual songs in rare, unusual, or limited situations. The approach can be present-day or historical. Minorities can refer to, for example, ethnic and linguistic minorities, sexual and gender minorities, minority churches and spiritual movements, and various disability groups, as well as situations, circumstances, and people outside the majorities in general.

If you are interested in contributing a presentation within the subject, please send a message to Samuli Korkalainen (samuli.korkalainen@uniarts.fi) **by Sunday 23 February**. Include in the message the title of your presentation as well as your wish for how much time you need for it.

Hymnologi – Nordisk tidsskrift is going to produce a themed issue with the same topic. Thus, it will later be possible to turn a presentation into an article, too.

The languages of the event are Scandinavian languages (Swedish, Norwegian, Danish) and English.

Our main venue will be the House of Sciences and Letters in the centre of Helsinki. On Monday evening, we will visit Tikkurila Church in Vantaa. It is the newest church in Finland, built and ordained in 2021. In Tikkurila, we will have a workshop and a concert 'Hymn Play', conducted by Sirkku Rintamäki.

Instructions for registration as well as information about prices and accommodation will come later. The participation fee for the event will be 30 euro. We aim to organise lunches for both days and a dinner for Monday evening. There are many hotels and other accommodation in Helsinki at different prices and levels.

Welcome to Helsinki in March!

Artikelforfattere

Kristoffer Garne

Kristoffer Garne (f. 1990) er cand.theol. fra Københavns Universitet 2017 med kirkehistorisk guldmedalje for en afhandling om Grundtvig og romantikken. Han har været præst i Den Danske Folkekirke siden 2017 og er fra 2024 ansat som akademisk medarbejder og underviser ved Afdeling for Hymnologi og Liturgi, Vestervig Kirkemusikskole. Han står bag en række udgivelser, bl.a. monografien *Den danske gudstjeneste. Historie, teori og praksis* (Fønix 2020) og hymnologiske artikler på artikeldatabasen, salmer.dk. Seneste udgivelser er to antologibidrag om dåbsritualer og -salmer (i *Med Nåden i Favn*, Fønix 2024 og *Dåbstaler fra Advent til pinse*, Eksistensen). Han har siddet i redaktionen for Tidsskriftet Fønix siden 2015.

Leander Franke

Leander Franke (f. 1988 i Berlin) är utbildad kyrkomusiker och anställd som organist i Skrea församling. Som forskare har han bland annat publicerat monografier om Svenska Missionsförbundets musikhistoria (2020) och J. S. Bachs kantat *Actus Tragicus* (2022). Sedan 2021 är Leander doktorand i musikvetenskap vid Åbo Akademi.